

La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII-XIX, Bisbat de Girona)

Joaquim M. Puigvert i Solà

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

TESI DOCTORAL

LA PARROQUIA RURAL A CATALUNYA

(segles XVIII-XIX, Bisbat de Girona)

Dirigida pel Dr. Emili Giralt

JOAQUIM M. PUÍVERT¹ I SOLÀ

octubre del 1990

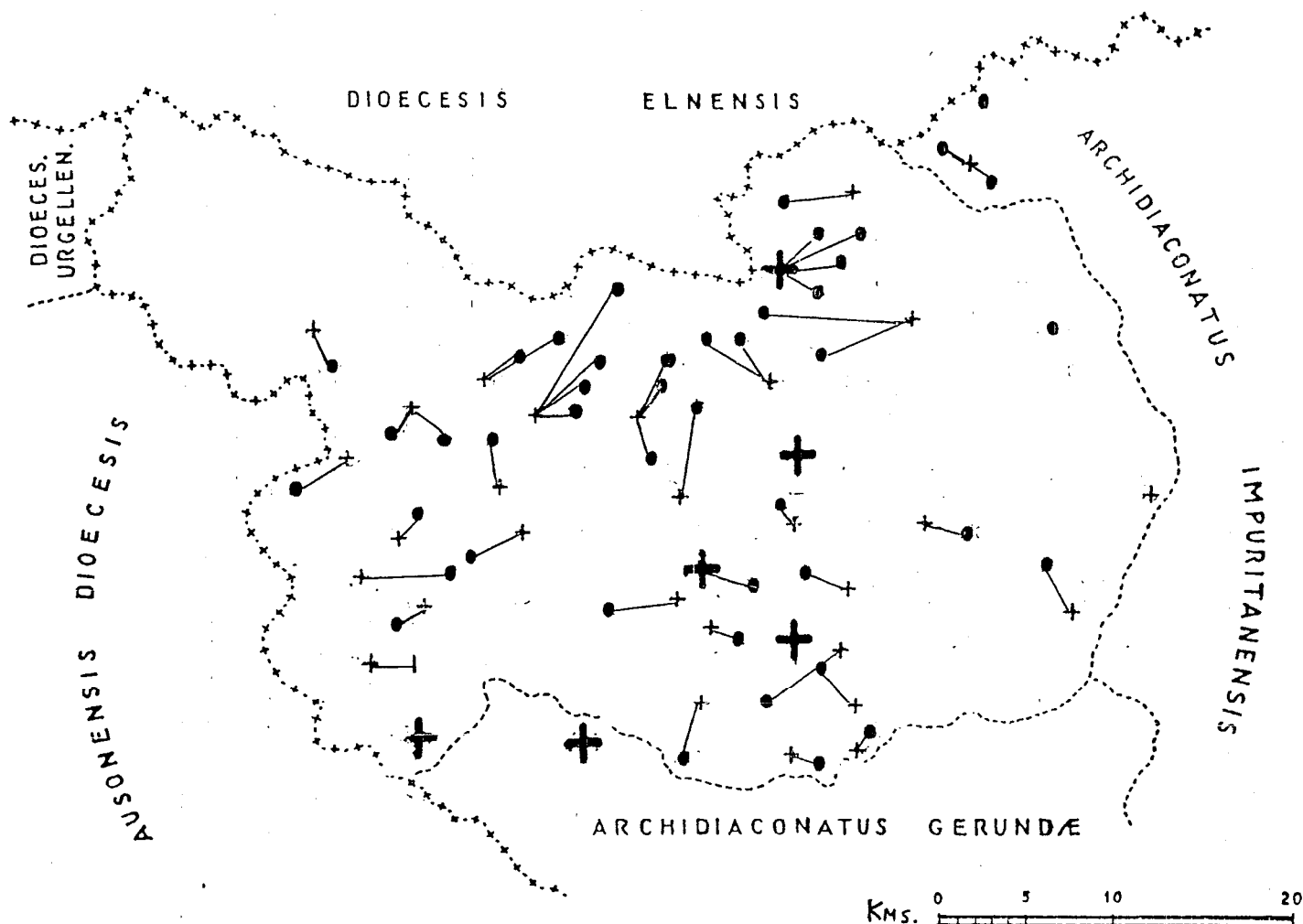
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA - UNIVERSITAT DE BARCELONA

O.3. ELS CONDICIONAMENTS GEOGRÀFICS EN L'ENQUADRAMENT PASTORAL DE LA POBLACIÓ: L'EXEMPLE DE L'ARDIACONAT DE BESALÚ

El bisbe de Girona, Josep Taverner i d'Ardena, publicava el 1722 un edicte, poc temps després d'efectuar la visita pastoral a l'Ardiaconat de Besalú, dirigit als seus rectors, domers i sagristans, on es dibuixa una situació pastoral que als ulls episcopals no deuria ser gens falaguera, talment com si el concili de Trento i llurs decrets "reformadors" no haguessin arribat en aquell racó de món. L'edicte en qüestió para atenció d'una manera molt especial al govern i "lo modo ab que dehuen servir-se las iglesias annexas y sufragàneas" (84). Quines eren aquestes sufragànies? quantes eren? A través de l'edicte sabem que es tractava de 48 esglésies -45 de l'Ardiaconat de Besalú i 3 d'altres ardiaconats però pertanyents a conferències eclesiàstiques del de Besalú-. Però el que és més important és que cotejant els seus noms amb el nomenclàtor d'esglésies del segle XIV publicat per Pons Guri ens trobem que totes elles havien gaudit en el tres-cents de l'estatut de parròquia. Moltes d'elles eren esglésies documentades en els segles IX i X, testimonis del procés de parroquialització paral·lel a la conquesta franca (85). L'edicte, doncs, és una fotografia de les condicions d'aquell ardiaconat dels anys 20 del segle XVIIIè, però que per saber-la interpretar necessàriament ens haurem de remetre al procés de "desparroquialització" viscut entre els segles XIV i XVIII: Si al segle XIV hi havien 149 parròquies i 2 sufragànies, ens trobem que el 1722 les parròquies havien passat

a ser 106 i les sufragànies 45 -a les quals no hi residia cap clergue, a més de les 5 parròquies que es trobaven sense rector- (que representaven el 30,20 % de les 149 parròquies tres-centistes). Les 48 sufragànies havien quedat agregades a 34 parròquies. A més d'esglésies que havien perdut l'estatut de parròquia i que havien quedat agregades a d'altres, tot ampliant els seus territoris, comparant el nomenclàtor del segle XIV i l'edecte del 1722 es constaten altres canvis en les estructures eclesiàstiques d'aquell ardiaconat de prou importància: a/ vells priorats medievals que havien passat a ser parròquies o simples santuaris i capelles ;b/ parròquies que havien esdevingut capelles ; c/ capelles d'antics castells que varen sobreviure a llur enderrocament .

A través del mapa nº 8, podem observar que tot i que el fenomen de la "desparroquialització" és present arreu de l'Ardiaconat hi ha una major concentració d'esglésies sufragànies a la part nord, que correspon al nord de la conca del riu Fluvià, i d'una manera molt especial el que d'ençà la divisió comarcal republicana del 1936 es coneix com a Alta Garrotxa . És en aquest sector de l'ardiaconat on hi més nombre [23] de sufragànies, representant el 47,91 % de tot l'ardiaconat. I és també en aquest sector on les "esglésies-mare" - o parròquies que havien engrandit llur terme amb el de les parròquies esdevingudes sufragànies d'ençà el segle XIV- havien concentrat un major nombre d'esglésies, la qual cosa és un indicati clar d'un major grau de desparroquialització. Així, per exemple, els casos de

PROCÉS DE DESPARROQUIALITZACIÓ DE L'ARDIACONAT DE
BESALÓ (SEGLE XIV-1722)

Font: PONS GURI, "Nomenclatores de la Diócesis gerundense en el siglo XIV" i Edicte del Bisbe Josep de Taverner i d'Ardena (10-III-1722).

● Parròquies del segle XIV que el 1722 ja havien esdevingut sufragànies.

+ Parròquies que havien ampliat llur territori amb l'agregació de sufragànies o "annexes" (1722).

⊥ Parròquies on el rector no hi residia (1722).

! Sufragània del Mallol (1722), edificada damunt la capella de Sancti Iusti castri de Mayollo (s. XIV).

major concentració són els d'Oix [que n' apleva 4], Els Horts [4], Sadernes [3] i Sant Andreu de Porreres [3]; esglésies-mare totes elles dins el "cor de l'Alta Garroxa". I abans d'endinçarnos en la descripció i anàlisi de les condicions que es dedueixen de l'edicte episcopal del 1722 pot tenir el seu interès situar-nos-hi geogràficament. No pas per caure en fàcils i superats determinismes geogràfics, però sí per ser conscients de l'escenari i dels condicionaments que el medi imposa, en uns llocs més que d'altres. També a l'acció de l'Església Catòlica, és clar. Ens pot servir, la descripció que en feu Marià Vayreda, des del Puig de Bassegoda estant:

"A sol ixent, les terres baixes de l'Empordà s'obiraven boiroses per damunt les serralades de la Mare de Déu del Mont, emboscades fins a sota les calisses de sa carena nua; més ençà, el pic de Tossa, i més ençà encara, Lliurona rònega i perduda entre els alzinars, el rierol del Borró tallat a pic, la serra de Banyadors i les negres pinoses de Folç; cap a la dreta, els formidables reductes del Freu, els crenys i gorges de Sadernes (...). Més a ponent, Talaixà, a cavall de cingleres espantoses, el grandíols absis de Sant Aniol i les feréstegues raconades del Brull. Mirant cap a Segarra, veia Ribelles damunt les imponents canals d'Uja, Estracà sobre els enderrocs d'Escales (...)"

(VAYREDA, 1980: 17, <1904>).

Certament, aquest és el lloc on la Garrotxa fa honor a la definició fabriana de "terra aspra, trencada, de mala petja". Es

tracta d'una subcomarca de topografia molt accidentada, farcida de cingleres, engorjats, congostos i afraus ; el seu sòl calcari dóna una constitució càrstica al terreny , de manera que reté poc l'aigua, de la qual cosa es deriva, una vegetació pobre i mediterrània (predomini dels alzinars) i una agricultura de secà reduïda a les petites i estretes valls que s'obren entre muntanyes i cingleres (86).

Tinguent sempre present aquests condicionaments geogràfics i econòmics endincem-nos a analitzar quina és la situació en que troba el Bisbe Josep Taverner a l'Ardiaconat de Besalú, a la segona dècada del segle XVIII. La primera denúncia episcopal refereix a l'absentisme dels rectors d' El Mor, Briolf, Sant Quintí de Bas, i Els Horts, "que no resideixen [afirma el bisbe] en las iglesias, ni parròquies, contra la expressa disposició del Concili de Trento y de nostras constitucions synodals". I el bisbe els obliga a residir no obstant que "en ellas no tingan casa per sa habitació". A Sant Llorens de Sous - antic priorat sota patronatge de l'Abad de Besalú- i a Nostra Senyora de Finestres -també antic priorat- el bisbe constata que "son parroquials y que en ellas està reservat lo Preciós Cos de Jesuchrist, sens que residesca en ditas iglesias, ningun sacerdot que cuyde dellas, quedant així abandonadas al cuydado de un paysà u de una dona, que ha de tenir claus del sacrari, contra la disposició dels sagrats canons"; i per a remeiar aquella situació ordena que a les esmentades esglésies hi "residesca un sacerdot, que sia aprobat per Nos, per la cura de animas (...) si y

conforme fan los demás parrocos del Bisbat". Uns exemples aquests de com a inicis del set-cents en un racó del Bisbat els decrets tridentins que obligaven a la residència dels rectors i condicionaven el dret de patronat a l'aprovació episcopal no s'havien acomplert.

El bisbe també constata "que en moltes sufragànies o annexas de dit ardiaconat, no se diu missa, sinó de quinze dias en quinze u de tres en tres semanas"; sufragànies on no hi resideix cap sacerdot (amb l'excepció de Talaixà on hi ha un vicari). De la manca de sacerdots en aquell ardiaconat es deriva la manca d'assistència pastoral a la població de la que l'edicte episcopal en dóna altres indicadors : "queda molta part de gent sens poder oir missa, encara que vulla"; no s'ensenya la doctrina cristiana "de que igualment tenen gran falta los grans que los petits"; molta gent es mort "no sols sens podersels administrar los sacraments, si també sens tenir qui lo assistesca en la hora de la mort"; el sagrament del baptisme no s'administra amb prou decència pel fet de no haver fonts baptismals a les sufragànies, "experimentant-se <constata el bisbe> cada dia notables dányes de esta falta, així per exposarse las criaturas a haverse de portar a batejar lluny, particularment en temps de ivern". I a la manca d'atenció pastoral s'hi afegeixen unes condicions materials no pas massa millors pel que fa els temples i els seus objectes de culte: així s'afirma que "estas iglesias estan per lo regular molt faltas de ornaments" i es constata que el retaule de l'església de Corsavell "se troba actualment indecent" i les parets i teulades de Sant Miquel de Palol necessiten urgent

reparació. Haurem de convenir que aquella situació no podia ser més desoladora als ulls del bisbe que la denunciava públicament; el fet que després d'una visita pastoral efectués aquest edicte (1722) en constitueix el millor testimoni.

Quines causes havien portat a aquella situació ? L'edicte fa referència a les condicions de l'hàbitat (es tracta, diu, de "parròquias constituïdas en veynats separats") i arriba a concretar que les zones més desateses corresponen a la part més muntanyosa de l'ardiaconat : "lo que especialment se experimenta [es constata] en la linea del Pirineu desde Setcasas, fins a Bellaguarda , o Coll de Portús, per rahó de lo inaccessible del terreno, que fa molt distants las unas parròquias de las altres". El bisbe troba "que no és just que esta tant considerable porció de ovellas de Jesuchrist" que li han estat confiades a la seva cura "quede desta manera abandonada, per trobar-se en llocs montuosos y difícils de habitar" i no "pugan ser instruhits de la Doctrina y dogmas de nostra Santa Fe". Comentaris aquests que ens mostren un bisbe setcentista que llur "responsabilitats pastorals" el porten a considerar injust que la geografia arribi a condicionar d'aquella manera a una part de la població del seu bisbat. I el programa d'actuació i reforma que dibuixa en el mateix edicte l'haurem d'entendre com a voluntat d'intervenció front aquests condicionaments.

A més dels condicionaments del medi, però en relació amb ells, deu tenir un paper important per explicar aquella situació, la base demogràfica feble de moltes d' aquestes parròquies i

sufragànies. Comparant les dades del 1718 i 1787 ens adonem que algunes d'elles són un exemple d'aquelles zones demogràficament deprimides descrites per Vilar que es donen en ple creixement demogràfic setcentista (VILAR, 1975, III:113). En onze casos hi ha una perdua de població i en cinc un creixement mínim (87). En aquests casos tot fa pensar que les condicions desfavorables al seu creixement demogràfic -i econòmic- ja eren anteriors al 1718. Les condicions que el bisbe Taverner descriu pel 1722 possiblement en siguin un indici indirecte clar així com el fet constatat de la desparroquialització que es produïria en aquell territori entre els segles XIV i XVIII. Aquestes condicions desfavorables s'han de tenir en compte a l'hora de plantejar-nos quina mena de "programa" reformador planifica el bisbe ja que necessàriament també n'han de condicionar els resultats.

En primer lloc, el bisbe obliga als rectors absentistes a residir a les seves parròquies, encara que no disposessin de rectories. Els força a llogar a casa mentre s'obligarà "als que cobren las rentas de ditas iglesias, que fabriquen casa y donen bastant y decent còngrua als sacerdots, que residiran en ellas". Pel que fa a les 48 esglésies sufragànies sense sacerdot el bisbe no decreta pas que recuperin la seva antiga condició de parroquials: des de la seu episcopal gironina, doncs, es contempla ja com a irreversible el procés de desparroquialització esdevingut d'ençà el segle XIV. Ara bé, s'intentarà millorar les condicions d'atenció pastoral de la població a partir de solucions intermitges que, en gran part, passaran per obligar als

rectors de les esglésies-mare a aconduir un vicari, a costes seves, que els ajudi en els seus deures rectorals. Aquest és el cas de la Vall del Bac, Sant Miquel de Pera, Sadernes i Agullana. En alguns d'aquests casos s'obliga als vicaris a residir a una sufragània, a tall de vicaria perpètua, com a Entreperes i La Bajol. A Sant Llorenç de la Muga es mana al seu sagristà a que "mude y transferesca sa habitació" a Albanyà. En tots aquests casos es compelen als habitants d'aquests llocs a fabricar casa pels esmentats vicaris i donar-los-hi "hort per sa còngrua habitació", per tal de garantir la seva continua residència.

A les esglésies que "sols distan la una de altre cosa de mitja hora", com és el cas de les esglésies de Bassegoda i Corsavell - sufragànies de Llorona- i de Fontfreda i Oliveda -sufragànies de Els Horts- es permet que s'hi digui missa alternativament cada quinze dies, ja que "comodament poden los habitants acudir a qualsevol de las dos, en que se diga la missa".

Amb els vicaris i donant llicència als rectors de 75 parròquies de l'Ardiaconat (el 71,69 %) per a poder binar o dir un parell de misses en dies de precepte es pensava remeiar la situació descrita de desatenció pastoral. El bisbe, però, recordava que les esmentades llicències - tal com establia la constitució sinodal gironina 15, del lib.3, tit.17 - només es concedien -com en el cas de l'Ardiocant de Besalú- en cas de greu necessitat. I per a reforçar el seu argument, confessa que cada cop que des de Catalunya es demanava parer a la Sagrada

Congregació de Bisbes a Roma sobre l'esmentada matèria, "ha sempre respost <afirma el bisbe Taberner> que s'admirava que en un País ahont hi ha abundància de sacerdots, se practicàs tal cosa". Un testimoni més que demostra la desigual repartició dels efectius eclesiàstics damunt el territori, a favor de viles i ciutats. L'Ardiaconat de Besalú en constitueix un cas emblemàtic.

L'acció episcopal fa referència a la situació precària d'alguns edificis. Per tal de remeiar-ho es prenen mesures de força: a Corsavell i Sant Miquel de Palol s'interdeix el culte mentre no siguin reparades les seves esglésies. I a les 48 esglésies sufragànies s'ordena que "se posen en orde las fonts baptismals que antiguament ja hi havia hagut", per tal d'evitar els problemes ja esmentants en l'administració del baptisme. En la mesura que la pica baptismal és un element determinant de l'existència d'una feligresia o parròquia (FARIÑA, 1981:16), aquesta disposició d'alguna manera ens permet interpretar aquest edicte episcopal analitzat com un projecte que pretenia restaurar a l'inici del set-cents, encara que minçament i sense canviar la condició jurídica de les esglésies sufragànies, les velles parròquies medievals de l'Ardiaconat de Besalú, malgrat els forts condicionaments de caracter estructural imposats per una difícil geografia i unes bases demogràfiques i econòmiques febles des de temps ja reculats. Tanmateix, aquest projecte "restaurador" setcentista no ha de pressuposar que anteriorment no hi haguessin hagut altres intents. Si més no disposem de l'exemple del vell priorat benedictí -així consta en els

nomencladors del segle XIV- de Nostra Senyora del Collell. La seva restauració no com a priorat però sí com a santuari i centre de devoció comarcal tingué lloc a les darreries del quatre-cents i està rodejada d'una llegenda plena de significació històrica. La capella del Collell havia estat, segons testimoni del dominic Narcís Camos, abandonada i sí recollia "dentro de ella ganado" (88), fins l'any 1483 en que la Verge es va apareixer a Tomàs Noguer, pagès del Torn, amb un missatge ben precís: "Oh fill meu [segons consta en la declaració que feu aquest a la cúria gironina] poste en carrech de la túa ànima que tu em vulles posar en càrrech de aquelles ànimes de aquells obrers del Torn, de Mieres, e del Sellent e de Sant Miquel de Campmajor, que posen en càrrech de la anima dels curats que vullen denunciar al poble que vullen pagar bé los delmes y los drets de la Iglésia e altres coses que tinguen amagadament, o manifestant que no sien llurs que les vullan restituir e tornar an aquells de qui fou (...) e pagar vullan les charitats acostumades per los passats dexades, e instituhides que bels serça menester" (89). Es tracta, doncs, de la restauració d'un lloc de culte i de les rendes que el sustentaven en el procés de la qual la difusió del miracle deuria donar-li una forta empenta, així com l'acció dels obrers parroquials i els rectors de les parròquies del Torn, Mieres, Sallent i Sant Miquel de Campmajor, que de manera ben significativa apareixen en el relat del miracle. Eren ells - obrers i rectors- els que havien de promoure la restauració.

Independentment d'altres possibles intents anteriors quina incidència tingué el projecte "restaurador" del bisbe Taverner ? Cent anys després, els testimonis que recull la visita pastoral del 1826 no semblen pas indicar una situació gaire més falaguera (90). Com tampoc resulta millor la situació que es desprèn dels informes que envien el rectors l'any 1855 a la cúria (91). Així, a través de l'informe que envià el rector d'Albanyà , es constata que el 1806 , per Reial Cèdula se li concedí un vicari per a residir a la sufragània -i en el segle XIV, parròquia- de Sant Bortomeu de Pincaró -situada molt a prop de la frontera amb França- Amb la supressió del delme del 1837, però, es va tornar a quedar sense vicari, tot i que durant els diumenges encara hi pujava un sacerdot a dir-hi missa on anaven a oir-la, segons l'esmentat informe, les 40 "ànimes" de Pincaró, alguns veïns de Ribelles i Llerona i alguns altres del "Regne de França" . A partir del 1849, però, es deixà de dir-hi missa. De la manca de sacerdots en aquell territori, segons el rector d'Albanyà, s'en derivaria que "una parte considerable de país" esdevindria amb poc temps i per manca de "pasto espiritual" una colla de "salvajes" (92). Ens inclinem a pensar que es tracta d'un espai que en el set-cents i el vuit-cents ha esdevingut crònicament marginal dins el Bisbat, malgrat la voluntat episcopal de no abandonar-lo. I, tal vegada, que les seves esglésies hagin arribat fins avui amb senyals inequívokes d'estil romànic, és un indici més d'aquesta marginalitat. I mentres es feia difícil a "La Muntanya" frenar el procés desparroquialitzador obert d'ençà la fractura demogràfica del segle XIV i el compliment dels

PARRÒQUIES DE L'ARDIACONAT DE BESALG (1722) AMB SUFRAGANIES ANNEXES (ANTIGUES PARRÒQUIES TRES-CENTISTES)

Font: Edicte del Bisbe Josep de Taberner i d'Ardena (10-III-1722) i PONS GURI, "Nomenclatores de la Diócesis gerundense en el siglo XIV" (1964-1965).

<u>parròquies 1722</u>	<u>antigues parròquies del segle XIV esdevingudes sufragànies</u>
AGULLANA *	La Bajol Santa Maria de l'Estrada
ALBANYA	Pincaró (1606)
BOADELLA *	Les Escaules
CAMPRODON	Crexenturri **
CASTELLAR	Toralles
ELS HORTS	Sant Pere dels Vilars Carbonils (1606) Sant Miquel de Fontfreda (1606) Sant Andreu d'Oliveda
SANTA MARIA DE FARES	Sant Martí de Capellada
LLORONA	Bassagoda Corçavell
LA JONQUERA *	Sant Julià dels Torts Santa Maria de l'Estrada
LLIGORDA	Palera
MAÇANET DE CABRENYS	Sant Briç de Tàpies
LA MIANA	Sant Julià del Mont
MIANEGUES	Sant Pere de Guémol

MIERES	Santa Maria de la Freixa
EL MOR	Aussinyà
PORQUERES	Merlant
OIX	Santa Maria de les Escales Talaixà Ormuier Ribelles
LA PINYA	Sant Joan dels Balbs
PUJARNOL	Sant Maurici dels Cals
QUEIXAS	Casamor
RIDAURA	Sant Andreu del Coll
SADERNES	Santa Maria d'Entreperes (1606) Sant Feliu de Riu (1606) Guitarriu (1606)
SANT ANDREU DE PORRERES	Sant Feliu de Vall de Bac Sa Cot Sant Miquel de sa Corba
ROMANYA DE BESALÚ	Canelles
Sant Joan de les Fonts	Sant Andreu de Socarrats
SANT LLORENÇ DE LA MUGA	Albanyà
SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR	Sant Martí de Campmajor
SANT MIQUEL DE LA PERA	Bestracà Monars

SANT PERE DES PUIG	Sant Martí de Solamal
SANT PRIVAT DE BAS	El Mallol ***
SANT SALVADOR DE BIANYA	Sant Ponç d'Aulina
SANTA LLOGAIA D'ALGAMA	Sant Miquel de Palol
TORTELLA	Sant Miquel de Montellà
EL TORN	Ventajol

* parròquies que pertanyen a l'Ardiaconat de l'Empordà, però agregades a conferències eclesiàstiques de l'Ardiaconat de Besalú.

** antiga parròquia i sufragània desdevinguda santuari de N^a S^a del Remei.

*** sufragània edificada damunt la capella del Castell del Mallol.

(1606) sufragànies que ja consten com a tal a la compilació de les constitucions sinodals gironines del bisbe Arévalo de Çuaço del 1606.

decrets tridentins, ja hem vist com al sector de marina del Bisbat es donava una situació inversa, amb l'obertura de noves sufragànies i parròquies. I mentres a la muntanya pervivien els vells temples romànics arreu del Bisbat al llarg del set-cents - en el cas que ja no s'hagués realitzat en el cinc-cents o en el sis-cents- aquests s'enderrocaven i s'apliaven seguint criteris barrocs. És la mateixa arquitectura religiosa, doncs, que ens parla de diferències a l'interior del mateix bisbat, o d'una mateixa comarca.

0.4. ELS CONDICIONAMENTS SÒCIO-ECONÒMICS

Ja hem vist com l'hàbitat pot condicionar i limitar l'acció de l'Església Catòlica en el món rural. I ara es tracta de plantejar de com l'estructura socio-professional i de la propietat, el règim de tinença de la terra i el cicle del treball agrari i ramader han pogut, també, condicionar-la. I al mateix temps es tracta d'estudiar de quina manera l'Església ha actuat, o lluitat, per tal de minimitzar aquests condicionants. Aquest és un exercici que necessàriament hem de començar a plantejar a partir dels estudis d'història agrària de que disposem fins avui. Només així es pot evitar caure en una història de l'església que s'expliqui per ella mateixa i deslligada i autònoma de la formació social catalana, dins la qual s'hi insereix, condicionant-se mútuament. I al fer-ho, no fem res més que fer nostres alguns plantejaments de la sociologia religiosa de Gabriel Le Bras de tan poc desenvolupament, a casa nostra:

"les occupations quotidiennes de l'homme [ens recorda aquest autor] lui composent un mode courant d'existence , une somme d'intérêts temporeles , des occasions fugitives de penser qui le rapprochent ou l'éloignent de l'église" (LE BRAS, 1955, I: 361).

O. 4. 1. QUI SON ELS "RÚSTICS" ?

¿ Quin sentit té que el Concili Provincial de Tarragona del 1564-65, clau de volta jurídica de les reformes tridentines a l'Església catalana, promulgues una constitució provincial que obligava a vetllar per a l'adoctrinament i pràctica religiosa dels "aegyptiaci et bohemiani" juntament amb els pastors i "gent rústica" (constitució citada per BADA, 1971: 203) ? Està clar que el nomadisme de les famílies gitanes impossibilitava el seu enquadrament dins el marc parroquial i, amb ell, feia molt difícil el seu adoctrinament (93). En el cas dels pastors transhumans també. Però qui s'amagava sota la categoria global de "gent rústica" a la Catalunya dels segles "moderns" ?. Intentar precisar-ho pot tenir un doble interès: per una banda, comprovar com determinats grups socials del món rural podien haver quedat - tal com es deriva de la mateixa constitució abans citada- força al marge de l'acció de l'Església i per l'altra, veure com el procés de diferenciació social que va viure el camp al llarg dels segles "moderns" possiblement també deuria anar acompanyat d'un procés de diferenciació cultural i religiosa. En aquest sentit James Amelang recentement ha indicat com sovint al llarg dels segles XVI-XVIII la classe dirigent barcelonina

definia la "ignorància" de les classes populars del camp - qualificats com a "rústics"- en bona part com a desconeixement del dogma religiós oficial (AMELANG, 1986: 145). Darrera el qualificatiu de "rústics", però, ens equivocaríem de veure-hi tot el món rural català en bloc (94).

Per començar es fa francament difícil pensar que fossin considerats "rústics" els pagesos grassos, enfortits d'ençà el 1486, el domini útil dels quals així com la institució de l'hereu els donava força grau d'estabilitat econòmica i geogràfica, si més no a la línia successòria troncal; possiblement constituïen el grup social de més fàcil enquadrament doctrinal (reforçat en gran manera per la pràctica del fadristerne ordenat capellà). Al llarg del present treball en donarem suficients mostres. Qui són, doncs, els "rústics" de la societat rural catalana ? Ens inclinem a pensar que la constitució provincial cinc-centista es dirigeix als grups socials que per la condició de la seva feina temporera (o desocupació en el cas dels pidolaires i rodamons) tenien una certa mobilitat territorial. En primer lloc, cal pensar amb els pobres i rodamons ; i els segadors, volanders, bracers, jornalers, miquelets , carboners , tramentinaires, rodors i bosquerols en general. Molts d'ells - o d'elles - joves temporers itinerants procedents d'àrees muntanyenques del Principat -aranesos, cerdans, pallaresos, de les Guilleries- o formant part de l'onada immigratòria provinent de França especialment d'ençà les darreries del segle XV fins els anys 1620-25 (NADAL-GIRALT, 1960)

.Tots ells de difícil enquadrament en el marc territorialment precís de la parròquia ,en el cas que llur migració no esdevingués definitiva i no s'assentessin en un lloc de manera estable -podent formar part de les confraries dels "forasters" o "estrangers" (95) - . No és pas casualitat que en una Colección de muchos avisos que conviene dar en las parroquias, obra traduïda al francès per un rector anònim del bisbat de Barcelona a les darreries del segle XVIII, es presenti a les estacions "de los henos, mieses, vendimias y sementera" -és a dir, en els moments de màxim treball en el camp i que els masos necessiten de mà d'obra forània o "extraparroquial" - com un moments particularment "peril·losos" des del punt vista moral i doctrinal de l'Església:

"Mientras la siega de los henos y mieses hay mucha disipación entre los trabajadores, y todavía mas, quando las vendimias: demasiada familiaridad, a veces razonamientos disolutos y libertades escandalosas. Quando la sementera, hay muchos peligros para los mozos , que conducen el ganado a los prados a las dos de la mañana y le guardan hasta las nueve o las diez de la noche. Los que siguen el ganado a estas horas, no son ordinariamente muchachos de diez o doce años, sino juvenes y doncellas ya adelantadas: si se encuentran , si pasan las noches asi juntos, ¿ a que no estan expuestos unos juvenes en las tinieblas y apartados de los que pueden contenerlos?" (96).

O. 4.2. SOLDATS I MIQUELETS

A més dels temporers dedicats a les feines agrícoles calia anar en compte, segons el Méthodo para gobernar una parroquia, obra traduïda del francès pel mateix rector traductor dels "Avisos" abans citats, amb els militars i els soldats, elements també foranis a la comunitat rural. Soldats que es deurién reclutar en bona part entre els "rústics". En aquest sentit és important recordar, tal com ha indicat Núria Sales, com els miquelets catalans al servei del rei de França o d'Espanya en les guerres sis-centistes i set-centistes, procedien del món "dels jornaleros i sense-feina" (1984:109). Es recomana que davant la seva presència (de soldats) "no traben familiaridad con ellos"; que "se desconfien de ellos . aunque den muestras de piedad"; "que no se les permita juntarse en alguna casa"; "que no tomen facilmente un soldado por jornalero, ni en su casa, ni en el campo"; "que no permitan , si este tiene malos libros que sus hijos los lean o escuchen su lectura" ; i que el rector procuri guanyar-se la confiança dels caps militars: "es menester maña, prudencia, vigilancia, firmeza; de otra suerte nada ganará con ellos. No perdonará diligencia para ganar al oficial" (97). Aspectes aquests importants, i tal vegada no prou valorats, si tenim en compte que en el període 1635-1714 Catalunya viu en guerra gairebé cinquanta anys i pateix un procés important de militarització del territori conseqüència de la política intervencionista i integracionista de la monarquia hispànica (VIDAL, 1988:38). Aquestes observacions ens fan adonar com la militarització de territori rural a més de conseqüències d'ordre econòmic, ja estudiades especialment per Eva Serra (1988, 1989)

(inflació, davallada de la producció , destrucció de les forces productives i endeutament), i de caracter social analitzades per Jordi Vidal (1988) a partir de les lleves i els allotjaments, i les seves resistències, també hauria de representar ,des del punt de vista eclesiàstic, un relaxament dels marcs d'enquadrament parroquials de la comunitat rural - per raons d'empobriment, com veurem més endavant- , però també dels "costums" i "moral" dels parroquians. L'arribada de soldats d'altres terres -independentment de si fossin catòlics o protestants-, com la de miquelets, segadors i veremadors, podia contribuir-hi. L'Església, doncs, es mirava amb desconfiança i de reüll a tots aquells que pel caràcter temporer de llur feina estaven sotmesos a alguna mena de mobilitat geogràfica que dificultava el seu control i enquadrament parroquial.

O. 4.3. TAVERNERS, MARXANTS I D'ALTRES

Hi ha una colla d'oficis un xic , o força "equivocs" des del punt de vista eclesiàstic i als quals calia prestar, des del poder -civil i eclesiàstic- especial atenció. En primer lloc hem de parlar dels taverners i hostalers. Gabriel Le Bras definí la taverna com a veritable "contra-església" i al taverner com a màxim competidor de la clientela del rector (1955, I: 362). Es tracta , doncs, taverna i temple, de dos marcs de sociabilitat en pugna dins la comunitat rural d'Antic Règim. La mateixa legislació civil recolzava a l'eclesiàstica: de les Corts catalanes del 1585 emanà una constitució que prenia mesures

contràries als hostalers "que allotjaven gent viciosa" (PELLA, 1905:123) i Pere Molas ha indicat com l'Arxiduc Carles el 1706 promulgà la seva inhabilitació cívica i de com Antoni de Capmany constata el menyspreu amb què eren considerats (1977:198-200). En aquest rebuig social a hostalers i taverners l'Església hi deuria haver contribuït considerablement. No en va en el Método para gobernar una parroquia, es posa a l'aguait als rectors dels "mals" que taverners i hostalers poden causar a la seva parroquia en el cas de no observar les regles "que la ley de Dios, la Iglesia, y los principales les imponen": "los desordenes de los jovenes, la ruina de las familias, los hurtos domésticos, las pendencias y los homicidios"; l'hostaler no pot atendre als amos de casa "si son enviciados o poco económicos"; han de tancar les portes "mientras los oficios divinos en las fiestas y domingos"; vendre el vi "a precio justo"; no permetre "juegos, palabras indecentes, canciones deshonestas"; no donar soplug "a personas sospechosas"; i vetllar "severamente sobre sus hijos y criados". I es recomana als rectors que en cas de desordres a les tavernes abans de predicar contra seu des de la trona, es parli amb els hostalers "por no irritarlos" (98). La taverna preocupava de manera especial en la mesura que podia coadjuvar a no assistir a les funcions religioses. És en aquesta direcció que s'ha d'entendre que bisbe de Girona Josep Taverner en la seva Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròquias (1725) mana als batlles i regidors dels pobles que pel fet de tenir "lo primer lloch en lo govern dells en lo polítich, així mateix dehuen ser los primers en donar bon exemple

en sos costums, pietat y modo de viurer" ,evitin que mentres a
l'església s'expliquí la doctrina cristiana o es facin altres
divinals oficis, "estiga la gent conversant per la plaça o bé en
lo hostal,taverna ,o altra part, ahont se acostuma a perdre lo
temps , jugant , conversant y murmurant , castigant als que
trobaran en açò renitents, particularment a aquells , que no sols
no hi van , però y encara desvian los altres, que no hi vaien,
sens que en açò hi haja descuyt algú, ni omissió , per ser un
dels punts més essencials per la bona instrucció dels pobles"
 (99). Cal pensar que església i taverna es disputaven la
 "clientela" especialment en els diumenges i altres dies festius;
 és per això, per posar un altre exemple, que a la visita pastoral
 efectuada l'any 1667 a Sant Pol de Mar es prohibí que en els dies
 de precepte i mentres es celebressin els divinals oficis i el
 rosari al temple es jugués a cartes, als trucs i qualsevol mena
 d'altres jocs (100). La lluita de l'Església Catòlica contra les
 tavernes al llarg dels segles XVI-XVIII fou general a Europa i
 anà dirigida de manera especial a controlar-ne els seus horaris,
 per tal que no coincidissin amb els de les funcions religioses
 (GUTTON,1979:247-248). Giuliana Gemelli i Maria Malatesta han
 recordat, també, com la taverna i els "cabarets" són lloc de
 trobada de caràcter plenament profà mirats amb perspicàcia des
 dels poders civils i eclesiàstics: "sono vissuti dal potere
[afirmen] come degli spazi non neutri dei diffusione di
'emozioni' e di sottili sovversioni che possono infiltrarsi nei
suo apparati, se non viene esercitato un controllo capillare sui
livelli piú bassi delle gerarchie ecclesiastiche o

brurocratiche, vettori di interferenze, tra la norma e ciò che minaccia di corroderla o contraddirla" (1982:82). I dels conflictes entre taverna i rector a la Catalunya rural n'ha quedat un testimoni literari insuperable de la mà de Raimon Casellas en els seus Sots Feréstecs (1982 <1901>), obra inspirada en la parròquia de Capmany, petita i decadent -per la pobresa extrema dels seus feligresos i el seu hàbitat aspre i inhòspital al llarg del vuit-cents. I mentre l'Església contemplava amb recel la taverna com a centre de sociabilitat que s'escapava al seu control, en algunes parròquies, de manera ben contradictòria, les seves obrerries gaudien del monopoli de l'arrendament de tavernes i hostals per tal de finançar-se. Però d'aquesta "contradicció" -real o aparent ?- en parlarem en un altre lloc.

Quins altres oficis eren especialment problemàtics a l'hora de ser enquadrats dins la parròquia ? En general aquells que es veien obligats, o empesos per llur feina, a trencar el precepte de "guardar les festes". A través de les visites pastorals podem intentar concretar-los. En el sector de marina del Bisbat de Girona es posa especial atenció que els diumenges cap barca, llaüt o vaixell pogués atracar-se, carregar de mercaderies i partir, a no ser per extrema necessitat; necessitat "la qual declararà lo Señor Rector y no autrement", donant la corresponent llicència a canvi d'una compensació econòmica a favor de les obrerries, com veurem més endavant. Així ho registra la visita pastoral efectuada a Tossa i Calella el 1661 (101). També les visites pastorals registren especial atenció als mercats

setmanals - un dels altres centres de sociabilitat tradicional - celebrats en diumenges, que no deuriem pas ser pocs (102). A Canet de Mar, el 1661, per exemple, el visitador comprova "lo abús de varar barques y treginar en dies de festa i diumenges" i la presència els dies de festa de marxants que "atrevidament paran llurs mercaderias y revenduria en la plassa y carres" i els mana que no fassin parades, excepte "certas diadas que aparexerà al Señor Rector" a canvi d'una caritat "a la obra de ella 2 sous per cada vegada sots pena de tres lliures y d'exomunicació major". A d'altres parròquies de l'interior, especialment viles importants es fan observacions de caràcter similar. A Olot, el 1661, el visitador denuncia que s'obrin botigues i tendes "com si fossan dias de mercat y dias de festa no fossan" (103). I a Camprodon, el 1717, el visitador comprova l'incompliment del tercer precepte del decàleg per part dels menestrals, especialment ferrers i moliners, "per no reparar en los dies de diumenge y festas de precepte, los uns en moldrar y los altres en ferrar", sense considerar-ne el grau de necessitat; i per a remeiar-ho, s'estableix que sigui el rector que dongui llicència als moliners; i els ferrers només podran ferrar "per los que passen de trànsit" (104). De la inobservància de l'obligació de no treballar per part dels botiguers de les viles grans també se'n fa ressò la carta pastoral del Bisbe de Vic, Josep Muñoz, del 1748: "que no tingan obertas las botigas del tot <afirma> ni se venga, ni compre públicament en ellas, a excepció de aquellas, en que se ven lo necessari per lo manteniment de cada dia" (105). En aquesta mateixa carta es

recorda - un signe més del seu incompliment generalitzat- que es condidera treball prohibit també "portar carretadas, o carregas de palla o llenya o transportar grans de las heretats, o a ellas y altres cosas semblants". No cal dir que en el camp era en els moments de màxima concentració de treball (segues, batudes, veremes i sembres) quan l'Església havia de concedir llicències per a poder treballar a dojo.

O.4.4. EL POBLE MENUT DE LES COMUNITATS RURALS

Tanmateix dins la societat rural catalana dels segles XVII i XVIII, i de manera paral·lela al seu procés de diferenciació social interna i el creixement demogràfic causant de la "fam de terres" - i les noves colonitzacions agràries que l'acompanyen damunt les terres ermes i boscoses dels masos- existien uns grups socials -que a més de reclutar-se entre els temporers, fossin o no francesos- podien procedir de la fila de cabalers de masos en dificultats i la reproducció social d'aquests (vegi's FERRER, 1986: 86; TERRADAS, 1984: 268). Es tracta dels mossos, bovers, criades, dides i pastors integrats , com a mà d'obra, en el masos de la pagesia benestant o a les mateixes rectories, com a mossos i/o criats i majordomes dels rectors; dels mossos i aprenents o macips dels menestrals més ben situats , ja fossin sastres, ferrers, fusters, paraires i teixidors de lli, entre d'altres; dels masovers i parcers; i dels boiguers, petits rabassaires i emfiteutes o subemfiteutes que estaven al davant d'una petita explotació agrària sovint

insuficient - a voltes formada tan sols per una o dues parcel·les- i que havien de complementar o bé anant a jornal als masos importants ,tal com ens ha mostrat Llorenç Ferrer en el cas de la petita pagesia del Bages (1987) i Rosa Congost pel que fa als subemfiteutes de la regió de Girona dels segles XVIII i XIX (1988) o treballant a la indústria dispersa de la llana (106) o practicar algun altre ofici artesanal.

Tots ells, uns més que d'altres, tot i estar integrats com a mà d'obra en els masos i a les cases de menestrals; o gaudir d'una masoveria; o tenir "casa" pròpia -ni que fos a tall de barraca, com els boiguers de les darreries del segle XVIII del Solsonès que "se domicilian <segons testimoni coetani del rector Costa i Bofarull recollit per Ramon Planes> entre peñas donde se forman incómodos albergues o chozas que llaman barracas o cabañas" (1984:377) o com les reduïdíssimes casetes de pagès vuitcentistes aixecades pels subemfiteutes de Maçanet de La Selva (TALLER D'HTSTÒRIA,1988); o les no menys modestes cases de molts menestrals edificades, emprant l'emfiteusi com a instrument urbanitzador, en els segles XVI-XIX dins el clos de les velles sagreres, amb els seus petits horts o al peu dels camins que hi menen, a tall de petits ravals (107) ; tots ells, doncs, tot i ésser de més fàcil enquadrament parroquial que no pas els simples temporers, eren ben lluny d'assolir l'estabilitat territorial del pagès de mas -de mas amb porta adovellada i finestral gòtic, per entendre's-. Comprovem-ho.

Ben poca cosa sabem de les condicions de treball dels mossos d'aixada, dels pastors i criades dels masos. Pel que fa la regió de Girona Pere Gifre ha demostrat que en el patrimoni Puig de l'Empordà en els segles XVII i XVIII el màxim d'estada dels mossos mai no superà els dos anys (1987: 238-240) i Rosa Congost també en destaca la seva mobilitat a partir de les memòries de Sebastià Casanovas d'inicis del segle XVIII i el "Diari d'un pagès d'Ultramort" de començaments del XIX segons el qual cada any l'esmentat pagès contractava un bover, un eugasser, una pastora i una porcatera (1988: 110-114). I recentment, Ramon Pascual, a partir de l'estudi "microeconòmic" del mas Gallardes de Sant Martí de Tous (1833-1847) també ha arribat a la conclusió que "el temps de permanència dels mossos al mas no era gaire llarg. Tot i que algun hi treballà set o vuit anys, d'altres només hi passaren una anyada o àdhuc menys temps. La rotació dels jornalers fou contínua" (1990: 61). L'ocupació de molts d'aquests mossos en el mas no era permanent al llarg de l'any ja que quan arribava el temps de segar i batre, o de la verema, es prenién uns dies per anar a "treballar per ell" (PASCUAL, 1990: 63), integrant-se dins les quadrilles de temporers. Aquesta mobilitat de mossos i criades s'ha de posar en relació, també, amb el seu nombre variable en funció de les conjuntures econòmiques que atrevessaven els masos. Així, per exemple, el rector de Maià de Montcal el 1856 a l'informar a la cúria dels habitants de llur parròquia notifica que en ell any "son solamente sietecientas cincuenta almas las que hay en la Parroquia, no obstante un año tan pobre como el presente por la

escasa cosecha, que muchas veces economizan sirvientas, pastorcillos y aprendices. En años regulares de cosecha [afegeix] es mas que probable que ascenderán a ochocientas almas" (108).

També el rector de la parròquia empordanesa de Cabanelles ens informa de la mobilitat de mossos i criades: dels 209 habitants que té llur parròquia el 1856, 29 - el 13,87 % dels seus feligresos- són mossos i criades que "varien de poble tot sovint" (109). Mossos i criades, doncs, constitueixen dins el món rural una població jove i bellugadissa a la qual l'Església havia d'intentar enquadrar.

L'altre grup dins el món rural català sotmès a una forta mobilitat territorial és el constituït pels masovers. El masover del segle XVII era, per Eva Serra, "un pagès jurídicament vulnerable, econòmicament sotmès al risc del desnonament, o bé incapacitat econòmicament per a sotmetre's als possibles canvis d'unes noves condicions econòmiques contractuals" (1988a:377). Aquesta mobilitat i precarietat dels masovers també ha estat indicada per d'altres autors: Ramon Planes pel que fa al Solsonès a les darreries del segle XVIII parla que l'estabilitat a la terra dels masovers "era molt estantissa" i de com els boïgaires "eren pagesos sense terra, el més sovint jornalers de masos de la zona o del mateix on es feia la boïga" , que despés de 4/5 anys es tornaria a deixar ermar (1984: 377); I Rosa Congost , pel que fa la regió de Girona , també ha comprovat la mobilitat dels masovers amb una base estadística considerable (1988: 280). I de la mobilitat dels masovers a la regió de Girona, així mateix,

n'ha quedat una memòria oral precisa - que recula pràcticament fins a la segona meitat del segle XIX-: "cada any per aquestes dates [pels vols de Nadal quan els amos donaven el 'comiat' o els masovers, del seu propi albir, es dirigien a millors terres per a cultivar] es podien veure carretes carregades amb els modestos atuellis i arreus dels masovers anant d'un lloc a l'altre", segons testimoni de Josep Reyner (1988: 75); apreciació també confirmada per Carme Vinyoles (1989:73). I entre la gent del camp gironí es viu encara un aforisme que fa referència als desnonaments: "per Sant Silvestre [31 de desembre] per la porta o per la finestra" (111). La mobilitat dels masovers suposava , també, canviar tot sovint de parròquia: persisteix viu el record de les famílies de masovers que tenien els seus avantpassats enterrats en diferents cementiris i fossars parroquials de la comarca o regió (112); un signe ben tangible de la "mobilitat parroquial" a la que estaven sotmesos . Tanmateix ,aquesta mobilitat territorial generalitzada no presuposa que no podessin existir algunes veritables "dinasties de masovers" (en aquests casos, doncs, esdeveien de fàcil enquadrament parroquial) dins el Bisbat de Girona com en el Pla de Barcelona d'Antoni Segura (1984) (113). "Dinasties" que els autors pairalistes empraven com a "base empírica" - que a través de l'estudi de Rosa Congost es dedueix que era feble- per a "demostrar" -juntament amb alguns exemples de masovers esdevinguts propietaris- la pretesa bonesa i l'harmonia de les relacions socials del camp català.

Entre tots els contractes agraris sens dubte fou l'establiment emfitèutic -per les seves condicions de perpetuïtat- el que contribuïa a fixar amb major grau la població en el territori. Però Pierre Vilar ja fa temps ens ha advertit que l'emfiteusi setcentista "ni per la dimensió, ni per la qualitat del terreny, ni per l'estructura de l'explotació " no es pot confondre amb els establiments del segle XVI (VILAR, III, 1975: 568). Observacions que Rosa Congost ,tot demostrant l'omnipresència dels subestabliments a la Regió de Girona paral·lela als processos de colonització agrària setcentista i vuitcentista, ha comprovat empíricament. Aquests subestabliments és el que explica , en bona part, l'existència al Bisbat de Girona d'un nombre considerable de petits propietaris; per Rosa Congost això "dificultava ,segurament, l'organització i la presa de consciència de les classes treballadores alhora que facilitava la integració d'aquestes classes en el discurs teòric de la classe dominant" (1988, I: 393). I nosaltres afegiríem , a tall d'hipòtesi, que en la mesura que l'emfiteusi (o la rababassa morta) coadjuvava a fixar en el territori a jornalers i treballadors del camp - a la fixació territorial dels quals també hi té un paper rellevant el fet que la institució de l' hereu fos viva entre les classes populars del camp- a més d' aconseguir "estabilitzar la mà d'obra rural" (CONGOST, 1988, I:397) facilitava ,segons nosaltres, l'enquadrament parroquial i religiós dels sectors socials més empobrits del camp gironí. I és que la geografia de les relacions socials agràries també ha de tenir un lloc, i no pas d'ordre menor, a l'hora d'estudiar les relacions entre l'Església i la

societat rural catalana . Dins el món complex de la contractació agrària s'hi entreteixeixen dinàmicament factors econòmics i socials, però també polítics i ideològics -en funció de cada moment històric- ,tal vegada, no prou considerats per una historiografia més agrària i econòmica que no pas rural i social. Per a recolzar la nostra hipòtesi ens manquen estudis de caràcter geogràfic sobre l'evolució de les noves colonitzacions agràries en els boscos i erms dels grans masos dels segles XVIII i XIX : quants dels 30.000 establiments comptabilitzats per Rosa Congost es traduïren en l'edificació d'una casa - o caseta- , centre d'una nova - i petita- unitat d'explotació agrària ? Quans veïnats es formaren de nou ? Una geografia d'aquestes noves colonitzacions - que sovint també ens indicaria una "geografia de l'escassetat" com ho testimonien els veïnats de la Foca Farina estudiats pel Taller d'Història de Maçanet (1988:37-38) - contribuïria d'alguna manera a comprovar si és cert que l'emfiteusi ,tal com indicava Tos i Urgellés , contribuïa a "naturalitzar" i domiciliar en "paratge fixe" a les famílies pobres i "errants" (114) . Si els treballs de Rosa Congost demostren a bastament com els subestabliments setcentistes i vuitcentistes no representaren un horitzó econòmic gens falaguer per als emfiteutes i no foren "un instrument de benestar social" (1988, I:417) l'estudi microhistòric del Taller d'Història de Maçanet de La Selva sembla indicar que ,malgrat tot, en força grau sí que representaren una fixació damunt el terrós parroquial dels hereus dels primers emfiteutes (115). L'emfiteusi dels segles XVIII i XIX podia afavorir, indirectament, doncs,

l'enquadrament parroquial i l'aculturació religiosa d'alguns sectors de les classes populars dels camp gironí.

O.4.5. ELS MITJANS EMPRATS PER L'ESGLÉSIA PER A LLUITAR CONTRA ELS CONDICIONANTS SÒCIO-ECONÒMICS

a) els amos i els caps de casa:

Amos i caps de casa eren ,sens dubte, una peça importantíssima per a l'adoctrinament de les classes populars de la ruralia sotmeses a una considerable mobilitat territorial, que l'Església no podia pas desestimar. Diversos textos jurídics i doctrinals ho fan ben explícit. Les Constitucions Tarraconenses, que es proclamaven a corn d'altar quatre vegades l'any a totes les esglésies, recordaven com els pares, però també els amos estaven obligats en consciència a ensenyar als seus "fills y criats" a "ensenyar o fer ensenyar" "lo Credo menor, los Manaments de la Lley de Deu, los Manaments de la Iglesia y lo Pater noster" (116). I en el catecisme més reeditat del segle XVIII català, els Dialogos de la Doctrina Cristiana (1710), de Francesc Orriols, es constata que amb ell "los pares, amos y mestres poden facilmente cumplir a la obligació que tenen de ensenyar la Doctrina Christiana a sos fills, criats y deixebles". D'alguna manera ells eren reponsables davant l'Església de l'adoctrinament de tots aquells que habitaven a llurs cases, fossin o no familiars seus. Pares i amos havien d'ensenyar ,segons el paborde de Castellterçol, a fills i criats "com arrencar dels camps

incultivats de les seves ànimes les males herbes de les passions i apetits desenfrenats, plantant arbres fructífers dels exercicis de devoció" (117) . I és que com ha observat Piero Camporesi "gli evangelizzatori delle campagne cercavano d'addattare il linguaggio e le immagini della nuova Chiesa [la de Contrareforma] alle strutture intellettuali ed emotivi degli uomini dei campi, tentando d'inserirsi fra gli spazi vuoti della loro ottica mentale , servendosi di similitudini triviali quasi iperrealistiche" (CAMPORESI, 1981: 134).

Diverses visites pastorals gironines també testimonien l'obligació dels amos en vetllar per a l'adoctrinament dels "seus inferiors". A la parròquia d'Asclanya, per exemple, el 1740, el visitador mana "a tots los pares y mares que cuyden a invigilar que los fills, fillas, pastors y criats y criadas assistescan molt puntuals a la iglesia en la hora que s'ensenya dita doctrina christiana" (118); similar manament també es feu en el mateix any a Palafrugell on es recomanava que els mateixos pares, mares i caps de casa hi assistissin "per donar-los bon exemple y també pera poder-los encenyar la doctrina en las casas de la mateixa manera que ohiran que la encenyan los curats" (119). Així, doncs, els caps de casa (de manera especial els propietaris o senyors útils de masos amb pastors, mossos i criades) podien esdevenir uns bons col.laboradors de l'acció dels rectors, fent del mas la millor eina per a enquadrar parroquialment als grups socials sotmesos a una forta mobilitat. Els mateixos llibres d'estat d'ànimes enregistren aquest enquadrament i en són el millor

testimoni: al costat del grup familiar s'anoten els mossos, criades, majordoms i majordomes que resideixen en el mas i han acomplert amb el precepte pasqual (vegi's com a exemple els registres d'estat d'ànimes de la parròquia de Vilobí d'Onyar dels anys 1595, 1597, 1599, 1600 i 1601 que es reproduïxen a l'apèndix 1). El mateix Torras i Bages a la seva carta pastoral La pagesia cristiana (1903) -deixem, per ara, de costat el seu rerafons ideològic- ens dóna un altre exemple -recolzat empíricament en les visites pastorals - de com el mas facilitava l'enquadrament religiós dels mossos i criades:

" Nos mateix hem vist [constata] en los llibres de Visita pastoral de la diòcesis decrets de nostres venerables predecessors, en los quals al dirimir qüestions de precedència entre les diferents cases de la feligresia en la assistència als actes solemnes de Religió, se resolst al establir l'ordre de precedència que primer vajan los amos, després los fills y desseguida los moços y criades de tal casa, y venint deprés ab lo mateix ordre les altres cases de la parròquia" (TORRAS i BAGES, 1903: 24).

I a l'hora d'anar a missa, per exemple, podia haver una vera organització entre a amos i criats. Així a la consuetud de Riudellots del 1763 es registra que en els dies de Rogatives i Acció de gràcies per les collites "s'experimenta molt concurs del poble en totas las funcions del die, y ninguna persona, així dels amos com dels criats y criadas, dexan d'oïr missa que per

est fi se repartexan [es tracta de la missa matinal i de la major] ab lo major ordre dels dies de festa" (120). El mas de la Catalunya Vella, doncs, a més de ser una unitat d'explotació agrària, era emprat per l'Església com a eficaç instrument d'enquadrament religiós de la població: a través seu, i de la figura jerarquitzada del cap de casa l'Església podia arribar a les classes inferiors de la ruralia, coadjuvant a frenar les limitacions que la mobilitat territorial i familiar a la que estaven sotmesos imposava a l'hora de ser enquadrats parroquialment. Altrament, el paper dels amos era decisiu, des del punt de vista eclesiàstic, ja des del moment de contractar, jornalers, mossos, criades i masovers. Una vegada més ens serà d'utilitat la Colección de muchos avisos que conviene dar en las parroquias. Segons aquests avisos els rectors havien de recomanar als propietaris que en el moment de llogar jornalers per a les segues i batudes "vayan con tiento en la elección de los trabajadores, que quieran tomar", ja que aquests nouvinguts a una casa "son más osados, que los que moran en ella habitualmente". Els amos havien de vetllar sempre "sobre sus trabajadores" i vigilar sobre les relacions entre mossos i criades. I en el cas d'haver-ne llogat d'"escandalosos" havien d'acomiadar-los ben aviat (121). Aquestes recomanacions sobre els temporers es feien extensibles en el moment de contractar mossos i criades per un any: "al principio del año, o quando los amos asalarian comunmente sus criados, conviene dar avisos a unos, y otros para que los primeros no admitan en su casa, sino a personas temerosas de Dios, y capaces, no de perder, sino de edificar a

sus hijos; y a los segundos , para que no sirvan a amos de malas costumbres, y en sus casas estarian expuestos a perder su alma" (122).

D'aquestes recomanacions es deriva que la contractació de mossos i criades, - i cal pensar que també dels masovers- era una possible arma d'adoctrinament i aculturació -per la via intermediària i jeràrquica de la pagesia benestant- en mans de l'Església , donant a les relacions socials agràries un fort contingut polític i ideològic, a més de l'econòmic. Hi disposem d'alguns indicis de com la pagesia més benestant interioritzà i feu seves aquestes recomanacions eclesiàstiques. Així, per exemple, a les Memòries d'un pagès prioratí a les darreries del segle XVIII, transcrites i estudiades per Isabel Juncosa , podem veure que aquest pagès prioratí adverteix que quan un amo vulguin "posar un masové" s'informarà "d'ell com si avia de casar una filla"; procurant "que sie treballadó" i que no sigui pobre; que no disposi "de cap eretat prop de la vostra masia" per evitar que llurs pròpies terres siguin més afemades i millor treballades; i que no sigui "aficionat a la cassa", no disposant de masses amics o "la mullé y filles masa presumides"; i, finalment, "s'à de saber si és tan bon cristià y que no sie renegat de dir males paraules que en aqueixos la desgràcia [afegeix a tall de sentència el pagès prioratí] sempre los va al detrás" (JUNCOSA,1982:302-303). I també es recomana que el masover després d'haver sopat faci "fer passar lo rosari a la família" (JUNCOSA,1982:304). I un propietari important de Vilobí d'Onyar, Josep M. Pascual, de Can Rodó (123) als inicis del

segle XX en els contractes que feu imprimir per arrendar peces de terra i finques a menestrals i masovers arribà a estipular, juntament amb les clàusules econòmiques del contracte que quedava "prohibido al arrendatario el trabajar en los dias festivos y de blasfemar" (vegi's l' apèndix 3). Tot i tractar-se d'una clàusula del tot infreqüent en la contractació agrària catalana "moderna" i contemporània que coneixem (124), ens interessa destacar-la en la mesura que posa a la llum -juntament amb les memòries del pagès prioratí abans citades- la gran complexitat de les relacions socials -també de caràcter religiós en una societat sotmesa a règim de cristiandat- que podien haver-se anat cristal·litzat entre amos i masovers, o propietaris i menestrals de les viles. Unes relacions socials, que no s'esgoten en les clàusules "econòmiques" dels contractes notariais i que possiblement només una recerca a partir de dietaris i memòries o d'història oral -un camp, aquest, malauradament gens conreat per la història agrària de casa nostra- ajudaria a anar descobrint. Tal com ha estat destacat per Elide Casali pel camp de la Romagna, la Contrareforma assolí que l'ensenyament de la doctrina cristiana representés "una parte necessaria alla scienza dei campi", fent dels propietaris "responsabile di fronte a Dio della formazione cristiana dei figli, dei servi, dei lavoratori" d'on es derivava el seu desig de tenir sota llur dependència "uomini che siano veri cristiani e buoni cattolici" (CASALI, 1985: 56,62-63). Altrament, cal considerar que en la mesura que la pagesia benestant imposés (explícitament o implícita) clàusules de caràcter religiós en les seves relacions amb els "llogats" de

casa seva o amb els seus masovers el seu incompliment per part d'aquests podia representar, contribuir o simplement justificar el seu acomiadament o desnonament, encara que fos per altres motius (125). Aquesta era, sens dubte, una arma poderosa -tal vegada, la més operativa- en mans de l'Església, a través de la pagesia benestant, per assolir el control social i ideològic d'una població que per la seva mobilitat feia més difícils el seu enquadrament religiós. De l'ajuda mútua entre Església i classe propietària -ja fos consolidada o en formació- no cal dir que en sortien ambdues beneficiades. I quan l'Institut Agrari Català de Sant Isidre, fundat el 1851, a més de defensar la propietat i la modernització de l'agricultura pretén preservar "la família i la religió" (vegi's CAMINAL, 1989: 132-134), en bona part cal pensar que és hereu de la mena de relacions que la Contrareforma ajudà a cristal·litzar entre Església i la pagesia benestant catalana -ja esdevinguda classe propietària i hisendada en el vuitcents- i que, amb noves bases organitzatives i de difusió -les que oferia el IACSI- podien arribar a tenir una gran operativitat -per a mantenir l'ordre social en el camp- en el nou context polític de l'Estat liberal i d'ascens del capitalisme.

No cal dir, també, el rol que podia jugar en tot això el rector: podia esdevenir l'intermediari entre els amos i els masovers, mossos, criades i pastors quan aquests cercaven una nova casa com a masoveria, per llogar-se o anar a servir dins una altra parròquia: disposar del seu aval podia fer-ho més fàcil,

esdevenint una mena de "garantia moral" (126). En aquest sentit, Ignasi Terradas ha localitzat a l'arxiu del Cavaller de Vidrà cartes de rectors avalant mossos, pastors i criades (1987).

b) Adaptació al cicle agrari-ramader i al ritme productiu:

Són molts els autors que ja han indicat la capacitat històrica de l'Església Catòlica en cristianitzar antigues pràctiques paganes així com el calendari agrícola (127). Però, tal vegada, no s'ha parat gaire atenció en explicar com i amb quins mitjans l'Església ha intentat utilitzar aquest cicle agrari-ramader i el seu ritme productiu i irregular al llarg de l'any ja sigui per potenciar llur acció aculturadora o per limitar i frenar els seus propis condicionants. En qualsevol dels casos, l'Església històricament s'ha preocupat que llurs directrius i preceptes no trobessin en el calendari i el procés de treball pagès i ramader un obstacle insalvable. Comprovem-ho. És en el moment de les sèmbras, seques, batudes i veremes, de màxima concentració de treball -per evitar que qualsevol risc climatològic malmetés la collita-, i de mà d'obra forània als masos i a les parròquies, que es fa més difícil el compliment dels preceptes eclesiàstics de no treballar en diumenges i altres festes "de guardar" i d'assistència obligatòria a missa per part de la població rural, especialment les seves categories socials inferiors que "anaven a jornal". Davant d'aquests imperatius materials i socials, l'Església intentà plantar-los-hi cara emprant diferents mètodes. Primer de tot, donant els rectors

llicències especials per a poder treballar en semblants ocasions. Així , per exemple, ho recordava el bisbe Taverner de Girona el 1725:

" Deu lo poble guardar ab gran cuydado los dias de festa, no treballant en ellas , ni fent treballar, treginar, ni fer altra feyna als seus moços; advertintlos, que los que així treballan , o fan treballar a las festas, pecan mortalment: Exceptam emperò de açò lo temps de las segas y altres de semblant necessitat y precisió, que en estos, havent acudit al parroco per la llicència de treballar y oït missa, podran treballar per aquella necessitat, que ocorre; però may ho poden fer de sa autoritat, puix lo conèixer si ha causa o no per treballar en los dias de festa , no los toca a ells, sinó a nos , y en tot cas los curats, que estan en lloch Nostre en las parròquias" (128).

Es pot observar que per obtenir la llicència de poder treballar era condició haver oït missa. I per tal que això no entorpís la llarga jornada de treball era costum generalitzat que en temps de segues es fessin misses especials per els segadors, abans que aquests anessin als camps, tal com recull la literatura folklòrica (vegi's , a tall d'exemple, VILARRASA, 1975:228). En alguns llocs, la missa dels segadors era una responsabilitat encomanada específicament a un clergue beneficiat, com a Maià de Montcal on consta que el 1856 el beneficiat de simples memòries de misses - benefici sota patronatge dels obrers i els baciners de les Ànimes - havia de

celebrar durant quatre festes seguides -d'ençà la festa anterior a Sant Pere, el 29 de juny-, a l'apuntar l'alba, una missa per als "segadors del blat" (129); i a Torroella per tal que els sembradors i segadors "economitzessin" temps mentre durava la sembra i la sega es deia missa a la capella de Santa Maria del Mar que es trobava al bell mig dels camps i els masos (130) . En les llicències per a poder treballar i l'organització d'aquestes misses especials de segadors hi deuria coincidir l'interès de l'Església -per preservar el compliment del precepte dominical, però també perquè llur economia depenia en gran part de la collita a través dels delmes, primícies i altres drets- i la de tots aquells que, ja fossin amos o masovers, disposessin de blats per a segar (per tal que els deures religiosos no trenquessin el fort ritme de treball d'aquells dies). Cal pensar que per a una economia agrària sotmesa a règim de cristiandat era un veritable imperatiu conciliar els ritmes irregulars de treball en el camp amb el calendari litúrgic i els deures religiosos de la població . I per a nosaltres , avui, sens fa molt difícil pensar com aquests darrers podien arribar a interferir en el món i el temps del treball. Qüestions que avui ens apareixen secundàries i , fins i tot, "curioses" (quan els historiadors empren aquest terme per a qualificar qualsevol fet passat demostrem, gairebé sempre, una escassa o nul·la capacitat de comprendre'l, més enllà de la seva simple descripció) , en el passat podien ser qüestions de particular rellevància . Així, per exemple, el 1740 els "regidors y altres particulars" de Cabanes es dirigiren al visitador general per a mostrar-li els inconvenients de l'horari

de la missa matinal de les festes en les que era permès treballar, "per haver molts a guanyar el jornal y per la precisió que hi ha en certs temps del any de profitar al temps per lograr la cullita dels fruits", demanant-li que "celebren la missa matinal mitja hora antes de eixir lo sol" i es redueixi el temps de l'ensenyament de la doctrina cristiana i de la predicació (131). I els propietaris de la parròquia de Sant Mateu de Vilademires el 1856 es dirigiren a la cúria preocupats davant la possibilitat que fos suprimida llur parròquia; entre diverses raons afirmen que "tienen un crecido número de mozos y jornaleros que si tenian distante la yglesia les causaria grave perjuicio" (132). ¿ Es tracta per aquests propietaris que el "temps religiós" -i de relacions socials, en la mesura que "anar a missa" en una societat tradicional és convertiex sociant en un acte de sociabilitat - interfereixi el menys possible el "temps del treball" dels seus mossos i jornalers ? És possible. Disposar d'una església propera al mas -especialment en el moment que aquest necessitava força de treball forània- deuria contribuir d'alguna manera a "guanyar temps" i a minimitzar els seus costos econòmics, sense trencar amb els preceptes eclesiàstics. I és que , com ha destacat E.P.Thompson , des del moment que s'utilitzen bracers o jornalers en les explotacions agràries ,tant en el segle XVII com en el XIX, "el temps es converteix en moneda", augmentant el grau de regularització i disciplina en el treball, obligant al propietari a vetllar que el temps no es "malgasti" (THOMPSON,1979e: 246-247); ni que fos anant a missa, afegiríem nosaltres. Els exemples que hem donat

de com l'Església s'adaptà al ritme i a les condicions de treball intensiu en el temps de segues -i del "servei" que feia fent-ho així especialment a la pagesia més menesterosa de força de treball forània al seu mas- ens mostren fins a quin punt en una societat rural d'Antic Règim les relacions socials i econòmiques no es poden deslligar del marc jurídic de cristiandat en el qual es donen, condicionant-se mútuament. I ens equivocariem de pensar que l'Església Catòlica actuà amb absoluta rigidesa en defensa del calendari religiós. En aquestes qüestions actuà més aviat amb forces dosis de pragmatisme, adaptabilitat i ductilitat. Així, més endavant veurem com Roma d'ençà el segle XVII i el Concili Provincial Tarraconense del 1727 reduïren considerablement el nombre de festes: era una manera d'ajudar a una millor observància del precepte de no treballar dominical, a més d'augmentar la producció i la disciplina de treball i la possibilitat de subsistència de la classe jornalera (133). ¿ És possible, doncs, que l'Església Catòlica amb més retard cronològic que no pas les esglésies protestants del Nord d'Europa i de manera menys rigorosa - i en funció de les diverses formacions socials on actuà i s'inserí i el grau de resistències- també contribuís indirectament a la gènesi del capitalisme "amb la transformació de gairebé totes les festes tradicionals en dies feiners" (MARX, 1983: n.124, p.312) ?.

Hem vist com l'Església s'adaptà al cicle de treball agrari. I el mateix podem dir pel que fa al món ramader i dels pasturatges de muntanya , tot i que ho tenia un xic més difícil pel nomadisme

dels pastors i rabadans i la impossibilitat d'aquests de deixar els ramats que tenien encomanats. Amb tot, disposem d'algun testimoni documental que ho prova: a Maçanet de Cabrenys, en el santuari de Nostra Senyora de les Salines -antiga parròquia medieval esdevinguda simple santuari muntanyenc- (134), a mitjan segle XIX es celebrava missa tots els diumenges i altres dies "d'obligació" des de Sant Isidre (15 de maig) fins per Sant Miquel (29 de setembre), recuperant en certa manera i "estacionalment" llur antiga "parroquialitat" amb la finalitat que poguessin oïr-la els pastors de la muntanya (135); calendari de misses del tot imbricat amb el calendari de pujada dels pastors a la recerca de pasturatges d'estiu i la seva davallada a la plana quan s'aproximava l'hivernada. I aquest no era lògicament l'únic cas. Només cal recordar la similar funció secular - a més de ser importants centres de peregrinació amb un considerable radi geogràfic- dels grans santuaris pirinencs de Font Romeu i Núria, situats al bell mig de grans pasturatges sota domini dels monestirs de Sant Martí del Canigó i de Ripoll, respectivament. Font Romeu seria l'indret on residien els pastors del poblet d'Odelló durant l'estiu fins els primers freds de la tardor, traslladant amb ells la marededéu que es venerava a la parròquia d'Odelló (PRAT, 1982: 95). I el santuari de Núria fins que no fou "redescobert" per l'exursionisme i el turisme de la neu dels anys 30, només permaneixia obert, com el de Les Salines, durant el temps d'estiu quan els pastors hi acudien amb llurs ramades (vegi's IGLESIES, 1964, I). Malgrat que els pastors disposessin d'església relativament propera on acudir a

oir-hi missa no podien abandonar del tot els seus ramats. És per això, que es recomanava als rectors que quan s'aproximava la primavera fessin memòria als pastors "que asistan alternativamente a la Santa Misa, por lo menos los días de fiesta" , pràctica "de torns" que recollí Salvador Vilarrasa en el Ripollés (1981: 24 <1934>).

Hem vist com l'Església s'adaptà al ritme de treball intensiu que imposaven les estacions, tant pel que fa a l'agricultura com la ramaderia, facilitant un major compliment dels preceptes religiosos per part de la població camperola i pastoril . Tanmateix, cal recordar que hem constatat una voluntat i un programa, la qual cosa no vol dir que s'assolissin del tot els seus objectius. I les precaucions que prenia l'Església no es limitaven únicament a afavorir l'assistència a la missa dominical en els moments de màxima concentració de treball; sinò que eren molt més àmplies i intentaven englobar la totalitat del temps de treball, per tal de contrarestar els "perills" que suposava , l'arribada de jornalers d'altres contrades i aprofitar el propi temps de treball amb finalitats aculturadores i moralitzadores, així com frenar i controlar les relacions amoroses pre-matrimonials entre la població, una de les obsessions més grans de l'Església de la Contrareforma (136); com també s'intentava que ordinàriament els horaris de les funcions religioses estiguessin en funció dels de les feines ordinàries del camp; i, tampoc s'oblidava de reutilitzar amb finalitats religioses i aculturadores els moments de l'any -especialment l'hivern- en què

el pagès i el treballador del camp veu disminuir considerablement el seu treball. Ben mirat a l'Església no se li escapava ocasió , tant si fos temps de treball o de lleure, per intentar incidir damunt la població. Vegem-ho.

Quan s'aproximava la primavera, ens diu la mateixa col·lecció d'avisos reitaradament citats, els rectors havien de recomanar als seus parroquians que continuessin fent les oracions del matí i de la nit "aunque se madrugue mucho para ir al campo, y se vuelva a casa muy tarde, muy oprimido del trabajo" (137). Una major disciplina i intensitat en el treball, doncs, no havia de representar un relaxament en la disciplina religiosa personal. En aquests avisos es recomana que els treballadors cantin "mientras trabajan, yendo al campo y estando de vuelta a su casa" ; no és pas que no cantessin - recordem que el folklore d'arreu ha recollit una gran quantitat de "cançons de treball"- sinò que es proposa cantin "cánticos espirituales, salmos e himnos al Señor" en substitució i com a mitjà "contra las canciones obscenas ; canciones [es constata], que nunca se desterrarán, sino se halla el secreto de substituirles himnos y cánticos". Es tractava, doncs, de reutilitzar un costum apreciat i extès entre les classes populars del camp i la menestralia de viles i ciutats i aprofitar-lo com a mitjà aculturador i moralitzador: "los cánticos espirituales sirven para instruirnos (...) los trabajadores en sus tiendas, y en el campo, quieren cantar, pues en ello hallan su descanso. Sino se les acostumbra a cantar cánticos [s'afegeix], volverán a sus canciones, muchas de

las quales están llenas de obscenidades". Aquest "nou cançoner" - religiós- que havia desplaçar al "vell" -profà i a voltes "obscé"- l'havien d'ensenyar els capellans a les esglésies, en el catecisme i en els estudis de minyons. I més endavant podrem comprovar com d'aquest esforç de "susbtitució" a les parròquies rurals catalanes "modernes" i contemporànies n'hi han exemples - a través dels cants dels goigs- que ens mostren, en un mateix temps, uns certs èxits, però, també limitacions i fracassos a partir del propi dinamisme i readaptacions que feren les classes populars dels goigs com a gènere de literatura no exclussivament religiosa . En qualsevol dels casos, però, ara ens interessa assenyalar , amb Peter Burke, com la Reforma -a través del clergat protestant- i la Contrareforma -mitjançant el clergat catòlic- intentà tossudament capgirar i canviar la "cultura popular", entre d'altre mitjans suplantant les cançons "tradicionals" per les "religioses" (BURKE,1984:80). I és que d'alguna manera podríem dir que l' Església històricament ha intentat "desorganitzar i reorganitzar constantment la cultura popular" (HALL,1984: 101; el subratllat és nostre) .Les cançons ocupaven un lloc important a l'hora de cohesionar doctrinalment a la població i, com ha recordat recentment Joan-LLuís Marfany - pel catalanisme vuitcentista finisecular-, "cantar a cor és una de les maneres més eficaces de galvanització política col.lectiva" (MARFANY, 1987a:85). L'Església de la Contrareforma pla bé que ho sabia i així ho practicà.

A més de cantar cançons religioses en el camp també es desitjava que "las personas de trabajo (...) de quando en quando se acuerden de Dios". Com fer-ho ? Es proposa reflexionar "interiormente" -sobre els propis pecats, la proximitat de la mort...- "al dar el reloj, al tocar el Ave Maria" (138). La campana, doncs, a més de regular el temps de treball "recordaria també als homes el seu caràcter passatger, la resurrecció i el judici" (THOMPSON,1979e:250), amb una clara finalitat religiosa. Es recomana, també , als treballadors del camp "a ir venir del trabajo , no cuadrillados, sino a cierta distancia unos de otros , en silencio, ocupàndose en su salvación, rezando algunas oraciones,v.g. el rosario, las preces de su cofradia..."; d'aquesta manera s'evitaran -especialment en temps de segues i veremes- "las murmuraciones, las palabras y canciones poco modestas, y las libertades sobrado grandes entre los jóvenes de diferente sexo". A més de tot això quan s'acosta la primavera els rectors és bo que recordin als seus feligresos "que no se alarguen a los agenos campos, que nos los perjudiquen ni por si mismos, ni con sus ganados": ¿ es tracta de la defensa de l'individualisme agrari front a antics usos col·lectius ?. També es recomana als treballadors del camp "que lleven en espíritu de penitencia" i que "no iuren , ni maldigan" davant tota mena de contrarietats : ja fossin per raons climàtiques ("las intemperies del ayre"); condicions de treball ("la fatiga del trabajo", "la dificultad de conducir su ganado"); o relacions socials conflictives ("la contrariedad de los vecinos y compañeros en el trabajo"). No són, podem concloure, aquestes

propostes, un simple programa aculturador i de disciplina religiosa; darrere seu s'hi amaga, en íntima imbricació i mútua interdependència, un veritable projecte de disciplina, laboral i social, del camperolat.

(1).- Sobre la visió que transmet la literatura del món rural català, vegeu el treball de Joan-Lluís Marfany (1990).

(2).- Dades comparatives que ofereix Callahan (1989: 19), de la proporció sacerdots amb cura d'ànimes/ habitants el 1797: Catalunya, 1/ 403; Aragó 1/441; Alava, 1/153; LLeó 1/ 170; Cordoba , 1/ 1.115; Murcia 1/ 1.721; Sevilla 1/ 1.332. Callahan explica aquestes diferències en bona part pel "desenvolupament històric de les organitzacions parroquials", que portà a diferències considerables en el nombre i tamany de parròquies: mentres al "regne de Sevilla" existien (1797) 303 parròquies per una població de 750.000 habitants a Catalunya amb 800.000 habitants, n'hi havien 2.738. Caldria considerar aquestes dades a l'hora d'explicar la geografia del carlisme peninsular, en la mesura que poden ésser indicadors de relacions diferents entre societat i església.

(3).- IGLESIAS, Josep: El fogatge de 1553, Barcelona, I (1959), II (1983).

(4).- Dades procedents de Francesc Montsalvatge (1904).

(5).- Del disc de Lluís Llach "El meu país".

(6).- Comparant les dades de Pons Guri que otorguen 82 parròquies a l'Ardiaconat de Besalú pel 1691 amb les que procedeixen de l'edecte del bisbe Josep de Taverner sobre el mateix ardiaconat (1722), s'arriba a la conclusió, però, que la devallada en el nombre de parròquies no deuria ser tan elevada: segons aquest edecte el nombre de parròquies era de 106. Vegeu l'apartat 0.3.

(7).- Vegeu Christian Guilleré (1983: 136-137).

(8).- Vegeu Maria de Bolòs (1977: 167-184).

(9).- Vegeu, així mateix, Maria de Bolòs (1977).

(10).-Vegeu Martí (1989).

(11).-La regió de Girona (de la divisió comarcal de la Generalitat republicana, amb límits diferents als del Bisbat) , passà de 80.508 habitants el 1718 a 163.130 el 1787 (VILAR,1975,III: 181). Sobre la població creixent, en termes globals, del Bisbat a la primera meitat del segle XIX, a partir de fonts eclesiàstiques, vegeu el treball de Miquel Planas i Antoni Simon (1988).

(12).- Segons les dades trameses pel bisbe Bastero en el seu informe adreçat a la congregació del Concili a Roma, per a la visita ad limina (Girona, 27-III-1732). Es registren, també, "plusquam 700" sufragànies. Dades manllevades a la transcripció inèdita (p.40) de les visites ad limina efectuades per Josep M. Marquès en els Arxius Vaticans.

- (13).- Tensions a l'entorn, especialment, , dels drets de sepultura i competència sobre qui s'emportava major nombre de llegats testamentaris al seu favor. Al llarg d'aquest treball, en donarem algun exemple.
- (14).- Vegeu sobre els desequilibris en les dimensions territorials de les diòcesis, en les seves rendes, i les resistències a qualsevol intent de modificació , William Callahan (1989: 18-19).
- (15).- Al Bisbat de Girona, els exemples més significatius són els dels monestirs benedictins de Sant Feliu de Guixols, Breda i Banyoles, secularment enfrontats amb les seves viles.
- (16).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 6, p. 470.
- (17).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 6, p. 487.
- (18).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 6, p. 498.
- (19).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 6, p. 508. i p. 492.
- (20).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 4, pp.416-430.
- (21).- Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 4. pp. 455-456.
- (22).- Podeu resseguir el procés a Francesc Ferrer (1989: 228-229).
- (23).- vegeu Francesc Ferrer (1989: 227).
- (25).- vegeu nota 15.
- (26).- Pierre Goubert (1980: 97-111) en el seu capítol sobre "els quadres de la societat rural", parla del terròs (la unitat del qual és assegurada per l'"assemblea d'habitants"), el senyoriu, la parròquia i la unitat fiscal.
- (27).- Vegeu Iglesies (1970).
- (28).- Dades manllevades de Gaspar Feliu (1972: 11).
- (29).- Sobre els domers dins les estructures parroquials gironines podeu consultar Joaquim M. Puigvert (1986: 69-75).
- (30).- ZAMORA, Francisco de; Diario de los viajes hechos en Cataluña, p. 306.
- (31).- Vegeu Iglesies (1970).
- (32).- Gaspar Feliu (1972:11).

(33).- Vegeu Lluís To (en premsa).

(34).- "I si als segles Xè i XIè són les últimes [les parròquies] ocupades per senyors laics, seran fortament i asprament reivindicades. Els diplomataris catalans i els de tot l'Occident ens en donen proves abundoses; és suficient el record de mantes decretals i és possible que el dret de patronat, el qual degué restringir fortament el Tridentí, fou mantes vegades una transacció" (ANGUERA DE SOJO, 1934: 309).

(35).- Reflexions que fa Susan Reynolds (1984).

(36).- Segons Anguera de Sojo a la comarca de Vic el registre parroquial de baptismes és corrent al segle XV " i ja com a institució anterior. El Concili tridentí que els féu obligatoris per llei general, confirmà, doncs, una tradició ben antiga del Bisbat de Vic" (1934: 315). Els primers llibres de baptismes de la diòcesi de Girona documentats són els de Sant Feliu de Pallarols (1494) i Santa Pau (1499), tal com ha confirmat Antoni Mayans (1987:25).

(37).- Vegeu exemples de l'antic Bisbat d'Urgell a Baraut (1986).

(38).- A.P.Vi., Consueta, segle XVII, s.f.

(39).- Un exemple: el municipi de Vilobí d'Onyar és format per tres parròquies (Sant Esteve de Vilobí, Sant Dalmai, i Santa Maria de Salitja). La casa del "Forn del Vidre", del municipi de Sils, pertany, a la parròquia de Vilobí; "Can Vells", és una casa de pagès del poble de Vilobí, però de la parròquia de Sant Dalmai.

(40).- Vegeu, Pierre Bonnassie (1981, II: 110-116).

(41).- Alcover: Diccionari català-valencià-balear, 7, p. 458 Antoni Griera (1935, III: 109).

(42).- Francesc Baldelló: "Folklore litúrgic. La Santa missa", Vida cristiana, vol. XIV (1925-27), p. 361.

(43).- Antoni Griera (1935, III: 109).

(43 bis).- Es poden veure alguns exemples al Catàleg de l'Exposició "Milenum. L'art als bisbats catalans".

(44).- Vegeus els treball de Francesc Baldelló "Folklore litúrgic. Les campanes", Vida cristiana, XII (1924-25), pp. 189-193; 230-233.

(45).- BALDELLÓ, Francesc: "Folklore litúrgic. Les campanes", p. 191.

(46).- Carme Vinyoles (1988:11).

- (47).- John Elliot (1989: 403).
- (48).- Vegeu Jordi Vidal (1986) i Xavier Torres (1983, 1988).
- (49).- Francesc Baldelló (1924-25).
- (49bis).- També es pot consultar, CORALEU, J; PELLA i FORGAS: Lo sometent. Notícia històrica y jurídica de sa organització, Barcelona, 1887; PEREZ UNZUETA, J: El sometent a través de la història, Barcelona, 1924; SERRA i ARBÓS, J: Lo sometent de Manresa y son districte, Manresa, 1985.
- (50).- Com ha dit Joan Nogué: "al final del segle passat i principis del present, entusiastes articulistes liberal-burgesos ataquen durament el soroll de les campanes en els principals periòdics de les grans industrioses ciutats europees" (NOGUÉ, 1985: 119). Els conflictes a l'entorn de les campanes, però, podia donar-se, així mateix, en viles mitjanes. Un exemple situat a Cassà de La Selva, el podeu trobar descrit per Xutglà (1984).
- (50bis).- En el capbreu de la parròquia de Sant Miquel de Serarols (Osona) de l'any 1138 (A.E.V.), s'esmenta que pel salpàs les cases havien de pagar 10 ous [Dec aquestes dades a Assumpta Serra i Clotal. Joan Busqueta documenta el salpàs l'any 1237, amb motiu d'uns conflictes de frontera parroquial i prestacions de drets rectorals (delmes, primícies, oblacions, núpcies, sepultures, salpàs...) entre Sant Andreu de Palomar i Sant Sant Genís dels Agudells, al Pla de Barcelona [BUSQUETA, Joan: Un nucli rural del Pla de Barcelona: Sant Andreu de Palomar entre 1200 i 1350 (aspectes econòmics i socials), vol I, Universitat de Barcelona: Tesi de Llicenciatura, inèdita, 1984. pp.28-29]. Sobre la "llarga durada" d'aquest ritual en donarem prou mostres al llarg d'aquet apartat. Una descripció de la seva funció després de la Guerra civil espanyola, la podeu trobar en el treball de Joan Sabí (1982).
- (51).- Hem consultat els rituals barcelonins de CASSADOR, Guillem: Ordinarium Barcinonensi, 1569, p. 193 i de CASTILLO Y VINTIMILLA, Francisco de Rituale ecclesiae et diocesis barcinonensis..., Barcelona, 1743, p. 34 i pp. 474-475. Una descripció segons aquests rituals i diverses consuetes es pot trobar a Joaquim M. Puigvert (1985a). Per a una descripció del conjunt de benediccions que es feien en una parròquia rural, al llarg de l'any es pot consultar el treball de Josep Braun (1925).
- (52).- Vegeu, Joaquim M. Puigvert (1986: 75-80).
- (53).- A.P.V., Consueta, segle XVIII, s.f.
- (54).- A.D.G., P 103, f. 102r.
- (55).- De la consuetud de Joan Calderó (1763), editada per Puigvert (1986: 199-200).

(56).- JEDÍN, Aubert: Manual de Historia de la Iglesia. Barcelona: Herder, 1973, vol. IV, p.290.

(57).- TAVERNER, Josep: Instrucció Pastoral, p.20.

(58).- Sobre l'ús dels bisbes i els rectors com a informants de Felip II el 1586, vegeu els exemples que aporta Armando Represa (1978: 95-96). L'interès de la monarquia pels arxius parroquials, en la mesura que possibilitaven conèixer la població, és palesa en la reial ordre del 29 de març del 1749 sobre "la custodia de los libros sacramentales", en al que s'ordenava "que los libros de bautismos, casamientos y entierros, se pongan en las mismas iglesias en archivos en que estén con toda custodia y seguridad" (A.D.G., lligall nº 129, Secció C, anys 1749-1817, f.1-2). Interès que culmina amb la Reial Odre de Carles IV (23-V-1801) que manava als rectors que remetessin cada mes al seu bisbe -i aquest després de sintetitzar les dades al Secretari d'Estat- un estat sobre els baptismes, matrimonis i enterraments efectuats a les seves parròquies, indicant l'edat dels difunts i la causa de la mort [Los Códigos Españoles, vol 7-8, Madrid, 1872, 1.7. , tit.XXII, ley X, pp.525-527).

(59).- Sobre les possibilitats generals de la font, vegeu el treball de Richard-Gouton (1981). Com a font útil per esbrinar els nivells de la pràctica religiosa de la població, ha estat emprada per Saez (1965) , Goñi (1973) i Àngel Bergadà (1978) en la seva monografia sobre Vimbodí. Com a font demogràfica [no contemplada en el treball de Nadal i Busquets (1975)], ha estat utilitzada per Pilar López Guallar en el seu estudi sobre la població a la parròquia barcelonina de Santa Maria del Pi (1984). Un ús indirecte , a partir de les informacions trameses pels rectors a la cúria a través dels llibres d'estat d'ànimes, ha estat feta per Clara (1980-81) i Planas i Simon (1988).

(60).- Constatació que dec a Josep M. Marquès.

(61).- Método para gobernar una parroquia, p. 55.

(62).- TAVERNER, J.: Instrucció pastoral, p. 30-31.

(63).- Vegeu nota 50bis.

(64).- BASTERO, B.: Conferencias de la diócesis de Gerona, 1751, vol. I, pp.172-182.

(65).- vegi's Jaume Marquès (1983:161-171).

(66).- BASTERO, B.: Conferencias, I, p. 38.

(67).- BASTERO, B.: Conferencias, I, pp.38-39.

(68).- BASTERO, B.: Conferencias, I, p. 38.

(69).- De la consuetud de Joan Calderó editada per Puigvert (1986: 101).

(70).- Així, per exemple, en el "repartiment del delme en les parròquies de l'Ardiaconat [de La Selva]" segons el llibre verd de l'A.D.G.", publicat per Guilleré (1989:94-99), trobem que l'Ardiaca de La Selva era codelmador a Salitja (participant amb 1/3). Al 1750, l'Ardiaca de La Selva participava en un 10,05 % del delme de Vilobí d'Onyar (MARQUÈS, 1978a, s.p.).

(71).- A.D.G., T-126 (Sínodes 1700-1756), s.f.

(72).- Sínodo diocesano de Gerona, año de 1859: els vells ardiaconats s'anomenen "districtes". Els promotors o "testinomis sinodals" anomenats foren el rector del Marcadal per Girona; el de Colomé, per l'Empordà; el de Besalú per Besalú i el de Cassà per La Selva.

(73).- Sobre les visites pastorals existeix una quantiosa bibliografia. Vegeu, entre d'altres, els treballs de TORREILLES (1902, 1922), TELLECHEA (1972), TORCHINI (1976), BURKE (1979), MOLINÉ (1980), CARCEL (1982), GUILLERÉ (1983), TRENCHS-CARCEL (1984), PUIG (1985, 1986), i MASNOU (1988). Del coneixement territorial que es derivava de les visites pastorals, n'és una bona prova el "libro personal" que redactà el bisbe Marià Martí i Estadella a Veneçuela, a la segona meitat del segle XVIII, llibre farcit de dades sobre geografia, economia i la societat i una de les fonts d'informació emprades per Pau Vila en els seus estudis sobre aquest país sudamericà [vegeu l'article "Martí i Estadella", a la GEC, vol.9, p.646].

(74).- ZAMORA, F.: Diario de los viajes, p. 67.

(75).- ZAMORA, F.: Diario de los viajes, p. 97.

(76).- vegeu la constitució provincial "Conferentia Moralis Theologie stabilitur", constitució IX del Concili Provincial del 1717 a l' España sagrada, vol. XLIV, p. 359.

(76).- Les xifres del 1718, 1719 i 1722 procedeixen de la "distribució de las conferències", que reproduïm. La de 1751, de BASTERO, B: Conferencias de la Diocesis de Gerona, I, p.2. I la del 1827, de les Resoluciones acordadas en el Sínodo celebrado en este Palacio Episcopal de Gerona, a 25 de abril del año 1827.

(77).- TAVERNER, M.: Edicte manat publicar (...) dona forma al establiment de las conferències morals, 16-VII-1718, p.5.

(78).- TAVERNER, M.: Edicte... conferencias morals, 16-VII-1718, p.5.

(79).- germandats que foren suprimides en l'edicte del 16-VII-1718 (vegeu nota 77): "en virtud del present edicte se aboleixen y extingeixen totas las germandats, que entre los rectors estaven

establertes, encara que fossen estadas aprovadas per nos, o nostres antecessors, essent nostra voluntat que en tota esta diocesi se governan las conferencias ab las mateixas reglas, y en la mateixa conformitat que queda establerta" (p.9); i foren de nou permeses per l'edicte del bisbe Miquel Taverner del 15-VIII-1721, podent-se celebrar dos vegades l'any, prèvia notificació a la cúria, en el marc de les conferències, amb l'objectiu per a fer diverses obres de caritat i pietat entre els rectors com celebrar aniversaris i confessar extraordinàriament el poble; d'elles, "se deu apartar tota confabulació, que sia extranea del exercici a que se convoca" i el dinar a càrrec del rector corresponent havia d'ésser frugal i moderat, sense menjars delicats. Les relacions de veïnatge entre els rectors estaven prou institucionalitzades i jerarquitzades, en funció de l'assistència a oficis i funerals, participant dels ingressos que comportaven. Així, per exemple, a la Consueta, segle XVIII, de Vilobí d'Onyar (A.P.V.), parròquia que era cap de conferència, podem veure anotat l'ordre jerarquitzat de veïnatge: 1/Vilobí, 2/ Salitja, 3/ Sant Dalmai, 4/ Vallcanera, 5/ Franciac, 6/ Brunyola, 7/ Riudellots, 8/ Estanyol, 9/ Aiguaviva (també s'anota que els veïns primers tenen vicari, aquests "entren" [si és de menester els seus serveis] abans que els rectors d'Aiguaviva i Riudellots.

(80).- Així, per exemple, el bisbe Josep Taverner a la seva Instrucció Pastoral (1725, p.28) ordenà als presidents de conferència que li donessin raó de les irregularitats per part de la clerecia en la celebració d'honres; el bisbe Bastero en els seus Manaments (s.d.), manà als presidents de conferència recollir i enviar al Notari del Vicariat eclesiàstic els registres confeccionats pels rectors de les confirmacions administrades als seus parroquians d'ençà el bisbe Taverner i D'Ardena i denunciar als omisos.

(81).- Resoluciones acordadas en el Sinodo... 1827.

(82).- ibid.

(83).- Vegeu Pons i Guri (1964-65: 11).

(84).- De l'edicte del Bisbe Josep Taverner, del 10-III-1722, publicat per Ramon Sala (1982: 218). Totes les cites que fem d'aquest edicte procedeixen de l'edició de Sala.

(85).- Per les dates de consagració de les seves esglésies o els seus primers testimonis documentals vegeu SALA, Ramon i PUIGDEVALL, Narcís: El romànic de l'Alta Garrotxa, Girona: Caixa d'Estalvis de Girona, 1977.

(86).- Vegeu Bolòs (1977).

(87).- Casos de perdua de població entre 1718 a 1787: Miana (de 76 habitants a 68), Sant Llorens de Sous (de 29 a 9), Els Horts (de 21 a 12), Lligordà (de 27 a 23), Ribelles (de 35 a 17), Bestracà (de de 38 a 37), Monars (de de 33 a 20), Entreperes (de

41 a 38), Riu (de de 52 a 46), Carbonils (de 27 a 24) . Casos de creixement mínim: Albanyà (de 66 a 74), Sant Joan dels Balbs (de 60 a 71), Almor (de 21 a 24), Toralles (de 40 a 49) i Guitarriu (de 24 a 27). Dades procedents de Pierre Vilar (1975, III:).

(88).- CAMOS, Narciso: Jardín de Maria, p. 155.

(89).- CAMOS, Narciso: Jardín de Maria, pp. 156-157.

(90).- Vegeu els testimonis que descriuen Ramon Sala i Narcís Puigdevall (1977), llibre citat a la nota 85.

(91).- Vegeu el capítol corresponent a la Revolució Liberal.

(92).- A. D.G., Arreglo Parroquial (Ar. Figueres), 1855, s.f.

(93).- Vegeu VARGAS, Alejandro: "Los gitanos en la Cataluña del siglo XVIII. El censo de 1746", Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya, vol I, Universitat de Barcelona, 1984, pp. 91-99.

(94).- El qualificatiu de "rústics" és emprat per diversos eclesiàstics al llarg del temps. L'empra Eiximinis a Lo cristià (Barcelona: Edicions 62, 1983, pp. 114-119) al parlar dels pagesos. Els revoltats del 1640 en el Memorial de lo capità general del exèrcit cristià són definits com a "ignorats y rústichs idiotas" (SIMON,1989); El 1703 el bisbe de Barcelona crida a la congregació de la Missió per a fundar casa a Barcelona per a "instruir en la doctrina cristiana y predicar als rústichs" [de l'edecte del bisbe Benet de Sala del 15-XI-1704, citat per Aguiló (1977:111)]. Josep Baucells a la seva Font Mística (1704), justifica l'edició d'aquest compendi de la doctrina cristiana per a ajudar a aprendre-la als "ignorants y rústichs idiotas".

(95).- Nadal i Giralt (1960: 62-66) han documentat l'existència de 37 confraries parroquials d'"aliegenos", "strangers" o "francigenos" al Bisbat de Barcelona entre els anys 1588 i 1635, paral·leles al procés d'immigració francesa.

(96).- Colección de muchos avisos que conviene dar en las parroquias..., pp. 48-49.

(97).- Método para gobernar una parroquia, pp. 115-116.

(98).- Método para gobernar una parroquia, pp. 114.

(99).- TAVERNER, J: Instrucció Pastoral, p. 39.

(100).- A.D.G., P 103, f. 301r.

(101).- A.D.G, P 102, f. 102v.

(102).- Vegeu Lluís Casassas (1978).

(103).- A.D.G., P 102, f. 192.

- (104).- A.D.G., P 113, f. 22r.
- (105).- MUÑOZ, Josep: Nos Don Manuel de Muñoz..., 17-IX-1748, p. 3.
- (106).- Vegeu el treball de Jaume Torras, "Especialización agrícola e industria rural en cataluña en el siglo XVIII", Revista de Historia Económica, 3 (1984).
- (107).- Vegeu el treball d'Eva Serra (1988b) on cita diversos estudis que contempen l'emfiteusi com a instrument urbanitzador i de fragmentació dels masos propers a les viles.
- (108).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (ar. Olot), s.f.
- (109).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (ar. Figueres), s.f.
- (111).- Fou Benita Riquer, de Can Gavastrà de Vilobí qui em relacionà la dita amb els desnonaments.
- (112).- Dec la informació a Josep Reyner de Maçanet de La Selva.
- (113).- Així, per exemple, en el concurs de "masoveries centenàries" organitzat per l'IACSI el 1933 de la regió de Girona foren premiats els següents masovers, després de presentar-ne proves documentals: Gregori Congost del Mas Quintana de Porqueres (la família del qual en foren masovers d'ençà el 1730), Josep LLach del Mas Fàbrega de Les Planes (d'ençà el 1819), Pere Comas del Mas Botets de Sant Feliu de Pallarols (d'ençà el 1831), Joan Collell de can Peralta de Sant Feliu de Pallarols (d'ençà el 1825), Jaume Masegur de Can Agubert de Sant Aniol de Finestres (d'ençà el 1824) i Joan Estany del mas Ferrer de Porqueres [Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, quadern 6 (juny del 1933), pp. 290-296].
- (114).- TOS i URGELLÉS: Tratado de la cabrevación, 1826, p. I-II.
- (115).- A l'estiu del 1988, eren propietaris de 9 petites cases de pagès del veïnat del Pibitller de Maçanet de La Selva, els descendents dels subemfiteutes establerts en terres del Mas Calvet, fragmentat entre el 1780 i el 1845, mitjançant 33 establiments (Vegeu, TALLER D'HISTÒRIA, 1988: 28 i 33).
- (116).- Les Constitucions Tarraconenses es llegien a les esglésies quatre vegades l'any (Nadal, Pasqua Florida, Pasqua Granada i 15 d'agost) d'ençà el 1229, que en el concili Provincial de Lleida, s'implantessin a la província Tarraconense, els decrets del IV Concili de Laterà del 1215 (PLADEVALL, 1989:80). Es tractava d'un compendi de totes les obligacions dels feligresos: l'obligació de combregar i confessar una vegada l'any, demanar l'extrema-unció en perill de mort, no blasfemar, casar-se "en presència del propi parroco"; denunciar, si s'escau, els impediments abans de celebrar-se matrimonis; no fer sortilegis ni encantaments; pagar integrament els delmes i

les primícies, així com fundacions, aniversaris i causes pies; assistir a la missa i sermó dominical; no cometre usura; que els metges no s'atreveixin a visitar el malalt greu després d'haver passat la tercera visita i no haver confessat; i saber els manaments, el crec-en-un-déu i el parenostre, entre d'altres. Nosaltres hem consultat les publicades en el ritual del bisbe de Barcelona, Francisco Castillo i Vintimilla, Rituale ecclesiae, 1743, pp. 75-79.

(117).- Ho hem traduït al català d'una edició castellana del catecisme de Francesc Orriols del 1786 (vegeu "fonts impreses").

(118).- A.D.G., P 124, f. 297v.

(119).- A.D.G., P 124.

(120).- De la consuetud de Joan Calderó editada per Puigvert (1986: 244).

(121).- Colección de muchos avisos..., p. 49.

(122).- Colección de muchos avisos..., p. 18.

(123).- Vegeu Josep M. Marquès (1987) i Joaquim M. Puigvert (1989).

(124).- Hem consultat els contractes de masoveria resumits o reproduïts en els apèndixs documentals d'Eva Serra (1988a) i del Taller d'Història (1988).

(125).- Es poden veure exemples de desnonament per qüestions religioses, a partir de testimonis orals a Carme Vinyoles (1988).

(126).- Vegeu el capítol corresponent al rector.

(127).- Vegeu Wolf (1975).

(128).- TAVERNER, J.: Instrucció pastoral, p. 40.

(129).- A.D.G., Arreglo Parroquial (ar. Olot), s.f.

(130).- A.D.G., Arreglo Parroquial (ar. La Bisbal), s.f.

(131).- A.D.G., P 124, f. 120.

(132).- A.D.G., Arreglo Parroquial (ar. La Bisbal), s.f.

(133).- Vegeu el capítol sobre confraries.

(134).- Vegeu Joan Prat (1982: 95).

(135).- A.D.G., Arreglo Parroquial (ar. Figueres), 1856, s.f.

(136).- Així, per exemple, el bisbe Josep Taverner, el 1725, a la seva Instrucció Pastoral (p.21-22), afirma que tot rector "procurarà, que los promesos en als parroquias no entren en casas de las promesas, ponderant particularment en los llocs de la marina, ahont és maior lo abús, los grans danys, que de aquí se segueixen, com y los molts pecats, ab que se ofen en estas ocasions a Déu, que es causa moltas vegadas, que los matrimonis no tenen ningun bon efecte, y en lloch de fer un vincle de unió, són la causa de la maior desunió y destrucció, lo que en particular faran compendrer a pares y mares, que són los que més facilment poden evitar estas tant perniciosas visitas, així a la glòria de Dgeu, com de la pròpia honra".

(137).- Colección de muchos avisos..., p. 39-42.

(138).- ibid.

I. L'OBRRERIA O LES BASES MATERIALS DE COHESIÓ

I.1. LES DESPESES ORDINARIES: EL MANTENIMENT DEL CULTI. L'EXEMPLE DE L'OBREERIA DE VILOBÍ D'ONYAR (SEGLE XVIII).

Assegurar el manteniment i la continuïtat del culte era la responsabilitat prioritària de les obrerries parroquials. Definir primer quines despeses ocasionava el culte ens ha d'ajudar a comprendre millor les diverses formes de finançament que analitzarem tot seguit. Ho farem a partir del llibre d'obra dels segle XVIII de la parròquia de Sant Esteve de Vilobí d'Onyar (1), parròquia que al 1718 tenia 328 habitants i al 1787, 427 (VILAR, 1975, III: 152) i que podem considerar com a representativa d'una parròquia rural mitjana de la Catalunya Vella.

A través de l'anotació de despeses detallades definides pel rector en el llibre d'obra després que els obrers li haguessin donat "bo i lleial compte" és comprova que el volum de despeses de caràcter ordinari podia oscil·lar entre, posem pel cas, les 16 lliures, 13 sous de l'any 1759 a les 64 ll, 17 s. i 6 d. del 1779; en funció, especialment, de la quantitat d'oli i cera que es comprava. Una part molt considerable de les despeses ordinàries anava per fer front a la il·luminació del temple. Veiem-ne alguns exemples. Al 1751-52, la cera va costar 14 lliures i els 7 maials d'oli amb 2 llantions, 17 ll., 12 sous. Tot plegat, la il·luminació (cera i oli) aquell any representà el 82,55 % del total de despeses de caràcter ordinari que pujaren

a 38 lliures, 5 sousi 7 diners. El 17, 45 % restant corresponia a una gamma de diferents conceptes: la compra d'encens (1 s. 6 d.); el salari de la bugadera Rosa Bassó per haver rentat i planxat la roba de l'església (1 ll., 18 sous); la compra de midó (3 s., 1 d); les despeses del viatge a Girona per anar a la catedral a cercar els crismes el dijous sant (4 s.); el fer i desfer el monument de setmana santa (1 ll.); la compra de palmes pels mossens el dia de rams (1 ll., 10 s.); el refresc anual dels escolans (3 sous, 9 diners); el salari del replagador dels censos de blat i en metàl·lic que feien els pagesos i menestrals a l'obreria (8 s.); el salari del garbellador del blat recaptat (3 s., 9d); la neteja del cementiri (2 s.); les cordes de les campanes (1 ll., 2 s. 6 d.) i dues pensions dels aniversaris al rector a la memòria del reverend Anton Roca (5 ll). Bàsicament aquestes eren les despeses que es repetien , amb escadusseres variacions, any rera any. Algunes vegades apareix el pagament al sastre per la feina d'adobar la roba litúrgica; per aquesta tasca al 1755 cobrà 2 ll. i 2 d. D'ençà el 1775, a les partides s'esmenta amb força freqüència la compra d'unes 400 ó 500 neules "per enremar la Iglesia per las festas de Nadal" per un preu que va de 12 sous (1779) a 18 s. (1788). Una despesa que no s'esmenta en el llibre d'obra de Vilobí és el salari dels predicadors que generalment visitaven les parròquies pel Novenari d'ànimes i la Quaresma: aquesta absència pot ser un indicatiu que el pagament del predicador no anés a càrrec de l'obreria. En alguns llocs - com a Riudellots de La Selva el 1763- hi havien dues fundacions amb aquesta finalitat que fins el 1750 donaven una renda de 25

lliures; a d'altres llocs era la universitat que donava el salari al predicador, mentre el rector estava obligat a "fer-li la vida", com a Tossa de Mar en el segle XVII (2). Allò que ens interessa remarcar més és l'alt percentatge que representava en el conjunt de les despeses ordinàries la compra de cera i oli destinades a la il.luminació general de l'església i l'altar major, així com al manteniment de la llàntia del Santíssim. Fem-ne un petit resum a partir de les dades de 5 anys:

<u>any</u>	<u>total despeses ord.</u>	<u>total cera i oli</u>	<u>%</u>
1752	38 ll., 5 s.	31 ll., 12 s.	82,55
1761	23 ll., 3 s., 5 d.	14 ll., 6 s., 9d.	61,71
1766	14 ll., 6 s., 9 d.	9 ll., 7 s., 6d.	65,49
1776	37 ll., 19 s., 6 d.	28 ll., 16 s., 3d.	75,87
1780	64 ll., 17 s., 10d.	32 ll., 10 s., 10d.	50,14

Font: A.P.V., Llibre d'obra 1711..., s.f. (elaboració pròpia).

Observant aquestes xifres es pot deduir que les despeses d'il.luminació no eren pas anecdòtiques i tal vegada ajudin a comprendre l'interès eclesiàstic per l'existència de dotacions per afrontar-les, ja fos a través de col·lectivitats com els *ciris* baix medievals dels *joves*, els *estrangers* i les *dones* (3), la mateixa obreria o les confraries devocionals; o a través de deixes testamentàries i fundacions de causes pies (4).

és important indicar que fou constant en l'episcopat la preocupació per a assegurar a totes les parròquies la dotació d'una renda, com més perpètua millor, per a sufragar l'oli de la llàntia del Santíssim . De fet, com veurem quan parlem de les formes de finançament de les obrerries, fou aquesta necessitat la que portà a que es generalitzés a diverses parròquies del Bisbat de Girona el pagament a l'obrerria d'uns censos anuals de blat, ordi o oli al llarg dels segles XIV-XVII, mitjançant la pràctica de les visites pastorals. No sembla pas que fos una pràctica fàcil d'introduir. N'és una prova que el bisbe Miquel de Pontich al 1689 decretés un edicte recordant l'obligació de les parròquies de mantenir llum perpètua davant el sagrari (5), o que al cap de 36 anys el bisbe Josep de Taverner en la seva pastoral Per lo bon govern de las parròquias del Bisbat de Gerona (1725), en tornés a fer memòria tot recordant als obrers que fossin puntuals en el cobrament de les prestacions *imprescriptibles* de blat , oli o ordi imposades als masos de les parròquies "principalment per la il.luminació del Santíssim Sagrament" (6).

A més del cost elevat de la cera (que es compraria a algun apotecari o adroguer d'alguna vila veïna com Santa Coloma de Farners, Cassà de La Selva o Girona o a algun revenedor de Vilobí) (7); és important destacar els salaris que es donaven pels serveis prestats a la bugàdera, al sastre, a l'home que aplegava el blat i el garbellava i el que adecentava el cementiri. No pas, evidentment, per les quantitats que rebien

sinò perquè ens pot ajudar a entendre un xic més la microeconomia dels menestrals de la societat rural catalana del segle XVIII basada no en el treball exclusiu de la terra o l'obrador, sinò més aviat constituïda per una suma d'ocupacions, entre les quals l'anar a jornal era pràctica prou extesa entre els homes i l'anar a servir entre les dones no casades (8); i fins a quin punt, podem qüestionar-nos, un temple parroquial, en proporció a la seva importància, podia arribar a tenir un cert paper dinamitzador de l'economia ja fos a escala local o comarcal? A les ocupacions esmentades caldria afegir, tal com esdevé a la parròquia de Riudellots al 1763, les de mestre de minyons (al cap de l'any rebia del conjunt de pabordies pels seus serveis en el temple, 4 ll, 18 sous i 3 diners) i la de campaner (a Riudellots n'hi havien dos, cobrant cada un d'ells de l'obreria 8 lliures a l'any) (PUIGVERT, 1986: 95 i 123). En definitiva, aquestes feines sol·licitades i pagades pels obrers parroquials ens mostren com a l'entorn del culte podia teixir-se una trama d'interessos materials recolzada en l'administració laica de l'obreria. El sagristà de Riudellots al 1763 ja ho constata a partir de la seva experiència: "estas mudansas <la dels campaners> se fan més per aficions, passions y algunas quimeras, que per necessitat y iusta causa" (9).

1.2. L'OBTENCIÓ DE RENDES ORDINÀRIES

A la primera part d'aquest estudi ja s'havia constatat la importància cabdal de la infeudació medieval del delme per

entendre el mateix origen de la institució de l'obreria. En definitiva, dèiem, el manteniment del temple i el culte, fou un altre gravamen que va recaure damunt les comunitats locals. Quins mecanismes de finançament es varen utilitzar? Per a respondre aquesta qüestió partirem de l' Arreglo Parroquial de la diòcesi de Girona dels anys 1855-56. Es tracta de les respostes que varen donar els rectors als qüestionaris enviats pel bisbe en compliment del Reial decret d'Isabel II (3-I-1854), amb la finalitat de recollir informació sobre l'estat de les parròquies després de les desamortitzacions i abolicció del delme, per tal de confeccionar la reestructuració parroquial que es planificà en el Concordat del 1851 (10). En definitiva, aquesta documentació ofereix una bona fotografia de les parròquies d' abans i de després de la Revolució Liberal. Ara a nosaltres ens interessa analitzar les respostes dels rectors a la pregunta 3ª del capítol primer de l'esmentat qüestionari: "cuanta y en que consistia la renta de la fábrica ú obra y gastos del culto divino antes de la supresión del diezmo; expresando la que fuera fija y permanente, y la que provenia de donativos u ofrendas voluntarias; y si con una u otras podrá continuarse en lo sucesivo, atendido el actual estado de cosas" (11). A partir de les respostes de 328 parròquies del Bisbat de Girona hem confeccionat el quadre 1, on es detallen els diversos mecanismes d'extracció de rendes fixes o permanents abans del 1837; fixes per respondre a un dret consuetudinari en la majoria de casos, però incerta la quantitat de renda recaptada en molts. Hem quantificat el nombre de parròquies on es practiquen les diverses formes d'extracció de

MECANISMES D'EXTRACCIÓ DE RENDES PERMANENTS DE LES OBRERIES
PARROQUIALS DEL BISBAT DE GIRONA ABANS DEL 1837

Font: A.D.G., *Arreglo Parroquial*, 1854-56.

mecanismes	nº parròquies	% (328)
censals	139	42,37
censos (blat, ordi, oli, diners)	74	22,56
béns immobles	26	7,92
delmes i primícies	21	6,40
participació drets parr.	12	3,65
drets de pesquera	10	3,04
patronar regular o secular	8	2,43
arrend. i contr. hostals	6	1,82
partida pressupost municipal	5	1,52
Contr. Fundacions i Aniversaris	5	1,52
Contr. beneficis diaconils i al.	4	1,21
drets de plaça	3	0,91
causes pies	3	0,91
contr.comunitat preveres	2	0,60
lleudes	2	0,60
drets de pesos i mesures	2	0,60
gabelles	2	0,60
arrend. carnisseria	2	0,60
arrend. fleca	1	0,30
arrend. notaria	1	0,30
arrend. del joc de pilota	1	0,30
drets carregament vaixells	1	0,30
llicències treball dies fetsius	1	0,30
cont.botiguers	1	0,30
contr.arrendataris arbitris munic.	1	0,30
multes municipals	1	0,30
contr. confraries	1	0,30
talla entre els veïns	1	0,30
drets de capella	1	0,30
contr. obrers	1	0,30
no disposen de cap renda fixa	129	39,32

rendes. Val a dir que a molts llocs el finançament de l'obreria procedeix de distintes fonts fixes i que només en 129 parròquies (el 39, 32 %) estan a la mercè únicament de les almoines i donatius. En qualsevol cas, però, el quadre 1 ens serveix per entendre l'extremada complexitat i diversitat en les formes d'extracció de rendes de les obreries fruit del també variat mosaic de circumstàncies locals en la societat d'Antic Règim. A continuació passem a detallar-les a partir de la font esmentada, complementant-la a partir bàsicament de visites pastorals gironines dels segles XVII i XVIII.

I.2.1. ELS CENSOS

A 74 parròquies gironines (22,56%), segons l'esmentat Arreglo, fins l'any 1837 l'obreria cobraria uns censos, ja fossin en blat, civada, ordi, oli, gallines o en metàl·lic dels habitants del llocs (vegi's la relació a apèndix nº 4). En el cas de tractar-se de censos en grà els obrers el vendrien a poder ser en els mesos majors per tal d'obtenir-ne més guany i l'oli l'emmagatzamarien per al consum de la il·luminació de l'església. Només en tres casos consta que els censos procedissin d'un establiment emfitèutic realitzat per l'obreria: a Llavità l'obreria cobrava anualment dues quarteres de blat procedent d'una peça de terra anomenada "de l'Obra"; la de Púbol cobrava d'un camp de la Rectoria 4 quartes d'oli i la de Regencós, 120 rals de cens d'un camp. Quin és l'origen de la resta prestacions dels parroquians a l'obreria?. La font emprada ens permet, només

, encetar la qüestió. Segons el rector de Beget les quarteres de blat que recollia cada any l'obreria eren fruit d'un vell conveni entre la municipalitat i els pagesos de la parròquia, els quals s'imposaren l'obligació "voluntàriament" (12); el d'Oix anota que les 6 quarteres d'ordi l'obreria les cobrava a "lliure voluntat dels feligresos" (13); a Sant Miquel de Pera les 4,5, quarteres de blat i els 40 rals eren fruit d'un "conveni gratuït" (14); a Calonge els 233 r. i 28 m. que s'aplegaven anualment es pagaven "a buena fe" (15); a Colomers són conseqüència d'un "conveni antic" (16) i a Vilobí d'onyar es paguen de temps "immemorial" (17).

és que hem de veure en aquest conjunt de prestacions el fruit d'una autoimposició col·lectiva lliure tal com ens proposen aquests rectors vuitcentistes ? o es tracta d'una imposició forçada des de l'Església ? Tal vegada si ens preocupem per concretar "des de quan" i de quina manera aquestes prestacions es generalitzaren ens serà més fàcil proposar una sortida al dilema.

Les primeres notícies de què disposem sobre el cobrament de censos per part de les obreries parroquials al Bisbat de Girona daten del segle XIV, segle en el que s'institucionalitzen les obreries a partir de la constitució sinodal gironina del 1339 que obligava a les universitats a l'elecció d'un parell d' obrers per a l'administració del temple i el culte (PLADEVALL-PONS i GURI, 1967: 135) . Christian Guilleré ha fet esment d'un capbreu del 1364 de l'obreria de Sant Martí Vell on s'enregistra el dret de cobrar certes quantitats d'oli i de blat de més d'una vintena de "tenanciers", així com d'altres petits censos (1983: 153). El

foment episcopal de l'administració laica s'ha d'entendre, com ja s'ha dit a la primera part d'aquest treball, com a fruit de la necessitat de redotar el culte i el temple davat la desviació del delme cap a camins extra-parroquials. Calia cercar noves rendes amb aquesta finalitat intentant assegurar la seva perpetuïtat. El capbreu de l'obreria de Sant Martí Vell del 1364 constitueix un indici que s'anava vers aquesta direcció, com també n'és una prova la constitució sinodal gironina del bisbe Arévalo de Zuazo (1598-1611), que imposa als rectors que fessin capbreus dels béns de les seves esglésies (18).

A partir de la consulta d'alguns manuals de visites pastorals dels segles XVII i XVIII és possible constatar per una banda que no a totes les parròquies les obreries havien introduït la pràctica dels censos i per l'altra que hi havia una clara voluntat episcopal en assegurar el seu cobrament mitjançant capbreuacions allà on els feligresos es refredaven en el seu pagament o a imposar-los allà on no n'hi havien. Posem-ne alguns exemples. A Maçanet de de La Selva, a l'any 1667, el visitador mana als obrers " fassen capbrevar los censos que la obra reb y deu rebre y reparen alguns partits que estan en lo llevador esborrats y exhigescan los censos, censals y demás agressos y deu y acostuma rebre així y conforme en los llevadors constará en llur any" (19). Similars mandats es troben al mateix any - en una conjuntura especialment difícil a causa de les guerres - a les parròquies de Pedret, Llagostera i Caldes de Malavella, on el visitador obliga que el capbreu el tinguin " en

bona custòdia per a maior corroboració y seguretat de dita renda sots pena d'excomunicació maior" (20).

A la parròquia de Capsec el visitador de l'any 1661 constata que ha trobat l'església pobre i per ser "casa de Déu i comuna a tots los habitants" mana a aquests "que segons el poder de qual qual paguent cert reddito de dita iglésia sots pena d'entredit" (21). Similar mandata es troba en el mateix any a la parròquia de Sant Martí de Tornadissa. I al 1717 els visitadors tornen a insistir en la insuficiència de les rendes per a mantenir la llàntia del Santíssim, manant que es talli a la població segons les seves riqueses amb aquesta finalitat. Trobem mandates d'aquesta mena a les parròquies de Sadernes , Capsec - de nou- , Sant salvador de Bianya, Pera, Clot al 1717 i al 1718 a Armadàs (22). Val la pena que ens aturem amb un xic de detall en les mandates d'aquestes dues darreres parròquies, ja que ens aclareixen que aquesta mena de disposicions episcopals no tracten pas de la imposició de simples talls extraordinaris, sinò de la imposició d'un tall inicial que assegurí a perpetuïtat el cobrament d'unes rendes a l'obreria. A la parròquia garrotxina de la Clot l'any 1717 el visitador fa la següent mandata: "Item mana dit Señor Visitador als parroquians de la present iglésia que vuy són y per temps seran que quiscun any paguen a la obra de dita Iglésia , tant lo diner com blat que llurs passats prometeren y s'obligaren pagar cada any a dita obra, com consta ab acte rebut en poder del Doctor Joan Malguer , Notari de Sant Joan de les Abadesses als 21 del mes de maig del any 1569, per

subvenció dels gastos necessaris que suporta dita obra, lo que compliran sots pena de 4 lliures pagadoras de bens propis de quiscun que no complirà (...)" (23). Es tracta de recordar als feligresos de La Clot una obligació que s'havien imposat davant notari feia prop de 150 anys i que es devia haver erosionat amb el temps i les guerres.

A Armadàs al 1718 el visitador constata que a l'església sufragània de Vilajoan la llàntia la major part del temps no crema per la pobresa de la seva obreria i els proposa que facin seva el costum instaurat a d'altres parròquies del pagament de censos: "amonesta als habitants de dit poble de Vilajoan prengan una forma perque dita llàntia crema y que seria molt del ecert la lloable consuetut que tenen molts pobles de contribuir quiscun segons llurs béns i propietats, en donar tan oli, a modo de cens a l'obra a efecte de fer cremar dita llàntia altrament mana al rector que no deixia reserva en dita iglésia fins tinga certitut de la llàntia cremarà per fer llum al Santíssim Sagrament quod in eternum laudet" (24).

A partir de la descripció d'aquests casos tal vegada s'hagi de concloure que els censos de les obreries ni eren fruit de la "lliure voluntat dels feligresos" tal com pretenien els rectors vuitcentistes esmentats, ni s'han d'entendre com a resultat directe d'una imposició episcopal. Els bisbes el que imposaven a la comunitat local, com ho recorden constantment les visites pastorals, era el manteniment del temple i el culte i el control

periòdic de la seva administració. Però sobre els mètodes a arbitrar per assegurar aquests finançament podia haver un ampli marge d'autonomia local i negociació (entre els feligresos, la universitat, el senyor del lloc, etc.), donant lloc a variades "estratègies". Els censos, tanmateix, podien resultar un dels mecanismes que oferien més garanties legals a l'episcopat: asseguraven una renda perpètua i fixe (generalment en espècie, sotmesa, clar està, a la fluctuació dels preus), que en el cas d'erosionar-se podia ésser de nou reivindicada mitjançant llevadors i capbreus. En qualsevol cas els censos representaven, malgrat les diverses resistències al seu pagament que constatarem més endavant un horitzó per a l'obreria més falaguer que no pas les simples almoines del tot sotmeses a la fluctuació de les collites i que per més pràctica consuetudinària que fossin no acabaven de disposar d'unes eines jurídiques i documentals per a ser exigida.

La renda que es podia obtenir mitjançant aquests censos era variable segons els llocs (vegi's, de nou, l'apèndix 4). A Vilobí d'Onyar, segons el llevador de l'obreria del segle XVIII li corresponien un total de 19,5 quarteres de blat forment i 2,54 lliures.

a) Els llevadors de l'obreria: un testimoni documental de la diferenciació social de la comunitat rural. L'exemple de Vilobí d'Onyar.

Els censos que cobraven les obreries no gravaven per igual a tots els feligresos. Aquests havien estat "tallats" segons la seva riquesa determinada pels seus béns i propietats, tal com ja hem vist a través de les visites pastorals. D'aquesta manera els llevadors d'aquests censos esdevenen uns bons indicadors documentals de la diferenciació social i econòmica a l'interior de la comunitat pagesa i menestral. Observem els llevadors de l'obreria de Sant Esteve de Vilobí d'Onyar (vegi's apèndix 5), un de les mitjans del segle XVII i l'altre començant a inicis del segle XVIII (1711)(25). En el llevador començat al 1711 i reactualitzat al llarg del segle paral·lelament al creixement demogràfic, es divideix els 117 caps de casa de Vilobí en onze categories, en funció de les mesures de blat forment o dels censos de 8 diners que paguen cada any a l'obreria:

<u>censos en espècie o metàl·lic</u>	<u>nombre</u>	<u>%</u>
5 mesures de blat _____	1	0,85 %
3 mesures de blat _____	86	6,83 %
2 mesures de blat i 8 diners _____	1	0,85 %
2 mesures de blat _____	10	8,54 %
1 mesura de blat i 8 diners _____	1	0,85 %
1 mesura de blat _____	25	21,36 %
1/2 mesura de blat _____	2	1,70 %
32 diners _____	1	0,85 %
24 diners _____	1	0,85 %
16 diners _____	1	0,85 %
8 diners _____	66	56,41 %
<hr/>		
19,5 Q blat i 2,54 ll.	117	100

Fpnt: A.P.V., Llibre d'obra, 1711..., s.f.

Quin és el criteri que es fa servir per a realitzar aquests talls ? Tot sembla indicar que en el cas de tractar-se de pagesos es fa en funció de l'extensió de les terres que es menen en una mateixa heretat, amb els seus masos agregats, si en tenen, ja siguin "vius" o "morts". En aquest sentit a l'apèndix 5 es pot comprovar com els censos de blat a l'obreria gravaven a cada heretat . De fet, algunes visites pastorals també en donen constància. A la parròquia empordanesa d'Avinyonet de Puigventós el visitador de l'any 1557 recorda que l'obreria té el dret de cobrar de cada mas dues mitgeres d'ordi, tant si és "mas habitat

o mort" (MARQUÈS-RIERA, 1983: 47); i a Mieres el visitador fa memòria als obrers de l'obligació de cobrar els censos de blat d'aquelles cases que són derruïdes ja que l'obreria ha de cobrar per les terres i no per les cases (26). Així, doncs, el criteri de repartiment a l'hora de dotar a l'obreria d'aquests censos seguia la pràctica senyorial després de la Sentència Arbitral de Guadalupe: la de rebre drets corresponents als masos rònecs agregats a d'altres explotacions (SERRA, 1988: 61). Un altre aspecte a indicar és que aquests censos al gravar sobre les terres i cases afectaven tant als que habitaven dins el territori parroquial, així com els propietaris que en vivien fora. Així, per exemple, el bisbe al 1667 a Vilarnadal després de manar "als habitants com als terratinents" que paguin els censos a l'obreria, dóna dos mesos de plaç a un tal Gregori Pellicer, habitant de Llers, per a restituir a l'obreria de Vilarnadal els censos d'oli que li deu a raó de "certa casa ha comprada en la present parròquia", amb l'amenaça de segrestar-ne els fruits i denunciar-lo a la justícia (27). Aquest fou el cas de Jaume Fla, pagès de Riudellots de La Selva i possessor del Mas Reig a Vilobí d'Onyar, el qual fou condemnat pel Vicari General a pagar la mesura de forment anualment a l'obreria de Vilobí corresponent al mas Reig i la quantitat de 9 sous i 6 diners per a pagar les despeses ocasionades per la denuncia interposada pels obrers d'aquesta parròquia contra seu (28). Tanmateix, en el cas de Vilobí d'Onyar, on en el segle XVIII s'havia incrementat considerablement l'absentisme dels pagesos més benestants, la vella obligació de pagar censos a l'obreria és traspassada als

seus masovers (29) uns sobrecàrrega més , de les moltes que aquests anaren acumulant (sobre les moltes obligacions dels masovers vegi's CONGOST, 1988, I:240).

Els bisbes també es mostraven preocupats per a la "posada al dia" dels llevadors de les parròquies on s'havia experimentat un creixement d'habitants. En aquest sentit a Sant Cristófol Les Fonts al 1718' el visitador " mana als possessors de las casas que novament y després d'ésser fet dit llevador antich, se son edificadas en la present parròquia, y no són tatxadas per pagar a l'Obra de la present iglesia per la manutenció d'aquella, que quiscun any paguen lo que seran tatxadas per los obrers de dita iglesia, apropiació de las casas de llur tall" (28). Similar mandata trobem el 1736 a Sant Iscle de Colltort, on es recorda als que han construït noves cases que han de contribuir a l'obreria "per militar igual rahó" (30).

Certament aquests llevadors de les obreries constitueixen un reflexe fidel, a nivell jurídic i institucional, de la divisió social i econòmica que s'havia anat incrementant a l'interior de les comunitats rurals catalanes al llarg dels segles XVI-XVIII: en aquest sentit és d'interès comprovar com a Vilobí d'Onyar en el llevador de l'obreria del segle XVIII 66 caps de casa (el 56,41 %) paguen 8 diners com a menestrals, dels quals només en 9 casos trobem registrats els seus noms en el llevador de les darrerries del segle XVII, signe evident que el creixement del nombre de menestrals fou paral·lel al creixement demogràfic setcentista . és important, però, no caure en simplificacions i

reduccionismes. Dins el grup menestral -que no necessàriament vivien dins la vila o antiga cellera-, podia haver-hi -com també es donava dins la pagesia- diferències socials: dels caps de casa que paguen en diners -de la qual cosa es deriva que ben poca terra deurien disposar-, el llevador del segle XVIII de Vilobí registra 3 casos que paguen més de 8 diners: el Reverend Ignasi Buoda era propietari de 4 cases i pagava 32 diners; un tal Puigbell en disposa de 3 cases i paga 24 diners i en Costa Xic que en té dues i paga 16 diners. Aquests llevadors també ens mostren - pel fet de ser una talla el que determina la quantia del cens - una gran similitud a l'hora d'afrontar el finançament del culte i el temple parroquial amb el finançament del municipi català d'Antic Règim (vegi's FERRO, 1987:171-174).

I.2.2. ELS CENSALS

Segons l' Arreglo Parroquial de la diòcesi de Girona de 1855-56, fins l'any 1837, eren 139 les obreries parroquials (el 42,37 %) que cobraven alguna pensió de censal. A primer cop d'ull, es podria pensar que les obreries, com tantes altres institucions eclesiàstiques (comunitats de preveres, Fundacions de Misses i Aniversaris, beneficis) estudiades per Llorenç Ferrer (1983.1986), Enric Tello (1986) o Ignasi Terradas (1984), eren uns petits "bancs de crèdit local". És a dir, que disposaven d'un cert capital per anar alimentant la "teranyina censalista" de Tello, que els permetés assegurar i augmentar, el cobrament d'unes rendes a perpetuïtat. La veritat és que en el cas de les

obrerries es fa molt difícil sostenir això. Les seves rendes, tal com veurem en l'anàlisi detallat dels ingressos ordinaris d'unes quantes obrerries, permetien acumular ben escadusserament: cada any, per entendren's, es feia "cau i net". El censal era un mecanisme més, no exclusiu, d'aquesta multidiversitat de mecanismes financers de les obrerries i responia a la mateixa estratègia abans esmentada pel que fa als censos: en la mesura que asseguraven unes rendes a perpetuïtat - encara que no representessin la totalitat de les despeses ordinàries a fer - en gran part es disminuïa la possibilitat d'estar sotmés a qualsevol contingència.

Tal vegada l'exemple de l'obrerria d'Alella que descriurem tot seguit ens donarà la llum de com s'ha d'entendre l'ús del censal per part d'aquestes institucions. En aquesta parròquia del Maresme, fins el 1593 els parroquians per al manteniment de la llàntia del Santíssim estaven gravats, com a d'altres parròquies, amb censos d'oli que, sembla, es pagaven amb força inconstància. Per tal d'afrontar aquest problema aquell any es reuní el Consell General de la població que prengué l'acord de crear un censal de dues-centes lliures amb el rèdit de les quals es pogués pagar l'oli de la llàntia (GALERA-ARTÉS, 1975: 66-67). Les pensions que des d'aleshores cobrà l'obrerria eren fruit de la inversió que va fer el consell general, tal vegada imposant una talla entre els veïns, per tal d'assegurar a perpetuïtat una renda per aquellla llàntia. Res més lluny, doncs, de l'activitat pròpia d'una entitat prestamista - en aquest cas el municipi - el fet que el preu del censal, procedís d'un gravamen damunt seu.

Alguns pensions de censals que cobraven les obreries podien, també, procedir del reconeixement del deute contret dels comuns o universitats amb les obreries en circumstàncies extraordinàries com podia ser en èpoques de penúria, guerra o peste - freqüents en el segle XVII-; manlleus que analitzarem específicament. I en alguns llocs, com a la parròquia empordanesa de Lloret de Molins, el procés era invers: era l'obreria que al 1837 estava gravada amb un censal de pensió 147 rals, 8 maravedís que es pagava anualment d'una partida del pressupost municipal.

I.2.3. BÉNS IMMOBLES

El repartiment heterogeni i gens equitatiu dels béns immobles amortitzats i acumulats per l'Església al llarg de la història creà diferències estructurals enormes al seu interior. Per entendre'ns, entre el domini senyorial dels monestirs de Poblet o de Ripol i els béns immobles del clergat secular tarragoní estudiats per Salvador Rovira (1983), posem pel cas, les distàncies són abismals. Segons aquest historiador, només el 5,65 % de les rendes del clergat parroquial del Baix Camp en el quinquenni 1829-1833, corresponia a propietats agràries. El mateix -si bé encara amb major grau- passa amb les obreries del Bisbat de Girona. Només eren 26 de les 328 (el 7,92 %), sempre segons l'Arreglo del 1855-56, les que gaudien de patrimoni immobiliari abans de la llei desamortitzadora dels béns del clergat secular i de les fàbriques parroquials i confraries del 1841. Les obreries més afortunades gaudien de la propietat d'un mas (casos de

Solius, Torrent, Caldes de Malavella, on es disposava del mas i terres del santuari de Sant Maurici) o d'un molí d'oli (Sant Climent Sasebes) o de farina (Sant Dalmai). D'altres disposaven d'una o diverses peces de terra. A Castelló d'Empúries l'obreria afrontava les exigències d'un culte -que havia de ser digne de la "Catedral de l'Empordà"- amb l'ajuda que li representaven dues peces de terres comunals -fins que foren sotmeses a un repartiment veïnal al 1855- que li havien estat cedides per l'Ajuntament de la vila per a dotar aquell temple de músics, organista i bufadors, així com de cent vessanes de terra cedides pel Duc de Medinaceli a les darrerries del segle XVIII, després de les destroces que feren al temple les tropes franceses l'any 1793. A forces parròquies l'obreria s'ha de contentar amb la possessió de simples peces de terra (d' 1 a 4) que constitueixen els "camps de l'Obra". A Sils, per exemple, fins a la desamortització de Godoy del 1798, l'obreria gaudí d'un prat a l'Estany dessecat pel Duc de Medinaceli el 1768 i a les parròquies empordaneses sovint aquest camp era un olivar (aquest és el cas de Cantallops, Sant Vicenç de Camós i Pujals dels Pagesos). A d'altres llocs, el patrimoni immobiliari de les obreries consistia en la propietat d'una o dues cases urbanes (Campdurà, Sant Gregori, Mercadal de Girona, Sant Miquel de Miana, Riudellots de La Selva) o d'un pati (Olot).

De l'arrendament d'aquests béns les obreries obtenien la financiació - parcial o total- de les despeses del culte i el manteniment del temple. És important destacar que aquest

patrimoni si bé mirat globalment i quantitativament resulta irrisori i insignificant, una anàlisi qualitativa de les 26 obreries gironines que en disposaven palesa la importància local que podien arribar a tenir, per la possibilitat que representava - i així ho veurem en el capítol sobre ingressos - de tenir solucionat - ja fos parcialment o total -, el problema d'haver de finançar el temple i el culte, sense sobrecarregar cada any als veïns. I també s'ha de destacar que en alguns casos aquests béns tenien simplement un valor d'ús en funció de les pròpies necessitats: de les olives que obtenien algunes obreries empordaneses dels seus olivars en deuriem abstreure l'oli per a la lluminària de l'església i les cases urbanes es podien destinar a habitació de campaners (com és el cas de la parròquia del Mercadal de la ciutat de Girona) o a magatzem d'objectes de culte o del blat de l'obra (com és el cas de Riudellots). Si globalment aquest patrimoni immobiliari resulta esquifit dins el marc concret d'administració parroquial podia representar d'alguna manera el que els béns de propis significaven per a l'economia municipal d'Antic Règim: servien per a fer front a les despeses ocasionades pels diferents serveis col·lectius (com podien ser l'acondicionar el mestre de minyons, mantenir els camins, els ponts i les fonts o l'hospital de pobres de la localitat, posem pel cas), estalviant-se o disminuint les contribucions directes o indirectes a la població (els arbitris).

1.2.4. Participació en els delmes i les primícies

Si observem el quadre 1 ens adonem que són 21 les obreries del bisbat de Girona que tenien certa participació en el cobrament dels delmes i les primícies. Si baixem al detall - vegi's l'apèndix 4- excepte en el cas de Padret Marçà, de l'arxiprestat de Figueres, on la seva obreria obtenia una renda, certament molt quontiosa de 12.000 a 15.000 rals, la resta oscil.la entre els 7.466 rals, 22 maravedís d'Olot als 130 rals de Vilacolum, xifres derivades dels resums fets pels rectors del quinqueni 1829-1833. Són ben escassos els llocs on s'especifiqui el grau de participació en el delme que gaudeix l'obreria: a Les Preses i a Santa Coloma de Farners té dret a una tercera part. En el cas de la capital de La Selva, però, aquesta participació en la tercera part (que en el quinqueni 1829-33 significà anualment una quantitat de 4.300 rals), era fruit de la concessió que li feu el Real Consejo de Castilla per ajudar a finalitzar l'edificació del temple. Tanmateix, el silenci de l'Arreglo pel que fa a concretar quin grau de participació corresponia a la major part dels obreries ens fa pensar en la possibilitat - reafirmada pel fet que en el capítol de les rendes incertes de donatius i almoines molts rectors aporten informació sobre donatius fets per delmadors- que es tractés més aviat de donacions fetes pels delmadors universals o partíceps del delme, i no pas que l'obreria fos un partícep del delme més. A d'altres poblacions l'obreria gaudia del delme de determinats productes: a Sant Quirze de Colera cobrava la dècima part de la collita dels fasols i dels godalls o porcs petits. A Llançà es cobrà el delmes d'olives fins l'any 1796 que el monestir de Sant Pere de Roda el

reclamà judicialment com a delmador universal del terme. A Banyoles l'obreria de Santa Maria cobrava una aportació que li feia l'abad del monestir de la mateixa vila (4.189 rals anuals, 1829-33), com a senyor que era del delme. En forces llocs es pot deduir, per la petita quantitat que s'obtenia de la participació en el delme i primícia que es tractava, més aviat, de les seves escorrialles: a Palafrugell eren els "masos antics" que pagaven a l'obreria un "suplement de primícia" que podia arribar al valor monetari de 2.000 rals; a Bescanó només gaudia d'una part del delme d'una sola peça de terra.

Globalment és ben minça la participació de l'obreria del Bisbat de Girona en els delmes i primícies. En el cas gironí, com en el de La Seu d'Urgell estudiat per Esteban Canales (on les fàbriques de les esglésies només participarien en el 0,92 % del delme eclesiàstic i en el 0,63 % sobre el total dels delmes) (CANALES, 1980, I: 53) ben lluny quedava la legislació canònica dels primers temps de l'Església que preveia que una tercera o quarta part del delme havia d'anar destinat al manteniment del culte i el temple. I també quedava força lluny el novè del delme que cobraven les fàbriques parroquials de Tierra de Campos en els segles XVI i XVII (CASTRO, 1975) o el 8, 25% de les segovianes a les darreries del segle XVIII (GARCIA SANZ, 1986:314). De l'extremada infeudació i secularització del delme a Catalunya, doncs, en derivà una no menys extremada diversificació en els mecanismes locals per a finançar el temple i el culte.

I.2.5. ARRENDAMENT DE MONOPOLIS I ARBITRIS

A través de l'"Arreglo" es constata que fins el 1837 algunes parròquies del Bisbat de Girona, per al seu finançament, gaudien de monopolis i arbitris, l'arrendament dels quals podia gravar la producció, el comerç i el consum intern, controlant aspectes bàsics com els preus i proveïments, així com les diversions públiques locals. Aquest és un aspecte especialment interessant ja que, com han constatat recentment Ramon Planes (1988:25-26), massa sovint l'estudi dels lligams col·lectius de la comunitat pagesa s'ha reduït a analitzar el paper dels emprius i les terres comunals deixant de costat el paper dels molins, els forns, les fleques, els hostals, les carnisseries i les botigues de blat, per posar uns exemples. L'explotació d'aquests monopolis en els segles moderns podien estar en mans de les senyories o de les universitats (SERRA, 1988:63-64). En aquest darrer cas - on s'han d'incloure, des d'ara, els monopolis en mans de les obreries - , podien ser fruit del traspàs i concessió del senyor, si es tractava d'una universitat sota jurisdicció baronial, o de la Batllia General - o Patrimoni Reial d'ençà el 1714 -, com a administradora d'aquestes regalies, en el cas de tractar-se de vila o lloc reial (FERRO, 1987: 92-93). Generalment, aquestes concessions es feien sota la figura jurídica de l'establiment emfitèutic i en forces casos deuria ser fruit de la pressió col·lectiva de les universitats al senyor del lloc (FERRER, 1986:96), o a la petició de la comunitat interessada, al·legant extrema necessitat, de la concessió per privilegi reial

(FERRO,1987:142). També era possible que baronia i universitat en compartissin l'explotació (SERRA,1988:63).

A partir de l'esmentat "Arreglo" de la Diòcesi de Girona , i altres fonts - visites pastorals gironines i fonts dels Arxius Departamentals de Perpinyà, bàsicament- i informacions manllevades de diverses monografies d'història local , es pot comprovar un ampli i diversificadíssim ventall de monopolis i arbitris l'explotació dels quals anava dirigida a les obrerries parroquials. Pel seu interès no ens ha recat, superar els límits territorials del Bisbat de Girona.

a) Hostals i tavernes:

A través de l'"Arreglo" del Bisbat de Girona, podem saber que fins l'any 1837 eren quatre les obrerries que gaudien de l'arrendament de l'hostal; es tractava de les parròquies de Rocabruna - on l'esmentat arrendament "según voz pública habia cedido el directo señor de esta población ", i donava uns 800 rals a l'any , Fornells de La Selva, Sant Cebrià de Vallalta i Sant Iscle de Vallalta - on l'hostal s'arrendava els diumenges i dies festius al llarg de l'any - . A d'altres parròquies, les obrerries, rebien dels hostalers i taverners una contribució especial: a Beget fins l'any 1837 el municipi obligava als dos o tres hostalers que solien haver a donar a l'obrerria a contribuir a les despeses del culte amb 30 ó 50 rals ; a Campmany eren els taverners els que donaven l'oli per a les llànties de l'església

i a Vilobí d'Onyar al llarg del segle XVIII el municipi havia traspassat a l'hostaler l'obligació de pagar una pensió anual d'un censal a a l'obreria de tres lliures (31).

b) Molins fariners i d'oli:

Quan ens hàviem referit als béns immobles de les obreries ja s'havia fet esment a la propietat de l'obreria de Sant Dalmai d'un molí de farina i d'un molí olier per part de l'obreria de Sant Climent Sescebes, l'arrendament dels quals estava en mans de l'obreria (A Sant Dalmai produïa uns 600 rals anuals i a Sant Climent "según cosechas y circunstancias"). Arrendaments similars també es troben en mans d'algunes obreries del Bisbat d'Elna els segles XVII i XVIII (32). Pel que fa al molí d'oli de Sant Climent , que l'"Arreglo" del 1855 fa constar ja com a derruït, ens ha estat possible , a partir de la visita pastoral efectuada l'any 1740, saber que era fruit d'un conveni i ajust entre l'obreria i el comú d'aquell poble, segons el qual el comú es responsabilitzà de fer un molí d'olives a favor de l'obreria en satisfacció d'un deute de 50 dobles que havia contret amb aquesta institució d'administració parroquial, a més de garantir-ne el monopoli: "obligant-se tots los particulars -acceptats los del veynat de Vilartolí- y quiscun que no tingués molí de olivas propri, hagués de molrer las olivas en lo molí de l'obra y no poguessen molrer en molins d'altres cases, en las quals poguessen solament molrer las pròpias olivas los proprios duenyos" (33). El visitador imposà una pena d'una lliure de cera a aquells que

portessin les olives a moldre als molins de cases particulars, així com als amos d'aquests , autoritzant al senyor Batlle del lloc que executés la pena aplicant mitja lliure a favor de l'obreria i l'altre a favor seu .La defensa de la mólta d'olives com a monopoli allà on les obreries - com és el cas de la de Sant Climent Sescebes- no gaudien de cap altre mena de renda deuria ser de considerable importància per evitar nous gravàmens de caràcter col.lectiu. En aquest sentit, és d'interès el cas de la parròquia de Boló (Bisbat D'Elna), on al 1611 el consell, el poble i els obrers decideixen denunciar el cas d'Antoni Llosa - el qual tenia gent armada a dins a casa seva- que volia construir un nou molí d'oli ja que en dit terme no n'existia cap altre "ni particular, ni comú" que no fos el de l'obreria, "que antigament fou de la present vila". L'argumentació que es dona a més de justificar-se en el costum es basa que la construcció d'un nou molí aniria en detriment de l'església parroquial - dels seus ornaments i edificis-, al no disposar l'obreria de cap altre renda .(34).

c) Carnisseries:

Només en el cas de les obreries de Sant Cebrià i Sant Iscle de Vallalta consta, segons l'"Arreglo" , que es cobrés l'arrendament de la carnisseria abans del del 1837. Aquest monopoli sobre la venda de carn també el gaudeixen en el segle XVIII les obreries de les parròquies barcelonines de Vallvidrera (SALLENT, 1916: 163) i Sant Andreu de Palomar. En aquest darrer cas el seu origen està

en la compra que efectuà l'any 1556 la universitat de dit lloc juntament amb els obrers de la parròquia (CLAPÈS, 1930, III: 53). Aquesta copropietat fou origen de lluites i tensions: a les darreries del segle XVIII el municipi de Sant Andreu pledejà contra l'obreria; una concòrdia del 1785 determinà que l'obreria i el municipi havien de compartir l'administració de la carniceria i repartir-se a parts iguals els guanys del seu arrendament (CLAPÈS, 1930, III: 56). Tanmateix, aquests conflictes deuriem continuar ja que la visita pastoral efectuada pel bisbe Pau Sitchar al 1815 constata que durant la Guerra del Francès el municipi ja s'havia apoderat de la carniceria. En el cas de carnisseries que haguessin estat cedides pels senyors dels llocs caldria comprovar si aquests imposaren condicions i reserves, com esdevingué a la parròquia ^{de Sant Andreu} del Bisbat D'Elna on el 1448 els prohoms del lloc havien cedit a l'obreria de la parròquia la taula de la carniceria recordant, però, la condició que el senyor del lloc continués percebant les llengües de tot el bestiar boví (35).

d) Drets de plaça i contribució de botiguers:

Tres eren les parròquies gironines (Arenys de Mar, Arenys de Munt i Tordera), totes elles situades a la comarca del Maresme i a l'antiga demarcació del vescomtat de Cabrera, on consta que fins l'any 1837 les seves obreries disposaven del "dret de plaça" o de llogar els llocs de venda en dies de fires i mercats. A la parròquia de Molló eren els botiguers i "vivenderos" que havien

de pagar una contribució especial a l'obreria. Fora dels límits territorials del nostre Bisbat, ens consta que també l'obreria de Santa Coloma de Queralt a començaments del segle XVIII arrendava al millor postor les taules i botigues de la plaça per concessió que li feu el comú de la vila (SEGURA, 1953 <1879>: 291).

e) Pesos i mesures:

Foren vigents i en mans de les obreries d'Arenys de Mar i Canet de Mar fins l'any 1837. En el cas d'Arenys de Mar, quan entrem en el capítol sobre els ingressos, comprovarem l'important paper que tenia la renda que s'extreia sota aquest concepte dins el conjunt de les rendes ordinàries de la seva obreria.

f) Lleudes o drets de passatge:

Aquest impost que gravava l'entrada de mercaderies a les viles i ciutats on hi havia mercat, fins l'any 1837, segons l'"Arreglo", el monopolitzaren les obreries de dues parròquies de l'Arxiprestat d'Olot: Besalú i Castellfollit. Aquest dret a Besalú "sufragava bastante para lo necesario" i a Castellfollit es reduïa a cobrar un sou per animal que passés carregat en diumenges i dies festius per la vila (qui sap si amb l'ànim de penalitzar a aquells que no respectaven el precepte eclesiàstic de no treballar i treginar en diumenge i altres festes de guardar). Si fos així aquest dret gaudia d'una doble finalitat, econòmica i moral a l'hora.

g) Gabelles i fleques:

A Sant Pere Pescador i a Fornells de La Selva les obreries respectives disposaven de les rendes procedents de les gabelles que gravaven la compra de béns de primera necessitat com l'oli, el vi o la sal. Val a dir que en poblacions petites l'arrendatari de les gabelles ho deuria ser també de l'hostal, la carnisseria o la fleca. En aquest sentit a través de l'"Arreglo" es comprova com a voltes els monopolis que ara desglossem coexisteixen com a drets d'una mateixa obreria. Així, per exemple, a Sant Cebrià de Vallalta l'obreria gaudia a l'hora del dret d'arrendar l'hostal i la carnisseria i a Sant Iscle de Vallalta de carnisseria, hostal i fleca; i a Fornells de La Selva, de l'hostal i la gavella. Tot fa pensar que aquests arrendaments en poblacions petites els deuria explotar, com a arrendador, una mateixa persona. En aquest sentit és important destacar com l'any 1756 l'obreria de Sant Dalmai - petita parròquia que pertanyia a la baronia del Castell de Brunyola i que al 1787 tenia 154 habitants- (36), tal vegada per afrontar les despeses de l'ampliació i renovació de l'església cinccentista - la nova façana llueix la data de 1765 -, obtingué en establiment emfitèutic la fleca, la taverna i la gavella del lloc, fins aleshores inexistent (reproduït a l'apèndix 6). L'establiment fou el Paborde de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona en nom del Bisbe de Girona, baró del lloc; i els establidors o emfiteutes, en nom de l'obreria de Sant Dalmai, foren el rector doctor Jaume Mitjans, com a obrer major i els obrers Joan Palahí, pagès, i el

fuster Dalmau Turon. Aquests, segons l'escriptura notarial, al·legaren dues raons perquè els fos concedit l'esmentat establiment: "que en respeto de no hallarse en dicho lugar de San Dalmay taverna, fleca ni gavella para dar mantenimiento a los pasajeros que por allí pasan para ir en Vique, Olot y en otras partes fuesse servido otorgar auto de establecimiento de las susodichas taverna, fleca y gavella a dicha obra de San Dalmay que aquella también se hallaba con muy pocas conveniencias por cuyo motivo seria hasser grande charidad a dicha obra otorgarle la sussodicha concessiôn". Els obrers per aquest establiment hagueren de pagar un parell de capons com a entrada i es comprometeren a pagar un cens anual de vuit sous. Tot plegat prou moderat, però suficient, perquè l'obreria obtingués la seguretat jurídica derivada de l'establiment i la Pia Almoïna el reconeixement del seu domini directe. En l'esmentat contracte s'especifica l'obligació de la persona - o persones - que obtinguessin l'esmentat arrendament - que els obrers podien encantar o senzillament assignar a dit- , "de tener pan, vino y demás se offeressiere de buena calidad vendiendo las tales cosas en los precios proporcionados al tiempo y según se vendiera al trigo y vino en las otras partes"; preus que havien de posar els obrers, els quals també havien de determinar quins productes calia incloure en la gavella. I L'establiment garantia a l'obreria l'exclusiva: "que ninguno pueda vender pan, vino, ni demás ni tampoco tener gavella si solament dicha obra".

h) Dret sobre el carragament de vaixells de la Carrera de les Índies.

A Canet de Mar, on el viatger Francisco de Zamora, constatà que la principal ocupació dels seus habitants "es el comercio de Cádiz, Madrid y Galicia, y los patrones en derechura a América", essent reduït el grup de veïns que es dedicava a la pesca (37), l'"Arreglo" del Bisbat de Girona fa constar que l'obreria de l'església parroquial fins l'any 1837 -si bé cal pensar que deuria minvar o desaparèixer del tot amb la crisi del comerç colonial -, cada cop que es noliejava un vaixell de la carrera d'Amèrica es "negociava" un donatiu.

i) Notaria:

A la parròquia empordanesa de Llers, segons l'"Arreglo", fins l'any 1837 l'obreria gaudí de l'arrendament de la notaria que durant el quinquenni 1829-1833 produí anualment 450 rals. Al 1855 constava ja com a venduda. Considerant que la vila de Llers fou baronial fins a les acaballes de l'Antic Règim, cal pensar que l'esmentat arrendament deuria ser fruit d'una concessió feta pels seus senyors, els vescomtes de Rocabertí.

j) Jocs:

Només en el cas de la parròquia de Maçanet de Cabrenys, segons l'"Arreglo", l'obreria gaudí fins l'any 1837 de l'arrendament del

joc de pilota, fruit d'una concessió que li feu la universitat de l'esmentada vila empordanesa. Segons la mateixa font al 1855 la municipalitat se n'havia apropiat de nou, però, ja s'havia deixat de jugar-hi. El joc de pilota -similar al que avui coneixem com a "pilota basca"- havia estat una pràctica força extesa a l'Empordà; a mitjan segle XIX, però, ja estava en retrocés tal com es constata a la font consultada per nosaltres; retrocés que també constata Martínez Quintanilla (1865:198). Drets similars els trobem a d'altres parròquies catalanes : al 1658 a Vallvidrera gaudia del dret de llogar la plaça per a a jugar (SALLENT,1916: 77-78); a l'obreria d'Alella el comú de la vila a mitjan segle XVIII li havia cedit l'arrendament del joc del trinquet (GALERA-ARTÉS,1975: 64); i la vila d'Igualada el 1815 concedí als administradors de la confraria de Sant Esteve la facultat de concedir llicències per al joc del trinquet i d'altres jocs permesos (SEGURA,1907: 211). No ens ha de sorprendre gens ni mica que drets d'aquesta mena -així com l'arrendament d'hostals i tavernes- fossin en mans d'una obreria o d'altres confraries parroquials. És un indicador més de la migradesa i vulnerabilitat econòmica d'aquestes institucions l'haver de sobreviure - com en bona part les mateixes institucions municipals - de gravar les diversions públiques i el luxe . Fins i tot, es podia arribar a l'extrem que fos la mateixa obreria parroquial l'encarregada d'arrendar ,com a Avinyonet de Puigventós fins el 1718, les màscares i les disfresses per a les ballades de Carnaval, que la mateixa església prohibia (MARQUÈS-RIERA,1979: 47-48). Com ha estat

destacat per Emilio La Parra, les activitats econòmiques de l'Església de l'Antic Règim per a mantenir les seves funcions educatives, assistencials i pastorals - i cal pensar, afegim nosaltres, que per salvaguardar en la mesura del que fos possible les rendes pròpiament eclesiàstiques - es podien perllongar fins a extrems insospitats i que podien entrar en contradicció amb la pròpia legislació eclesiàstica (LA PARRA, 1985: 3). És per tots aquests mecanismes de finançament "heterodoxos" - que complementarem quan analitzem les rifes, encants públics, el nomenament de reietons i "abads del mal govern" en mans de les confraries - que el bisbe de Tarragona Juan Larió al 1769 arribà a confessar al Consell de Castella que els arbitris i mitjans que empraven les confraries catalanes eren "más indecentes y desordenados que los mismos gastos excesivos que practican" (37bis)

k) Concessions municipals (multes, arbitris...).

Segons l'"Arreglo" l'Ajuntament d'Espolla havia cedit a l'obreria parroquial les multes imposades - una de les fonts classiques dels arbitris municipals- i el mateix ajuntament obligava als arrendataris dels arbitris municipals contribuir amb cera per a la il.luminació de l'església.

l) L'estany de Vilacolum.

Segons consta en una visita pastoral efectuada a la parròquia empordanesa de Vilacolum l'any 1719 , la seva obreria gaudia de la concessió de l'arrendament de l'estany de dit poble (38). Tal com ha investigat Josep Matas, l' arrendament de l'explotació de la cacera, la pesca i el pasturatge dels estanys empordanesos abans de les dessecacions setcentistes i vuitcentistes constituïa una important font d'ingressos ja fos ens mans dels senyors - com el de Vilacolum, que el 1621 pertanyia al cavaller de Barcelona Francesc Ramon Fivaller - o de les universitats - com en el cas de l'estany d'Ullastret, que fou comprat pel comú el 1598 a la família Senesterra, senyora del terme - (MATAS, 1986:48 i 61).

m) Les botigues de blat del ^{de}canat del Penedès.

De botigues de blat administrades per les obreries parroquials només en tenim constància, a partir dels treballs de Victorino Santamaria (1899), Maspons i Camarasa (1906:42-44) i de Francesc Tort (1978: 321-322), que donen notícia de les botigues de blat del Penedès (un exemple de dipòsit de blat per a sembrar d'una obreria valenciana creada el 1735 es pot veure a CASANOVA, 1989:87). Altres botigues de blat podien estar relacionades amb d'altres institucions d'administració laica de les parròquies com és el cas de la Botiga d'Albà, fundada per decret episcopal l'any 1682 amb vint quarteres de blat procedents de la confraria del Roser o la confraria dels pagesos de Montblanc de Sant Abdó i Sant Sennen i Sant Isidre que al 1656 consta havia arribat a deixar 70 quarteres (MASPONS, 1906: 35). A

través de Francec Tort sabem que les botigues de blat de les obreries del Penedés ja eren organitzades en bona part a les darrerries del segle XVII i que al llarg del segle XVIII es podien trobar a diverses parròquies com com són Santa Oliva, Gunyoles, Fontrubià, Santa Maria de Bellver, Santa Maria de La Bisbal, Vallbona, Sant Pere de Subirats, Olesa de Bonesvalls, Sant Pau d'Ordal, Albinyana, Olèrdola, Arbós, Vallformosa, Santa Margarida del Penedès, i Pachs, per exemple. Tal com explicava el bisbe de Barcelona Felipe Aguado el 1736 - que en visita pastoral a Santa Oliva comprovà irregularitats en el seu funcionament- aquestes botigues responien a una triple motivació: "subvenir las públicas necessitats dels pobles tant per sembrar com per menjar y al mateix temps per subvenció de las iglesias". Al reintegrar el blat manllevat durant el mes d'agost, després de la collita, calia afegir-hi "la puja" (un quartà per quartera) d'on els obrers obtindrien els guanys que invertirien en el manteniment del culte i el temple. Aquestes botigues de blat o "muntanyes de pietat" del Penedès són una prova més, tal com recentment ha exposat Ramon Planes, recollint exemples de botigues cinc-centistes i sis-centistes de La Segarra, Solsonès, Camp de Tarragona, Vallès Oriental i l'Alt Camp, que no es tractava pas d'unes institucions castellaness introduïdes per l'administració borbònica (1988: 26). És important remarcar que les visites pastorals efectuades pel bisbe Josep Climent a diverses parròquies penedesenques l'any 1772 constaten ja la seva decadència. A Gunyoles, per exemple, comprova que els parroquians no tenen necessitat de manllevar blat de la botiga,

però que ho fan "per una especie de obligació que ells mateixos se imposaren, pera contribuir ab dit motiu a la iglesia un quartà de blat annual per quiscuna quartera". Una bona prova, aquesta, del que Ramon Planes també ha indicat: la decadència d'aquestes botigues deuria ser paral·lela al procés de formació del mercat intercomarcal a la Catalunya del segle XVIII (1988:26). I amb més motiu deuria ser així al Penedès de la segona meitat del segle XVIII on l'agricultura, especialitzada progressivament en el conreu de la vinya, aviat " s'havia acostumat a produir no per consumir sinó per vendre" (VILAR, 1974:21). En aquesta situació les botigues, com constata el bisbe Climent al 1772 , només deurien respondre a una de les tres funcions per les quals foren creades: la de subvencionar les esglésies. I per això sol, a parer episcopal, no calia la seva continuïtat, ja que es podia cercar un altre forma d'obtenció de rendes. És el que feu el bisbe Climent ordenant als obrers de Guryoles el seu desmantellament : "y luego de recobrat lo dit blat <decretà> lo vengan y apliquen lo preu resultant en lo esmers de algun censal en lloch tuto y segur a ob y utilitat de la iglesia y sagristia". Hem pogut comprovar, doncs, com l'articulació del mercat interior català setcentista contribuï a fer decaure les botigues de blat del Penedès, de gestió comunitària a través de les obrieres parroquials. Ens manca saber empíricament -si bé fàcilment es poden intuir- les conseqüències, o els costos socials, del seu desmentellament en les classes populars del camp; s'anaven posant les bases per a minar l' "economia moral del proveïment" (THOMPSON, 1979a).

n) Pous de gel del Bisbat d'Elna.

Ja és sabut que en el passat a l'entorn de la neu i el glaç hi havia un veritable negoci i comerç, ja fos a les mans de senyors directes, universitats o particulars (38). Al Bisbat d'Elna, hem localitzat algunes obreries que en part es finançaven a través de l'arrendament de pous de gel, ja fos perquè n'eren propietàries (Ribesaltes -1683-) o per haver-lis estat concedit el poder arrendar-los per les respectives universitats (Estagel- 1681- i Nostra Senyora Rodona d'Illa -1665-) (39). I quan s'encantava l'arrendament de l'explotació dels pous de gel s'estipulaven les condicions: la temporada de la seva venda (a Ribesaltes, el 1683, del primer de maig a l'un de novembre); el seu preu (a Estagel el dia del romiatge a N^aS^a de Pena no es podia vendre a més de 4 diners la lliure , preu que s'estipulava per tot l'any a Ribesaltes). Quins beneficis s'obtenien del seu arrendament ? A N^a S^a Rodona d'Illa el 1665 s'arrendà per 30 dobles i a Pellizà de la Ribera el pou de gel, construït a decisió de l'assemblea general d'habitants per a la confraria del Roser (1631) el 1637 s'arrendà per 105 lliures (40).

o) La ferreria de Passa:

L'obreria de la parròquia de Passa, del Bisbat d'Elna, el 1682, gaudia del dret d'encantar l'arrendament de la ferreria del mateix poble, la qual era propietat seva (41). A més de ser una manera de finançar-se , suposava una sèrie d'avantatges

importants [de manera especial si considerem que hi ha testimonis dels segles XVI, XVII i XVIII, com els aportats per Eva Serra (1988: 413-421), que mostren una clara resistència a pagar el llòcol a favor del baró del lloc per als veïns de la parròquia; avantatges que en els pactes del seu arrendament del 1682 - per un període de 3 anys- quedaven clarament estipulats, així com la fixació dels preus:

1. El "marechal-ferrant" , en el que requeien a l'hora funcions de ferrer i de menescal, havia de reparar gratuïtament l'utilitat agrícola: "tant per los apers (charmes) quant per los ascancelleras, robaseras y magalls".

2. El preu de fer la rella per a les arades es fixa a un sou de plata, a més de "le diner ou le souper chez le pagès" segons l'hora que sigui . El preu que s'estipulava era per la feina, ja que el pagès havia de subministrar la matèria prima: el ferro i el carbó.

3. El preu de la ferradura de cavall s'estipulava a 1/2 ral i el d'ase a 16 diners.

4. I el ferrer-menescal , "devra soigner les bêtes malades".

II.2.6. PARTICIPACIÓ EN ELS DRETS PARROQUIALS

Els drets parroquials que gravaven l'administració de sagraments i altre serveis si bé requeien en la seva major part a mans dels rectors, en alguns llocs les obrieres gaudien del dret en paticipar-ne . De fet , sembla força clar, que els drets

parroquials històricament són , també, fruit de l'escassa participació de les parròquies -tant dels seus eclesiàstics com de les seves obreries- en les rendes decimals. Així, per exemple es reconeixia a la Reial Cèdula del 3 de gener del 1854 que posava les bases de l'"Arreglo Parroquial", quan s'afirmava que "los crecidos derechos [parroquiales] se permitian en países o pueblos donde era nula o muy escasa la participación de la parroquia en las rentas decimales" (42). Segons els informes que enviaren els rectors gironins a la cúria el 1855-56, eren onze les parròquies les obreries de les quals participaven en les rendes obtingudes dels drets parroquials: ja fos en concepte de drets de sepultura (Arenys de Mar, Calella, Canet de Mar, Palamos, Arbúcies, Sant Feliu de Buixalleu i Tossa), o altres drets "eventuals" o "adventicis" com misses per a difunts, baptismes i altres (a més de les parròquies esmentades cal afegir en aquest cas La Pinya, Olot, i Lloret de Mar). Cal redordar com els cementiris tradicionalment i fins a la Segona República eren sota l'administració parroquial: no en va un dels conflictes seculars al llarg de l'Antic Règim entre parròquies i convents era motivat per la disputa que es feien dels drets de sepultura; així, per exemple, a Camprodon el visitador general recordava el 1717 que aquells que volien ésser enterrats en les esglésies de regulars, "per dret" eren obligats abans de celebrar l'ofici de cos present i d'honres a la parroquial (43). I el que en el món del dret parroquial es coneix com a "quarta funeral" no és res més que assegurar la participació dels rectors en els drets econòmics derivats de la mort dels feligresos que es feien

enterrar fora de la seva parròquia (44). I és que com deia l'Arquebisbe de Tarragona, Juan Lario, el 1769, preocupat per la pràctica (especialment per les classes més benestants) de fer-se enterrar als convents i l'excessiva riqueses d'aquests front a la modèstia de les esglésies parroquials, "tras del cuerpo van los funerales, las oblaçiones, las misas, las limosnas, las fundaciones, las fiestas (...) con sobrado perjuicio de las parroquias" (45). Les disputes entorn els drets de sepultura ho eren perquè aquests no solien pas ser de caracter menor. A la parròquia de Padret, per exemple, segons consta a la visita pastoral del 1736, "quiscun que moria y s'enterrava en lo cementiri de la present iglesia, pagava per dret de sepultura sinch quarteras y mitia de ordi" (46); d'aquestes, dues parts eren pel rector i la tercera per a l'obreria; a Torroella de Fluvià el 1719 l'obreria pel dret de sepultura cobrava 3 quartans d'ordi (47). I sovint hi havia resistències a pagar-les (48).

II.2.7. APORTACIONS DE FUNDACIONS I COMUNITATS DE PREVERES

Les obreries a voltes participaven de les rendes de les fundacions de misses i aniversaris, sovint per afrontar les despeses de cera que aquestes causaven . Així era a Arenys de Mar, Canet de Mar, Tordera, Castelló d'Empúries i Lloret de Mar. En els llocs on hi havia comunitat de preveres (com a Castelló d'Empúries i Blanes) aquestes les retribuïen les despeses de pa, vi i cera. I també consta que algunes obreries rebien dels eclesiàstics alguna contribució especial pel fet d'utilitzar els

seus ornaments litúrgics; a Olot l'obreria el 1717 gaudia de dret de caixa o calaix per a les robes dels preveres (49); i a Sant Esteve de Bas, tot clergue resident a l'entrar a la seva església era obligat a donar als seus obrers tres lliures fins el 1734 i sis, a partir d'aquell any per "manutenció de vestuari" (50). I també cal esmentar com les causes pies sovint contemplaven deixes especials per a les obreries; així, per exemple, a Curantella-Sant Marçal eren tres particulars els que mantenien la llàntia del Santíssim.

II.2.8. COBRAMENT DE LLICÈNCIES PER A PODER TREBALLAR EN DIUMENGES I FESTES DE GUARDAR. ELS "DRETS DE PESQUERA"

"Guardar i santificar les festes" era un dels preceptes que l'Església Catòlica imposava als seus fidels. Ja hem vist anteriorment que no era pas fàcil el seu compliment en una societat pre-industrial, agrària i artesana, sotmesa a uns ritmes de treball força més irregulars que no pas els d'avui -per múltiples raons, segons els oficis-; societat "en que s'alternaven els cops de treball intens amb l'ociositat" (THOMPSON, 1979e: 261). Que Arthur Young li causés estranyesa ("en un país [deia el viatger anglès] que té la reputació d'arruinar-se en festes celebrades en dies de treball") contemplar la tarda del diumenge 15 de juliol de 1787 (en plena època de segar i batre, afegim nosaltres) com treballaven els pagesos de Calaf sota la mirada plàcida del seu rector (exemple

citat per VILAR, 1975, III: 229) deu ser més fruit de la mirada tòpica de l'estranger, amb els seus propis paràmetres culturals, damunt el país que visita que no pas comprensiva vers els ritmes irregulars de l'economia pagesa. De la dificultat i resistència a complir amb el precepte de no treballar (malgrat ser un país oficialment catòlic) n'és una prova més que l'Església ho reaprofités al seu favor concedint llicències per a poder treballar a canvi de diners o parts dels fruits recollits en els dies de festa.

Segons la documentació consultada, consta que a deu parròquies del litoral gironí (Port de La Selva, Roses, Sant Pere Pescador, L'Escala, Bagur, Palamos, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Malgrat i Canet de Mar) les seves obreries fins el 1837 gaudiren del dret de pesquera; per aquest dret, els pescadors que sortien a la mar a pescar en diumenges i altres festes de guardar havien de donar a canvi de la llicència obtinguda la setena part de la pesca d'aquella jornada -així consta en el cas de Port de la Selva, Roses, Bagur i Sant Feliu de Guixols-; i a Blanes a més dels pescadors les llicències s'ampliaven a mariners i revenedors "para vender, pescar y desembarcar". En alguns llocs, com a Roses i Sant Feliu de Guíxols, aquest dret o "privilegi" s'havia obtingut mitjançant butlla pontificia . I cal recordar com en anterioritat ja havíem donat exemples , a través de visites pastorals sis-centistes, de com els bisbes concedien als rectors la prerrogativa de donar llicències per a treballar en dies festius a canvi d'una renda a favor de l'obreria.

L'economia d' algunes obrerries parroquials gironines, doncs, a l'igual que les fàbriques de les esglésies segovianes estudiades per Gonzalo Barrio (1982:572) ,en major o menor grau, depenien de les dispenses per treballar. I que consti que es cobraren fins a la Revolució Liberal -així , al menys es dedueix dels informes dels rectors gironins - és un indicati que la Reial Cèdula de Carles III del 1777 ,prohibint treballar en dies de preceptes sense dispensa, no s'acomplia pel que fa a les condicions de la seva obtenció; la dispensa ,segons aquesta, l'havien de donar els rectors sens obtenir-nes res a canvi "con justa causa graciosamente, sin pensionarla con título de limosna ni otro alguno" (51). Resistència a complir el que marcava la llei que s'ha d'explicar, sobretot, pel fet de no haver canviat les condicions que portaren a les obrerries a finançar-se d'aquesta manera.

II.2.9. PENES PECUNIÀRIES

Després de revisar varis manuals de visites pastorals dels segles XVII i XVIII s'arriba fàcilment a la conclusió que els visitadors després de de denunciar i descriure el que calia esmenar i reformar -ja fossin aspectes d'administració econòmica i pastoral o de costums- sempre amenacen en el cas d'incompliment del se mandat -pel qual donen uns certs plaços- amb la imposició de penes materials (multes) o espirituals (excomunicació). I, quasi sempre, també, es concreta qui ha cobrar les penes pecuniàries, així com i a on s'han de destinar. Una qüestió,

aquesta, de gran trascedència ja que implicava tenir dins el marc de la pròpia comunitat rural qui es preocupava per a controlar el compliment i incompliment dels mandats episcopals ; i més, si pensem que sovint se li otorgava participar en part del benefici de la multa. Qui eren els que havien de vetllar pel compliment dels mandats episcopals ? A més dels rectors, sovint es recorria al bras secular. Així, a Mollet d'Empordà el 1719 -poc temps després de la Guerra de Successió- s'encarregà al baró del poble executar la pena de 5 lliures a aquells que restituïssin els censos de blat que es devien a l'obreria d'ençà feia catorze anys (52); i a Sant Climent de Peralta, el 1739 era el batlle "o qui administri justícia" qui havia de vetllar per tal que un antic obrer passés comptes autoritzant-lo a cobrar, en el cas de resistència, 6 lliures , a repartir entre el batlle i l'obreria (53). I també s'otorgava a l'obreria les multes que imposava el rector per treballar en diumenges i festes sense llicència, tal com ja hem vist i com ja havia recollit Joan Mercader (1979:323), i era pràctica habitual, també, a les parròquies rurals gallegues (FARIÑA, 1981: 150). És important destacar com a més del rector, obrers i altres administradors parroquials podien tenir funcions de vigilància interior (una mena de "policia moral") dins les parròquies; a Torroella de Montgrí, el 1717, els administradors de la confraria de Sant Ramon eren explícitament autoritzats pel bisbe "per executar alguna pena als que troben treballant algun dia de festa" (54).

Darrera el benefici econòmic que podien otorgar les multes a unes institucions econòmicament precàries com les obreries i les

confraries hi havia ,sobretot,l'interès episcopal per a assegurar el control i el compliment dels seus mandats de caràcter econòmic o "moral".I en qualsevol cas, és un exemple més de com el poder eclesiàstic, especialment amb la Contrareforma, arribà a estendre's de manera capil.lar dins la societat. I davant la pràctica ,sembla força extesa, d'imposició de multes, especialment a càrrec dels rectors, caldria comprovar els efectes o les resistències de la Reial cèdula del 19-XI-1771 que prohibia als rectors penar "materialment" tota mena de "pecats públics"; disposició que respon a la política borbònica de defensa de les regalies de l'Estat front la jurisdicció eclesiàstica (DOMINGUEZ ORTIZ, 1984:367).

II.2.10. LES CAPTES

Sens dubte que era una de les formes més freqüents de financiació de l'obreria i altres confraries i administracions; fins el punt que de moltes d'elles es coneixien amb el nom popular dels "bacins" (dels quals podem contemplar molts exemplars a diferents museus etnogràfics i eclesiàstics catalans) . De captes n'hi havien a l'interior de les esglésies així com en el seu exterior; d'ordinàries i d'extraordinàries; de diners o amb fruits. Ara, a nosaltres ens interessen les de caràcter ordinari que solien transcórrer dins l'església durant els oficis. En el moment de l'ofertori, de la porta de la sagristia, sortien una tirallonga d'obrers i pabordes amb els seus respectius bacins -cadascun d' ells diferenciat dels demés per imatge de llur

pabordia- a la recerca d'almoines. Aquests calia que sortissin segons ordre jeràrquic per importància- el mateix ordre que es mantenia a les processons- ; així a la parròquia de Llanars el 1717 el visitador concedí a la confraria de La Minerva el segon lloc de precedència ,després del bací de l'obreria, ja que ,es constatava, que molts donaven les almoines als primers bacins sense mirar quin eren aquests (55).

II.2.11. APORTACIONS DE PATRONS;PROPIETARIS

a) patrons:

Estem mancats d'un treball sobre l'evolució del patronatge, laic o eclesiàstic, damunt les rectories i parròquies i la seva evolució històrica a Catalunya així com de la incidència dels decrets tridentins que intentaven reformar-lo (no pas abolir) en el nomenament de rectors obligant a presentar noms als bisbes (Ses.XIV, de reform. cap.XIII) i a passar un examen -oposició per assolir una rectoria (Ses.XXIV, de reform. ,cap. XVIII) (56). De les seves incidències en el món del clergat en parlarem al final d'aquest treball. Ara ens interessa pel que fa al finançament de les obreries, ja que que si més no jurídicament els patrons d'esglésies tenien unes certes obligacions en el manteniment del temple i el culte. Les fonts consultades per nosaltres, però, ens permeten veure que a les darreries de l'Antic Règim, a inicis

del segle XIX, pràcticament la totalitat de les parròquies (hem calculat un 95%) del Bisbat de Girona eren de patronat compartit entre el rei i el bisbe; i totes les rectories es cobrien per concurs-oposició (57). S'haurà de convenir, doncs, que els decrets tridentins havien esdevingut realitat al Bisbat de Girona, si més no després de tres-cents anys. A molts pocs llocs ens consta, però, que els patrons financiessin amb caràcter ordinari l'obreria; així, per exemple a Sous fou l'Abad de Besalú el que la financiava fins els 1835. Aquestes són les parròquies que el 1855 hem documentat que estaven sota patronat laic o bé, fins a l'exclaustració del 1835, sota patronat eclesiàstic no episcopal [patronat que com es recordà a Trento - Ses. XXV, cap. IX- s'havia d'haver obtingut per fundació o bé per dotació -que calia provar amb "escriptures autèntiques", senve valer "la prova del temps immemorial"- i no pas per usurpació - aquest sembla que seria el cas de Sentmenat descrit per Eva Serra (1989:115-132) i que en cap cas justificava "la cobrança dels fruits, rendes, obvencions de cap dels beneficis" deixant al rector la seva administració]:

<u>Parròquies sota patronat laic(1855)</u>	<u>patró</u>
Calella	Obrers (antics regidors)
Castellfollit	Sr. Marquès d'Àguila, Joan Aymar de la Croix, Comte de Montagut.
Figueres	Ajuntament
Figueres (sufrag. de S. Pau de Calsada) ..	Antoni de Guyolà, hisendat
Garriguella (sufrag. de Ballesta)	Joan Guanter, hisendat
La Jonquera	Sr. Comte de Perelada
Púbol	Sr. Felip de Miquel, Ba- ró de Púbol.

<u>De patronat eclesiàstic no episcopal</u>	<u>patró</u>
Agullana	Capítol de la Catedral
Banyoles	Abad Monestir S. Esteva (fins el 1835)
Breda	Abad Monestir S. Maria (fins el 1835)
Canet	Capítol/Bisbe
Garriguella (suf. de Delfià)	canonges de Vilabertran
Puigpardines	Dominics de Tremp
Sant Feliu de Guíxols	Congregació Benedictina de Valladolid (fins 1835)
Sant Quirze de Colera	Abad de Besalú (fins 1835)
Sous	Abad de Besalú (fins 1835)

Font: A. D. G., Arreglo Parroquial, varis lligalls, s. f.

b) propietaris:

Dels informes que els rectors gironins enviaren a la cúria els anys 1855-56 es dedueix amb força claredat el destacat paper que tingueren els propietaris -la majoria, antics pagesos benestants- en el finançament de les obrerries parroquials. Destacar-ho, ens pot ajudar a refer els lligams entre l'Església i la pagesia benestant ; lligams que no es reduïen a la fundació de misses i aniversaris o de beneficis. I caldrà contemplar aquest finançament del culte i el temple com a font de prestigi i ascendència social -una més entre les diversificades formes que podien emprar- d'aquesta pagesia benestant damunt la resta de la comunitat rural. Vegem , ara, els exemples que es poden extreure d'aquests informes.

El rector de Perelada, per començar, destaca les almoines (que no deuriem pas ser poques si considerem la monumentalitat del temple parroquial d'aquest poble empordanés edificat a les darreries del segle XVIII) que feien a l'obrerria, abans del 1837, la senyora comtesa (aquest és un dels pocs testimonis documentals que hem trobat que faci referència a donatius provinents de la noblesa) i les famílies de Camps i Aviñó, Serifana i la de Roy; almoines que varen freqüentejar mentres aquestes famílies residiren a Perelada , "pero desde que las relatadas familias se ausentaron [conclou el rector] no puede contar" (58). Altres rectors també presenten l'absentisme o urbanització dels propietaris -que si bé no era pas un fenomen

nou s'anà incrementant al llarg del segle XIX- com a causa de la devallada d'almoines a l'obreria: el de Santa Pau destaca que els hisendats "que abans" habitaven a la parròquia solien contribuir amb cera, oli i ornaments; el de Romanyà de La Selva afirmà que els propietaris contribuïen quan no s'arribaven a cubrir les despeses: "pero al presente [1855] con nada o poco se puede contar, pues que apenas existen propietarios en esta y de los pobres parceros [es pregunta: ¿qué podemos esperar?]" (59); i el de Rabós de Terri afirma que les almoines s'havien acabat a l'empobrir-se algunes cases i "haber pasado otras en manos de parceros" (60). A la parròquia garrotxina de Tortellà el rector el 1855 recorda nostàlgicament les moltes almoines que l'església rebia -i amb les quals es començà a edificar el nou temple a les darreries del segle XVIII- quan existien a la població "grandes fábricas, ricos comerciantes e haziendados" (61), en el moment de la seva expansió demogràfica espectacular (dels 163 habitants passà als 1488 del 1787) i industrial, estudiades per Ernest LLuch (1981); la crisi de la indústria tèxtil tradicional -davant la seva mecanització i concentració- a les primeres dècades del vuit-cents, juntament amb l'absentisme dels hisendats havia canviat el panorama socio-econòmic de la població i, amb ell, s'havien estroncat les almoines a l'obreria i les obres a l'església, restant, d'aquesta feta, sense campanar ni façana: "ahora no existen [afirma el rector de Tortellà el 1855 amb l'objectiu de marcar les diferències entre el passat i el present] sino labradores, colonos, cucheros de madera [nova indústria, la dels culleraires, apareguda, segons Pau Vila, cap a

l'any 1850 "a causa de la decadència del filar i teixir a mà"] trabajadores y mendigos" (62). L'absentisme de la classe propietària és contemplat pels rectors, doncs, com una de les causes -paralel·la a la Revolució Liberal- de la crisi financera de les obreries parroquials de mitjan segle XIX (aspecte, aquest, que tractarem amb més detall al final d'aquest treball). Més que no pas pensar amb un trencament absolut d'uns antics lligams, cal pensar, més aviat, amb un cert afluirament. Deu ser per això que el rector de les Encies anotà que quan hi havia a la seva parròquia una despesa extraordinària s'escrivía -estratègicament- sol·licitant ajuda a la "Senyora del delme" i als "propietaris foranis"; un exemple de com l'absentisme si bé provocà que no fossin tan "fluïdes" les relacions entre propietaris i parròquia, no necessàriament deuria suposar el seu trencament definitiu.

Però el millor exemple dels lligams entre classe propietària i obreria parroquial en el Bisbat de Girona, tal vegada, és els que ens dóna la pagesia del Noguera de Segueró; "famosa [ens diu el viatger Zamora] en estos territorios por su riqueza", els hereus de la qual d'ençà l'època de Carles II gaudien del títol de Ciutadans honrats de Barcelona, i que mai havien reconegut "el domini directe de ningú" (63). Quan Zamora la visità l'any 1790, anotà que el seu amo no feia pas molt hi havia fet moltes obres a la casa (el seu aspecte, molt més que no pas el d'un gran mas, és el d'un palau setcentista urbà al bell mig del camp, on no sembla pas que s'hi barregin les funcions residencials i productives com en el "mas postremença") i fet construir "otras

casillas en que poner masoveros" , per tal d'evitar que els seus successors anessin a viure a ciutat; i registrà, també, que gaudia d'una "numerosa libreria". Considerant, doncs, aquest doble poder -econòmic i cultural- val la pena, descriure amb detall l'informe que envià el rector de Segueró el 1855 per esbrinar quina mena de relacions hi havia entre els hereus de can Noguer i la seva parròquia. Aquest rector, com els altres que hem vist, destaca l'important paper en el finançament del culte i el temple dels propietaris principals de la parròquia; alguns d'ells , però, al 1855 ja no hi residien: "de los cuales tres [afirma] hace algún tiempo no habitan en este pueblo" (64). Tanmateix, i a diferència dels casos que hem vist anteriorment l'absentisme d'aquests tres propietaris no disminuí l'antic esplendor del culte parroquial -augmentat per la presència dels capellans de les dues cases que tenien capella: Can Falgàs i casa Noguer- (65), gràcies a la "magnanimitat" de Can Noguer: "no ha permitido hasta ahora casa Noguer que se rebajase el lustre de la iglesia contribuyendo de su propio bolsillo con lo que faltaba de limosna". Als ulls d'aquest rector, doncs, el finançament estava assegurat, sempre i quan els seus hereus no obtessin per absentar-se de la parròquia com ja havien fet els altres propietaris: "si sufragaràn en lo sucesivo , depende de vivir en esta parroquia los herederos de la familia de Noguer y conservarse con la piedad que hasta el presente se han mantenido". Tot depenia, doncs, de la residència (desitjada per l'amo de Can Noguer del 1790 que Zamora definí com a "enemigo de las ciudades") i de la religiositat dels hereus del Noguer;

religiositat que al rector no se li escapava que restava molt condicionada pel fet de ser "los únicos decimadores de este pueblo" (el valor anual del delme de Segueró, deduït de les collites i els preus del quinqueni 1764-68, fou de 109 lliures, 7 sous i 3 diners -66-). I és aquest darrer "detall" el que ens obre les portes per entendre no tan el grau de pietat de la família Noguer, sinó les seves continuades donacions a l'obreria de la seva parròquia. Aquestes deuriem respondre possiblement a la seva doble condició de propietaris residents i delmadors universals. Pels Noguer les seves aportacions econòmiques a l'obreria es deuriem fer en concepte de donatiu voluntari com a signe tangible de la seva liberalitat vers el comú; als ulls de la gent del poble (molts d'ells masovers, parcers, criades, mossos i pastors sota dependència dels Noguer) ,però, deuriem respondre a una mena d'"obligació" -derivada de la seva economia moral i de llur pròpia noció de bé públic molt vinculada a la de comunitat pagesa - que tenien els seus amos vers la col·lectivitat (fos o no conscient aquesta darrera que els decrets tridentins, en aquest cas, l'emparava jurídicament en llurs pretensions com veurem en algun cas). Tal com ha dit Thompson "el que és (des de dalt) un 'acte de concessió' ,és (des de baix) un 'acte de lograr'" (1979: 40). I és que els Noguer, pel fet de residir a la mateixa parròquia de la que ells eren delmadors i amos de molts masovers deuriem rebre una forta pressió social -més latent que no pas necessàriament manifesta- del conjunt de parroquians -amb les seves pròpies estratègies col·lectives- de difícil escapolar-se'n. I en qualsevol cas, amb

els sus donatius a l'obreria -que d'alguna manera cal veure com a "redistribució" d'una part de la renda captada per la família ja fos per la via del delme o dels contractes de parceria- veien incrementar el seu prestigi i poder social de la mateixa manera que ho feien practicant l'assistència als pobres de la seva casa estant contribuïnt a fixar una força de treball barata al seu entorn(66 b's). En definitiva, la pràctica de caritat -a la parròquia i als pobres- formava part de tota una estratègia social i política per part dels Noguer, coadjuvant d'alguna manera a "dulcificar" i travar (dins un horitzó de relacions "paternals" de dependència i de lligams verticals) unes relacions d'explotació que, per a perpetuar-se, era molt més convenient anessin per la via de la direcció i el consens que no pas per la de la conflictivitat social oberta i el simple domini d'uns sobre els altres.

I de les relacions històriques entre els Noguer i la parròquia de Segueró n'ha quedat fins avui un testimoni arqueològic molt clar: l'església parroquial de Santa Maria. Tot el seu interior -si el nostre ull observador és capaç d'abstreure's de la seva, ara sí, decadència i ruïna ben palpables- ens parla de l'antic poder i prestigi de la casa Noguer damunt aquelles contrades (vegi's, els testimonis gràfics que aportem). Davant de tot, a tocar el presbiteri, els dos bancs de can Noguer, seguits pels bancs d'altres propietaris (Albert-Poch, Capmol, Falgas, Salvanera, Alsina); a l'entrada i al bell mig de la nau, una sepultura de la mateixa família amb llosa de marbre i escut

1

2

1. El Noguer de Segueró: casa i capella.

2. El banc dels Nogue a la parroquial de
Sta. Maria de Segueró (juliol del 1990).

(1647). I una sèrie de detalls arquitectònics i ornamentals setcentistes (rosassa amb vidres plomats de color, orgue, monument de setmana santa amb pintures -un exemple magnífic de l'arquitectura "efímera" del barroc-, voltes ricament treballades...), serien de difícil de trobar en una parròquia de muntanya de similars característiques -feble demogràficament i econòmica- com les que hem vist quan hem parlat de la "desparroquialització" de l'Alta Garrotxa (pensem que Segueró només passà de 116 habitants el 1718 a 119 el 1787), a no ser que existís en ella una casa que, com la Noguer, actués de veritable mecenes local.

Hem vist a través d'alguns casos del Bisbat de Girona el destacat paper, pel que fa el finançament de les obres parroquials de la pagesia més benestant i hem contemplat l'absentisme i urbanització d'aquesta -ja esdevinguda classe hisendada- com a possible causa de l'estroncament o disminució dels seus antics donatius o almoines. No deuen pas ser aquests, un fenomen exclusivament gironins. En aquest sentit, és important destacar com les recerques d'Ignasi Terradas també mostren el destacat paper de la pagesia benestant en el finançament al culte i el temple parroquials (1984; 1987).

I.2. 11. ELS BENEFICIS DE PATRONATGE CORPORATIU I FUNDACIONS PARTICULARS AMB INCIDÈNCIA PÚBLICA.

Fundar un benefici eclesiàstic era una manera d'assegurar, a perpetuïtat, una renda destinada al manteniment d'un eclesiàstic,

ja fos simple o amb cura d'ànimes; era, també, i així ho han mostrat els treballs d'Ignasi Terradas (1984; 1987) i Llorenç Ferrer (1984; 1987) una manera de dotar "perpétuament" les famílies als seus propis membres esdevinguts clergues, abaratint la seva reproducció per l'estalvi de dots i llegendes que suposava. Però no tots els fundadors de beneficis eren particulars; també podien ser-ho col·lectius que actuaven com a persones jurídiques: obreries, confraries, universitats o municipis, per exemple. La seva existència, si bé força menor que no pas els beneficis fundats per particulars, ja indicada per Josep M. Marquès (1989:502-504), ens interessa en la mesura que també actuava com a estratègia indirecte de finançament del culte parroquial, fent-lo més barat, després d'haver invertit un cert capital inicial en la seva fundació. Així, per exemple, a viles de certa importància com Arenys de Mar, Arenys de Munt i Calella, els obrers parroquials eren patrons del benefici de l'organista, destinat a dotar el clergue que havia de tocar l'orgue (67), estalviant-se les despeses que per aquesta feina caldria pagar anualment, en el cas de no haver-hi benefici fundat amb aquesta finalitat; a Besalú, els obrers eren patrons del benefici de la Mongia, el clergue obtentor del qual havia de dir la missa matinal, entre d'altres obligacions (68). A d'altres llocs, eren patrons les autoritats municipals: a Camprodon, per exemple, els còsuls compartien amb el rector el patronatge del benefici de les Ànimes destinat a mantenir un clergue (el que es coneixia en alguns llocs com a "purgatori" o "resident d'ànimes")

que havia d'assegurar un nombre de sufragis a favor dels veïns ja morts (69).

I també cal que contemplem altres beneficis i fundacions de caràcter particular, però destinades a sufragar les despeses de certs actes de culte públic i social com poden ser rosaris (70), vespres (71), sermons d'advent i quaresma (72), "campanetes del pecat mortal" (73), els "tocs de l'Ave Maria" (74), missions (75), octaves de corpus (76), cobles de música per acompanyar el viàtic (77) i escoles de primeres lletres (78). A les parròquies on existissin aquestes fundacions típicament contrareformistes, que s'anaren incrementant al llarg dels segles XVII i XVIII, tal com ha demostrat Josep M. Marquès (79) cal pensar que a més de ser un clar instrument de financiació de la Contrareforma a partir dels grups socials més benestants de la societat rural catalana, actuaren indirectament com a mecanismes d'estalvi per a les obrerries i confraries parroquials, o la mateixa universitat (per entendren's: a la parròquia on un pagès benestant o el seu rector hagués fet una dotació per a fundar perpètuament els sermons de quaresma, posem pel cas, "estalviava" que fos la pròpia comunitat rural -en la mesura que fou una pràctica que s'anà fent cada cop més habitual arreu- que hagués cada any de pagar el salari dels predicadors ja fos a través d'un tall, una plega extraordinària o a càrrec directe del comú o universitat). ¿ Fins a quin punt, doncs, no podien respondre a una certa estratègia col.lectiva , en la que podien coexistir distints interessos dels obrers i diferents pabordes, en col.laboració amb el clergat local , dirigida a fer recaure

damunt les classes més benestants de la comunitat rural, a canvi de no poc prestigi social, unes obligacions que d'aquesta manera les institucions que representaven (obrerries i confraries) en quedaven deslliurades ?.

I.2.12. PARTIDES DEL "PRESSUPOST MUNICIPAL"

No és pas cap casualitat que en una societat "jurídicament" o "institucionalment" cristiana les institucions civils contribueixin a finançar actes de caràcter religiós; com tampoc ho és el cas invers: que en moments de necessitat sigui la monarquia o el municipi que manlevi béns a l'Església. Per això no ens ha de sorprendre que dins la diversificada tipologia de mecanismes financers de l'obrerria parroquial que hem descrit també hi sigui present el traspàs directe -ja que per via indirecte ja n'hem destacat alguns altres- de diners de la universitat o municipi a l'obrerria, amb la finalitat de sufragar algunes despeses. A Arenys de Mar era el municipi que fins el 1837 es feu càrrec de pagar el predicador de quaresma (80); el mateix esdevingué a Blanes fins el 1856, en el Bienni Progressista, en que la Diputació de Girona no aprovà la quantitat destinada a tal objecte (81). A Lloret de Molins era el seu Ajuntament que abans del 1837 pagava del pressupost municipal una pensió de 147 r.,8 m. que gravava anualment l'obrerria de la parròquia (82). A Tordera i a Torroella de Montgrí, també ens consta, que els seus ajuntament financiessin anualment a les obrerries amb 240 rals i 200 rals , respectivament (83).

I.3. ANALISI DETALLAT DELS INGRESSOS DE 35 OBRERIES DEL BISBAT DE GIRONA: COMPOSICIÓ HETEROGÈNIA I DIVERSITAT GEOGRÀFICA

Hem pogut veure com els mitjans de finançament ordinari de les obreries catalanes abans de la Revolució Liberal era amplíssima i d'una gran varietat. És possible, però, que l'esforç esmerçat a fer-ne la seva identificació i descripció -tasca que ens semblava necessària i prèvia considerant el desert historiogràfic del qual partíem-; i el mateix fet d'abastar la totalitat del Bisbat de Girona, amb algunes referències (a voltes comparatives i a voltes de caràcter complementari per tal d'ampliar-ne la tipologia) als bisbats de Barcelona i Elna (ampliació prou justificable per raons de proximitat geogràfica i per raons històriques) ens hagin dificultat la comprensió de quina mena de "microeconomia" actuava dins les obreries parroquials. La millor manera per a copsar-ho serà observant les fonts d'ingressos desglossades de 35 obreries (84); casos que s'han triat amb la finalitat que es trobi ben representat el mosaic divers de les parròquies gironines: parròquies de viles grans, mitjanes i petites; de mar i del rere-país - de plana o muntanya-; comercials, "industrials" i agrícoles.

Es pot comprovar que la varietat és absoluta: variats són el volum d'ingressos (en funció del grau d'importància de la parròquia la majoria de vegades) que poden anar des dels 15.347 rals anuals de la vila de Castelló d'Empúries, als 470 rals de la petita parròquia de Begudà, passant pels 7.900 rals d'Arenys o els 2.096 rals d'Arbúcies, posem pel cas; i més variats són

INGRESSOS ORDINARIS DE 35 OBRERIES DEL BISBAT DE GIRONA ABANS DEL 1837.

Font: A.D.G., *Arreglo Parroquial*, 1854-1856.

<u>parròquia</u>	<u>ingressos</u>	<u>%</u>
Arenys de Mar	drets pesos i mesures: 3000 r.	37,97
	drets de plaça: 1000 r.	12,65
	oficis, aniversaris i altres fundacions: 800 r.	10,12
	oficis eventuais i funerària: 1136 r.	14,37
	censals: 164 r.	2,07
	drets nínxols cementiri: 1500 r.	18,98
	almoines : 300 r.	3,79
	total: <u>7.900 r.</u>	
Arenys de Munt	drets de plaça i funerals: 1300 r.	32,5
	obtentor benefici diaconil: 1300 r.	32,5
	almoines: 1400 r.	35
	total: <u>4.000 r.</u>	
Arbúcies	pensions censal: 256 r.	12,21
	drets baptisme: 50 r.	2,38
	drets sepultura: 320 r.	15,26
	almoines: 1470 r.	70,13
	total: <u>2.096 r.</u>	
Aspuig	censos: 700 r.	70
	almoines: 300 r.	30
	total: <u>1.000 r.</u>	
Bàscara	almoines del bisbe com a major delmador i almoines feligresos: 1600 r.	100
	total: <u>1.600 r.</u>	

Bordils	renda 4 peces de terra: 1000 r.	49,43
	censals: 144 r.	7,12
	aportació delmadors: 600 r.	29,67
	Confraria S.Sagrament: 13 r., 11 m.	0,55
	Confraria del Roser: 14 r., 22 m.	0,72
	almoines: 250 r., 9 m.	12,37
	total: <u>2.022 r., 8 m.</u>	
Begudà	almoines feligresos i rector (oli i i cera quan escassegen les dels feligresos): 470 r.	100
	total: <u>470 r.</u>	
Cassà de La Selva	renda mas Cristià, censos i censals : 5080 r.	38,38
	almoines: 8154 r.	61,61
	total: <u>13.234 r.</u>	
Cadaqués	censals: 843 r., 28 m.	21,16
	drets cera misses difunts: 400 r.	10,04
	almoines: 700 r.	17,57
	aportació rector com a partícep del delme: 2040 r.	51,21
	total: <u>3.983 r.</u>	
Caldes de Malavella	renda del mas i terres de Sant Maurici: 2000 r.	66,66
	partíceps delme i senyorijs: 400 r.	13,33
	almoines: 600 r.	20
	total: <u>3.000 r.</u>	
Calella	censos i censals: 981 r.	29,36
	funerals i eventuals: 2000 r.	59,86
	almoines: 160 r.	4,78
	total: <u>3.341 r.</u>	

Castellar de La Selva	finca i censals: 800 r.	100
	total: <u>800 r.</u>	
Castelló d'Empúries	censals: 576 r.	3,75
	fundació: 1000 r.	6,51
	Capítol Catedral Girona (pel càrrec de sagristà major) : 3840 r.	20,66
	aportació comunitat de preveres (per pa, vi i cera): 3600 r.	23,45
	celebracions de fundacions i confraries; fruits de les terres comunals i de les 100 vessanes cedides pel Duc de Medinaceli : 7000 r.	45,61
	total: <u>15.347 r.</u>	
Cruïlles	renda terres: 1216 r.	59,81
	censos : 677 r., 11 m.	33,31
	almoines (en espècie i metàl·lic : 140 r.	6,88
	total: <u>2.033, 11 m.</u>	
L'Escala	dret de pesquera (dies festius): 1250 r.	80,64
	almoines: 300 r.	19,35
	total: <u>1.550 r.</u>	
Estanyol	almoines particeps del delme: 850 r., 10 m.	100
	total: <u>850 r., 10 m.</u>	
Fontclara	censals: 320 r.	21,33
	almoines particeps delme: 1180 r.	78,66
	total: <u>1.500 r.</u>	

Lloret de Mar	aportació d'aniversaris	
	i misses: 480 r.	32,43
	adventici: 1000 r.	67,56
	total: <u>1.480 r.</u>	
Maçanet de La Selva	censos (20 faneques de blat): 1600 r.	88,88
	almoines: 200 r.	11,11
	total: <u>1.800 r.</u>	
Malgrat	censals: 320 r.	18,75
	dret de pesquera (dies festius): 1600 r.	81,24
	total: <u>1.706 r.</u>	
Olot	aportació delmadors: 7466 r., 22 m.	71,10
	arrendament d'un pati: 160 r.	1,52
	oficis d'enterrament: 1000 r.	9,52
	captures a l'església: 1522 r.	14,49
	captures de blat: 352 r., 23 m.	3,55
	total: <u>10.501 r., 11 m.</u>	
Palafolls	censals: 258 r.	18,88
	almoines dels veïns i dels partíceps del delme: 1108 r.	81,11
	total: <u>1.366 r.</u>	
Palafrugell	donatius dels masos antics, com a "suplement de primícia": 2000 r.	33,25
	censals: 2015 r.	33,49
	almoines: 2000 r.	33,25
	total: <u>6.015 r.</u>	

Palausator	censals: 197 r., 27 m.	11,64
	almoines partíceps delme: 1500 r.	88,35
	total: <u>1.697 r., 26 m.</u>	
Pontós	censals i censos d'oli que fan els feligresos: 1100 r.	100
	total <u>1.100 r.</u>	
Rabós de Terri	renda d'un camp i almoines: 2200 r.	100
	total <u>2.200 r.</u>	
Regencós	cens d'un camp: 120 r.	5,94
	col.lecta del blat: 700 r.	34,65
	almoines: 1200 r.	59,40
	total: <u>2.020 r.</u>	
Ridaura	almoines de l'Abad de Camprodon (del- mador) i dels veïns: 2.300 r.	100
	total: <u>2.300 r.</u>	
Rupià	censals: 1150 r.	100
	total: <u>1.150 r.</u>	
Sant Dalmai	arrendament del molí de farina : 500/600 lliures	100
	total: <u>500/600 lliures.</u>	

Sant Feliu de Boada	censos i censals: 310 r.	19,37
	delme i primícia: 990 r.	61,86
	almoines: 300 r.	18,75
	total: <u>1.600 r.</u>	
Sors	almoines dels veïns (especialment els de "muy buenas casas") i el rector com partícep del delme: 3000 r.	100
	total: <u>3.000 r.</u>	
Tordera	aportació de la junta municipal: 240 r.	11,42
	drets de mercat: 700 r.	33,33
	fundació: 360 r.	17,14
	almoines delmadors: 500 r.	23,80
	almoines veïns: 300 r.	14,28
	total: <u>2.100 r.</u>	
Torrent	renda del Mas Sureda: 2350 r.	88,67
	almoines: 300 r.	11,32
	total: <u>2.650 r.</u>	
Vidreres	censos (22 quarteres de civada): 616 r.	24,29
	censos (14 pars de gallines): 112 r.	4,41
	censos (en diner): 423 r.	16,68
	censos (en blat): 423 r.	16,68
	participació delme: 584 r.	23,03
	senyoria : 220 r.	7,88
	almoines: 160 r.	6,30
	total: <u>2.535 r.</u>	

encara les vies de finançament: aportacions dels delmadors, censos pagats pels parroquians, pensions de censals, participació en els drets parroquials (baptisme, sepultura, misses i aniversaris), arrendament de terres i masos, arrendament d'un molí, drets que graven el comerç, drets de pesquera, etc. També és molt destacable com la major part de les obrieres gaudien d'un grau força considerable de diversificació en les seves fonts d'ingressos [Arenys de Mar, per exemple, n'arriba a registrar 6, de les quals destaca per ser capdaventera els drets de pesos i mesures que representen el 37,97% dels ingressos totals i per la seva precarietat les pensions de censal que tan sols suposen el 2,07 %].

També es dedueix amb força claredat com les fonts d'ingressos reflecteixen l'estructura econòmica diferenciada de les parròquies del Bisbat (d'on es deriva en bona part la seva diversitat): l'obreria d'Arenys, per exemple, es recolza sobretot, i de manera ben significativa, en el comerç (només cal veure que dels pesos i mesures i els drets de plaça n'obté uns 4.000 rals que suposen el 50,62 % del total); la de Malgrat i la de L'Escala basen llur economia amb les aportacions de peix que fan els pescadors producte de la pesca dels diumenges, que representa el 81,24 % dels seus ingressos, en el primer cas i el 80,64% en el darrer; la de Vidreres denota ser una parròquia de pagès, on el 45,38 % dels seus ingressos es basen en censos en espècie que paguen els parroquians (de civada, blat, i gallines), amb una base menestral de certa importància (ja que el 16,68 % dels ingressos procedeixen de censos en diner). Com també

responen amb claredat ser obreries recolzades en l'agricultura tradicional dels cereals, les de Maçanet de La Selva on el 88,88 % dels ingressos procedeixen dels censos de blat (que arriben a sumar unes 20 fanegues de blat) i la de Sant Dalmai on el 100 % de llur finançament provenia de l'arrendament d'un molí de farina; d'altres, però, denoten indirectament una certa especialització agrària, com a Pontós (Alt Empordà), on els feligresos contribuïen amb censos d'oli (85).

Tampoc és menys cert que el volum d'alguns ingressos, com la participació en diversos drets parroquials (baptisme, sepultures, fundacions de misses i aniversaris entre d'altres), o les simples "almoines" (a no ser de l'existència d'algun "protector local" com el cas anteriorment descrit del Noguer de Segueró) estaven molt sotmesos a la major o menor base demogràfica de les parròquies; aquests ingressos tendien a gaudir d'un major relleu a les viles de certa importància, com podia ser Cassà de La Selva (on les almoines representaven el 61,61 %), o a la mateixa parròquia costanera d'Arenys de Mar.

I, finalment, destacar, també, la presència en els ingressos d'algunes parròquies de les aportacions dels partíceps del delme (aquestes també podien ocupar un lloc força rellevant: a Olot representaven el 71,10 %, a Tordera el 23,80 % i a Cadaqués el rector com a partícep del delme aportava el 51,21 % dels ingressos), així com de les rendes procedents d'alguns camps o masos (a Caldes de Malavella, suposaven el 66,66 % del total).

Com podem caracteritzar, malgrat la seva gran diversitat, l'economia "ordinària" de les obrerries del Bisbat de Girona abans de la Revolució Liberal ? Podem destacar-ne varis trets :

a/ En primer lloc, els seus grans paral·lelismes amb les fonts (no pas, però, amb el volum dels ingressos) també molt diversificades i heterogènies, dels ingressos senyorials (86); paral·lelisme que també es fa patent en l'ús de la capbreuació (fomentada per l'episcopat) com a eina de restauració de les rendes erosionades de les obrerries i dels llevadors com a eina de control anual.

b/ La seva heterogeneïtat s'hauria de contemplar, tal vegada, a la llum de les propostes d'anàlisi que ha fet Giovanni Levi (1985:4-5) per a les societats pageses d'Antic Règim: i entendre-la com a fruit d'una adaptació estratègica de les diverses comunitats rurals que, en funció dels seus propis condicionants històrics i diferents punts de partida (en funció de si eren viles sota jurisdicció reial o baronial, de qui fossin els partíceps del delme o de si aquests, així com els "propietaris" més importants residien a fora o a dins de la parròquia, etc.) intenten minimitzar els costos que representa haver d'afrontar les despeses del culte i el temple, davant la infeudació del delme i la seva desviació majoritària fora dels límits parroquials, maximitzant-ne, a poder ser, els seus resultats (això, per exemple, es fa molt entenedor en els casos en què l'obrerria gaudia de la propietat d'un mas o com el cas de Sant

Dalmai d'un molí de farina, que cobria el 100 % de les despeses ordinàries (el que fóra realment interessant és poder esbrinar el com ho assoliren: concessió senyorial "gratuïta" o per via d'establiment ? de la universitat ? inversió ? deixa testamentària d'un parroquià ?); que podien representar la possibilitat de no imposar cap gravamen damunt els parroquiansl.

c/ Les seves formes de finançament són un exemple més de com a la formació social catalana el règim senyorial penetrà molt endins de l'estructura social, però també del seu entremat institucional. I de la mateixa manera que el pagès benestant, gràcies a l'emfiteusi, era alhora quasi-proprietari i quasi-senyor i de com representants d'aquesta pagesia benestant, així com de la burgesia i de l'artesanat participaren activament dels beneficis dels ingressos senyorials setcentistes a través dels arrendaments dels drets senyorials (vegi's VILAR, 1977), s'haurà de convenir que també algunes comunitats rurals catalanes (a través de les seves universitats i estructures parroquials com obrieres i confraries) havien arribat a gaudir i fer seves, donant-los-hi una funció social de caràcter públic (que deuria actuar a l'hora com a element legitimador per a les contraprestacions socials que s'en rebien) més d'una font d'ingressos i càrregues lligades tradicionalment a la condició dels senyors jurisdiccional; i en alguns llocs no sembla pas que les prestacions que n'obtenien fossin d'escassa entitat (si considerem, és clar, el caràcter "microeconòmic" de les obrieres en relació a les seves funcions).

d/ Cal veure, també, aquestes vies de finançament com a fruit d'uns equilibris locals constituïts històricament; i en la mesura que requeien damunt els habitants ens parlen indirectament de la vitalitat econòmica de la pagesia benestant i de la capacitat d'aquesta de traspasar i implicar (amb l'ajuda de la figura del rector) ,també, als grups socials inferiors de la comunitat rural en el finançament del temple; d'on es deriva la capacitat organitzativa i les bases econòmiques de cohesió social parroquial dins les comunitats rurals catalanes.

e/ I, finalment, haurem de plantejar -ho farem al final d'aquest treball- les mesures legislatives liberals vuitcentistes (desamortitzacions, abolició del règim senyorial, del delme) com a mesures polítiques que posen les bases legals per a desorganitzar la complexa i diversificada organització financera de les obrieres parroquials d'Antic Règim .[No cal, però, veure la Revolució Liberal com a causa exterior i única de trencament dels vells equilibris comunitaris ; anteriorment i de manera dinàmica podien haver actuat altres factors de canvi , interiors i exteriors a la comunitat rural :l'absentisme i urbanització de la noblesa, primer, i de la pagesia benestant, més endavant; els mateixos processos de diferenciació social al si de la comunitat pagesa al llarg dels segles "moderns"; els efectes de qualsevol conjuntura crítica a causa d'una guerra, postguerra, pesta i males anyades en les collites; la creixent pressió fiscal de la monarquia al llarg del sis-cents i el set-cents; l'articulació

del mercat interior català setcentista... 1. Però en la mesura que les comunitats rurals haguessin "tastat" durant l'Antic Règim alguna mena d'avantatge o satisfacció local, per mínima que aquesta fos, -com podia ser el monopoli d'un molí de farina o d'oli o les mateixes botigues de blat, o la farga de Passa (87) o el mateix fet de tenir "resolt" el tema del finançament ordinari del temple i el culte- podia constituir, de manera paral·lela a l'empobriment d'aquestes institucions parroquials (perquè el seu nou horitzó dins l'Estat liberal, en general, encara fou més precari i menys falaguer que no pas durant l'Antic Règim) (88) un motiu més de descontent vers el liberalisme i causa de recolzament al carlisme. I és que des de la perspectiva de la comunitat rural (i de manera molt especial les seves classes populars), des de la seva pròpia racionalitat, específica i selectiva, manllevant adjectius a Levi (1985:5), la Revolució Liberal no representava pas un horitzó social gaire esperançador.

I.4. LES DESPESES EXTRAORDINÀRIES: RENOVACIÓ I CONSTRUCCIÓ DE NOVES ESGLÉSIES I RETAULES.

I.4.1. INDICADOR D'UNA CONJUNTURA ECONÒMICA I DEMOGRÀFICA PRÒSPERA ? ELS "CAMPANARS INACABATS".

Hem vist quines eren les despeses ordinàries d'una obreria i amb quins mitjans financers s'afrontaven. Entre ingressos i despeses es tendí a mantenir un cert equilibri; a voltes, però,

de manera molt feble , essent la seva capacitat d'acumulació molt minça (89); equilibri, però, que podia ésser fàcilment trencat davant la necessitat d'empendre obres de caràcter extraordinari , com podia ser l'ampliació o construcció d'una nova església, l'encàrrec d'un retaule o qualsevol altre cosa. Aleshores, calia arbitrar com afrontar aquestes noves despeses, ja que les fonts de recursos ordinaris eren del tot insuficients i precàries. És evident, doncs, que essent el finançament (l'ordinari i l'extraordinari) parroquial de caràcter bàsicament local, emprendre una obra de certa importància deuria estar molt en funció de la conjuntura econòmica que es vivia. En termes generals , l'arquitectura religiosa local , doncs, en el moment d'iniciar-se , es converteix, indirectament, en un cert indicador de prosperitat econòmica. De la mateixa manera que les noves masies del segle XVI són testimonis "de la creixent prosperitat dels pagesos" (VICENS, 1978:328), les noves esglésies que s'edifiquen en els segles XVI, XVII i XVIII damunt els vells temples medievals arreu de Catalunya, també són testimoni , en termes generals (caldría anar precisant, però, una cronologia i una geografia d'aquestes construccions en funció de les conjuntures crítiques i pròspères que es donen al llarg d'aquests segles), d'un doble creixement : el demogràfic i l'econòmic. Aquest no és, evidentment, cap fenomen nou: les esglésies romàniques catalanes també havien estat, al seu moment, "un dels fruits del creixement econòmic del país", lligat als avanços agrícoles (BONNASSIE, I, 1979: 424). Tal com ho havien estat a França: "Del 1050 al 1350 [ha constatat Zangheri] es van

edificar a França vuitanta catedrals, cinc-centes esglésies de grans dimensions, i algunes desenes de milers d'esglésies parroquials. En aquells anys foren traginades per França més pedres que en cap període de la història de l'antic Egipte" (ZANGHERI, 1987: 171); construccions eclesiàstiques que responen i reflecteixen una revolució productiva agrària i que, com ha dit Zangheri, "no cal atribuir únicament al fet d'haver-se imposat la fe" (1987: 171).

Demografia i economia eren a la base de qualsevol intent de construcció d'una nova església o d'ampliació d'una de vella. Així, es contempla, per exemple, a les Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae (1577) de Carlo Borromeo; text de gran transcendència arreu del món catòlic (90) i on es desenvolupa i concreta la preocupació tridentina per disposar d'un culte decorós i decent, respectuós amb els dogmes de nou confirmats a Trento i allunyat del món profà. Carlo Borromeo en aquestes instruccions considera que el tamany de les esglésies havia de respondre a la densitat de la població parroquial: "l'amplitud del lloc de l'església [afirma] ha de ser de tal manera que pugui contenir no només la multitud del poble que habita el lloc (...) sinò també a la concurrència d'homes que a voltes assisteixen a les solemnitats" (...) (91); i, també, i de forma insistent, s'esmenta la necessitat d'adequar qualsevol intervenció en els temples a la seva disposició de fons: així es recomana, per exemple, que els finestrals es protegeixin amb vidres, però a

les esglésies "que per la pobresa no poden confeccionar-se amb vidre, al menys puguin armar-se amb tela" (92).

Si observem les històries de l'art català modern ens adonem que són els segles XVI i XVIII, els dos moments de màxima reedificació d'esglésies parroquials; reedificació que s'ha de relacionar amb l'expansió demogràfica (especialment en el cas del set-cents) , l'augment de la producció i l'alça dels preus. Anteriorment ja havíem destacat el cas de Tortellà (lligat especialment al seu desenvolupament industrial i comercial setcentista); els mateixos coetanis, sovint, identificaven nova arquitectura religiosa amb prosperitat econòmica local : a Oliana, ens diu Zamora, hi havia "un altar bastante arreglado que hicieron los pelaires cuando estaban en auge" (93); a Calella l'ampliació de l'església, la capella dels Dolors i construcció del nou campanar el 1790 "prueba la opulencia de este pueblo"; i per contra, a Arenys de Munt, el 1855 el seu rector afirmava que la seva església resultava petita per les 3.230 "ànimes" de la seva parròquia i que tal vegada els seus habitants l'haguessin ampliat, afirma, si no fos per males collites dels anys immediats a 1855 (94).

"Durant el cinc-cents [diu Joaquim Garriga] se'n van construir [de temples] un nombre realment considerable per tot el país , arran la més propícia conjuntura econòmica i del notable creixement demogràfic. Els temples parroquials de moltes poblacions de diversa importància, que segons les abundants

referències de visites pastorals havien esdevingut insuficients o estaven reduïts a un estat decrepit i ruïnós , van ser ampliat en algun cas - com la Doma de la Garriga (1561)-, però més sovint van rebre una restauració i una transformació radicals -com l'edifici anterior de sant Esteve d'Olot, que vers 1750 fou substituït per l'actual- o van ser bastits de nova planta" (GARRIGA, 1986: 18). Recentment, Núria Sales també ha destacat amb exemples molt precisos la relació entre expansió demogràfica cin-centista i construcció i/o reconstrucció d'esglésies (1989:251-253). I pel que fa el segle XVIII, "la població que dobla en menys de setanta anys" (VILAR, III, 1975: 51), s' anà incrementant de manera paral.lela -a voltes, el creixement demogràfic l'havia precedit- a l'ampliació i reedificació d'esglésies (se n'han fet ressó, entre d'altres historiadors: GALÍ, 1961:33; MARTÍNEZ SHAW, 1985:125; BADA, 1988; FERRER, 1989:226); reedificació que fou una veritable "febre" que s'escampà de poble en poble en la que el mimetisme, la rivalitat -en la mesura que es vehiclessin a través seu conflictes de tota mena, exteriors i interiors a la comunitat rural- la competència i l' "esperit de campanar" -causa i efecte de cohesió comunitària- també han d'ocupar un lloc a l'hora d'explicar-nos el fenomen.

En aquest sentit, un dels millors testimonis d'aquest fenomen setcentista -i val a dir, força desaprofitat pels historiadors de l'art- és el Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora; Zamora per arreu on passa (1787-1790)

trova temples, o bé que no fa pas molt s'han edificat o bé s'estan construint (vegi's l'apèndix 7 on es resumeixen sistemàticament les 67 referències que fa el viatger sobre esglésies i retaules set-centistes). La mirada que fa el viatger vers les noves construccions és fruit de la visió crítica d'un funcionari que arriba de la cort borbònica -d'on ha manllevat el seu gust per l'estil neoclàssic per la via de les acadèmies- (95); i que s'escandalitza de com es renoven, a la perifèria de l'Estat, les esglésies catalanes i retaules, sense seguir les ordenances reials de Carles III (96), intentant condicionar amb els seus crítics comentaris als priors de convents i rectors de parròquies per tal que aturin les obres empreses (vegi's a l'apèndix els casos de Gausac i dels dominics de Tremp). Els motius que esgarrifien a Zamora són amplis i variats: denoten un veritable horror per l'art barroc, encara ben viu al llarg del segle XVIII català -com ben viu ho era el gòtic en el cinc-cents i el sis-cents-: els altars de N^a S^a de Queralt, segons el viatger, són "de pésimo gusto"; a Viella han substituït, diu, el vell retaule per un "insigne mamarracho pintado por un tal Segovia"; l'altar del sancrist de les clarisses de Balaguer "es una monstruosidad del arte, en que acaso se gastaría un pinar entero"; a La Bisbal d'Empordà el nou altar major "es un engorro de ringo-rango"; s'escandalitza, també, perquè les noves reedificacions es fan sense el permís de l'Academia de San Fernando: "y no sé por qué [les pregunta] no han de remitir los diseños de estas obras a la Academia de Madrid" i les fan artesans locals (els altars de Camarasa -a excepció del

del Roser- són "desgraciados , hechos por un carpintero de las Abellanas"; i per la mala inversió que suposen, en general, dels diners dels feligresos (a la capella de la Pietat de La Bisbal d'Empordà -1783- , per exemple, considera que "es muy mal gastado el dinero de los fieles").

Si bé són els segles XVI i XVIII els que viuen amb més intensitat la reedificació de les esglésies ens equivocariem de creure que no hi activitat constructora al llarg del segle XVII. Creure que la davallada de construcció d'esglésies sis-centistes és causa directe de la crisi econòmica a causa de les males collites , les guerres, la revolta social i política del 1640, i la pesta (1629-31; 1650) seria un xic massa reduccionista. La veritat és que, com veurem, al llarg del sis-cents es continuen reedificant esglésies per varis motius. En primer lloc, poden respondre al redreçament demogràfic que viu el Principat entre 1600 i 1640 (VILAR,II,1986: 346); i a un balanç econòmic bo d'aquest mateix període ,malgrat l'estancament comercial, la crisi de l'artesanat i les penúries de 1614-1616 i de 1628-1631 (VILAR,II, 1986:356). Les construccions de noves esglésies del segle XVII poden ser, doncs, resultat del balanç demogràfic més positiu que s'està descobrint darrerament per aquest segle (vegi's el recull d'aquestes darreres investigacions que dona SERRA,1986:221); així Llorenç Ferrer comprova que durant la segona meitat del segle XVII en el Bages, de manera paral.lela a l'aparició de la nova categoria social de petits pagesos, amb casa i hort, moltes esglésies "es renoven o s'amplien perquè no

poden donar cabuda als fidels" (FERRER, 1986b: 335; 1987: 29). I Joan Bosch ha constatat per la mateixa comarca i el mateix segle un procés similar al descrit per Ferrer però anterior en cronologia (1986).

Un testimoni coetani de les reedificacions d'esglésies en el sis-cents el constitueix el fulletó editat el 1632 pel rector de Centelles, el Dr. Damià Bollo; es tracta de la Trassa per reedificar la iglesia catedral de la ciutat de Vich (97), obra, ens diu el seu subtítol, "utilíssima per aficionar als lectors a edificar, reparar y adornar iglesias y altars". Amb aquest fulletó el seu autor pretenia animar de manera especial al bisbe, canonges i consellers vigatans per tal de construir una nova catedral -que en realitat haurà d'esperar el segle XVIII- per ser, la vella "petita, triste, fosca y tenir-la lo cor tant ofegada". Segons ell hi havia una base material sòlida per emprendre l'obra: "dita ciutat y parroquia, tant en los ecclesiàstics, com seculares, és rica y poderosa, per empendrer un edifici sumptuós y ser sa terra tant fructificat"; i una conjuntura religiosa pròspera -la de l'aplicació de la Contrareforma en el Principat- que es manifestava en l'augment de llegats i almoines (donant l'exemple de llur parròquia de Centelles que amb quinze anys havia recollit "cerca de quinze mil lliures"), i les fundacions de "novas religions" (de les que Narcís Feliu de la Peña dona extensa cronologia -98-); noves religions que edificaven els seus edificis, segons el rector de Centelles, "del pòls de la terra" mentres bisbes i capítols, posseïdors de "la nata o millor de las rendes ecclesiàsticas no

las gozan pensar". Però això no és tot: el doctor Damià Bolló arriba a afirmar que no es troba "apenas parroquia que no face ultra potentiam, en edificar y adornar la casa de Déu" de la qual cosa es deriva "que muchas iglesias llevan la palma a catedrals".

¿ Es tracta de la crítica, de la rectoria de Centelles estant , a les altes jerarquies diocesanes catalanes (bisbes i canonges) per no contribuir suficientment amb les seves rendes, més quantioses que no pas les parroquials (però força inferiors a les rendes episcopals castellanes com ha demostrat Dominguez Ortiz -1974-) i a la millora de les seves catedrals, moltes d'elles molt velles -com les de Vic o la Seu d'Urgell- o bé inacabades d'ençà la fi de la baixa edat mitja -com la de Barcelona o Girona- ? (99). En qualsevol cas, els treballs de Llorenç Ferrer, Joan Bosch i el testimoni coetani del rector de Centelles del 1632, ens mostra que moltes parròquies siscentistes no han pas d'esperar arribar al segle XVIII per a refer de nou els seus vells temples medievals.

I no ens podem oblidar que algunes esglésies parroquials s'hauran de reconstruir al llarg del segle XVII (però també a rel de la Guerra de Successió -1705/1714- , Guerra Gran -1793/95- i del Francès -1808/1814) conseqüència del seu saqueig i destrucció -que analitzarem en un capítol a part- per part de les tropes castellanes o franceses; saqueig i destrucció que respon més a les ànsies de botí que no pas pel caràcter herètic i sacríleg de la soldadesca i cal veure com a un cost social i econòmic més - com els bagatges, allotjaments i la pressió fiscal

extraordinària- que recau damunt la societat pagesa conseqüència de la guerra i la militarització del territori. I la reconstrucció d'aquestes esglésies en temps de postguerra s'hauria de tenir en compte a l'hora d'estudiar l'endeutament per reconstrucció de les comunitats rurals, tema important de la seva història social, tal com ja fa temps va indicar Marc Bloch tot citant un treball pioner sobre reconstrucció d'esglésies després de la Guerra del Cent Anys (BLOCH, 1978:378).

Noves construccions de temples al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII, que si bé sovint responen a moments positius pel que fa al desenvolupament de les forces productives, no n'és, això darrer obligada condició (com seria el cas de les reedificacions de postguerres); com ha dit Joan Bosch, després d'haver comprovat que el 60 % de la producció documentada notarialment dels tallers escultòrics de Manresa, Cardona i Igualada al segle XVII correspon a les dècades crítiques que van del 1640 al 1680, "el més possible és que l'efecte dels moments de penúria es deixés notar en forma de d'allargassament dels terminis d'execució i remuneració de les comandes i fins i tot en forma de precipitades cancel·lacions" (BOSCH, 1986: 16). En efecte, més enllà de si el moment d'encetar una obra era des del punt de vista de les bases materials un bon o mal moment (també hi intervenien i s'han de considerar raons de política religiosa, amb un cert grau d'autonomia i dinamisme propis, com la de l'aplicació dels decrets reformadors tridentins, especialment els d'incidència parroquial) les seves freqüents "llargues durades" o paralitzacions, que com ens ha ensenyat Dora Santamaria ja es

preveien fins i tot en el moment de contractar l'obra (100), ens parlen de les dificultats, sacrificis i penúries de les hisendes parroquials i municipals a l'hora d'empendre qualsevol empresa col·lectiva. El millor exemple d'això el constituïen la tirallonga de "campanars inacabats", ben freqüents de contemplar en el Bisbat de Girona (fenomen que no s'escapà a l'observació de Josep Pla, tal com destacàvem al primer capítol d'hipòtesis). Així han quedat estruncats -tant si havien començat en una bona o mala anyada- els campanars de l'Escala, Franciac, Galliners, Juià, LLambilles, Malgrat, Monells, Ordis, Palafrugell, Sant Pere Pescador, Tórroella de Montgrí, Tortellà i Ullà (101). I ben segur que no es tracta d'un llistat exhaustiu que, si més no, caldria complementar amb esglésies inacabades (que no veieren finalitzar la façana, les capelles laterals, els retaules...). Les esglésies parroquials gironines, doncs, podien també arribar a ser, a petita escala, veritables obres de la seu que diverses generacions d'una mateixa població no veien pas acabar mai del tot. I molts d'aquests temples "moderns", estruncats -com el recinte tres-centista de muralles barcelonines de Pere el Cerimoniós no emplanat fins el segle XVIII- ens indiquen, manllevant paraules a Pierre Vilar, una certa distància entre previsió i realitat i permeten, també, caracteritzar i datar força bé "el pas d'una conjuntura de desenvolupament [ja sigui general o local] a una conjuntura de replagament" (VILAR, II, 1986: 162).

Construcció de noves esglésies que, a voltes, acompanyen processos de "parroquialització" o de creació de noves

parròquies i sufragànies que sancionen nous nuclis de poblament (com els descrits pel que fa al sector de marina del Bisbat de Girona), i que deuriem ser a l'hora causa i efecte d'increment de sentiment comunitari local. En definitiva, la construcció de noves esglésies (ja fossin de velles parròquies - la majoria - o de noves -algunes-), així com el seu estancament i decadència material (com fou el cas ja descrit de l'Alta Garrotxa) al llarg dels segles "moderns" ens ajuda a descobrir en l'edifici del temple i en el seu estat de conservació, -així com en el seu fossar o cementiri circumdant i la mateixa rectoria - un paisatge parroquial bellugadís que es renova, s'estanca o decau seguint els mateixos batecs de la societat -demogràfics, econòmics, polítics i religiosos- i ens allunya de la imatge contemporània i presentista d'unes estructures parroquials immòbils (perquè l'estancament i la decadència són resultat, també, d'una situació canviant que cal explicar) , i massa ràpidament relegades per la historiografia al món medieval (102).

I ara endincem-nos a analitzar com i qui decidia emprendre una obra de caràcter extraordinari , així com quins eren els mecanismes financers que s'arbitraven per afrontar-la. Ho farem a partir de les mandats de les visites pastorals gironines dels anys 1736-40 (vegi's el seu buidatge sistemàtic i les seves referències documentals a l'apèndix 8); uns anys que encara es caracteritzen per arrossegar l'endeutament col·lectiu que suposà la guerra tot just finida el 1714 i en què la pressió fiscal

del cadastre encara era prou feixuga (NADAL, 1975; DELGADO, 1987) però que, d'alguna manera i, malgrat tot, ja anuncien la febre constructora eclesiàstica de la segona meitat de segle XVIII.

1.4.2. EL PROGRAMA EPISCOPAL D'"ADECENTAMENT" DE LES EGSLÉSIES

Una de les tasques de tot visitador -ja fos el mateix bisbe o un delegat seu-, com és el cas que nosaltres estudiarem, per prescripció tridentina (Ses. XXIV, de reform., cap. III) era la d'inspeccionar l'estat material de conservació dels temples parroquials i els seus ornaments. D'aquesta preocupació episcopal -d'especial importància en temps de postguerra- en són els millors testimonis gironins (en la mesura que descriuen globalment una situació constatada "empíricament", cas per cas, a través de la visita pastoral, i de la que s'en deriva el programa d'actuació i reforma episcopal) l'edicte del bisbe Josep de Taverner i Rubí del 1722 sobre les parròquies i sufragànies de l'ardiaconat de Besalú que ja hem analitzat a bastament (perquè, de fet, en tot projecte eclesiàstic "restaurador" són indestriables els seus aspectes "materials" -econòmics, administratius i organitzatius- dels de caràcter "espiritual" -religiosos, o relatius a la moral o els costums-) ; i la Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròquias del Bisbat de Gerona (1725), del bisbe Josep de Taverner i d'Ardena. Aquest darrer document, que es repartí als rectors i domers en ocasió de la segona visita pastoral que efectuà aquest bisbe, és una bona síntesi d'allò que s'investigava en les

visites pastorals set-centistes (103). I pel que fa les observacions sobre aspectes materials del temple i el culte guarda certes similituds amb les "instruccions de la fàbrica i de l' aixovar eclesiàstics" (1577), ja esmentades de l'arquebisbe de Milà, Carlo Borromeo : una prova més, doncs, que els grans models de la Contrareforma -amb els seus programes de reforma interna de l'església- s'intentaven dur a la pràctica i inspiraven a les jerarquies eclesiàstiques catalanes . L'objectiu era contribuir a "que en tota la Diocesi se observe una mateixa pràctica" (104) sobre la matèria; es tractava, doncs, d'un veritable programa d'uniformització de les condicions materials dels temples i el culte del bisbat gironí.

Hi havia una gran preocupació episcopal per adecentar, decorar, restaurar i renovar els temples i els seus objectes: "En primer lloch avent experimentat [constata el bisbe Taverner el 1725] , que en moltes iglesias los retaulas per ser molt antichs , y pintats sobre fusta y guix estan del tot descrustats y encara indecents, serà bé , que tant prest com se puga se fassan recomodar, que en molts és fácil, o se fassan de nou, segons la comoditat de cada iglesia". Les pintures i les escultures del retaules a més de ser decents havien de moure la "devoció a tots los que acuden a ella" -amb clara finalitat d'instrucció religiosa - procurant que no "exciten a risa o indevoció" (105). En primer lloc, calia suprimir tot allò que, amb el decret tridentí sobre les imatges a les mans, no s'ajustés als dogmes ni ajudés a la instrucció de la indoctae plebi o que que llur

bellesa fos "escandalosa" (Ses.XXV). Dins d'aquesta darrera preocupació, cal inscriure la persecució eclesiàstica del nu a la pintura i a l'escultura. Així, per exemple, a la capella de Santa Magdalena de Sant Privat de Bas el 1717 el visitador trobà que la imatge era molt "indecent" i que estava "de modo provocativo", obligant als obrers "que llimin o llimar fassen los pits de dita santa" i la "vestescan ab vestit fet a modo de túnica" (106).

Tanmateix, el projecte episcopal d'"adecentar" les esglésies no es reduïa únicament a altars, retaules i imatges, sinó afectava a la globalitat de l'estructura arquitectònica dels edificis i el seu exterior més immediats, és a dir, els cementiris, considerats, també, com a espai sagrat. Així, entre l'àmplia gamma de mandats que el visitador feia (vegi's, de nou, l'apèndix 8), destaquem les mandats que es feren a la petita sufragània de Sauleda el 1736, sota dependència de Sant Pere Cercada, a on anava a parar la totalitat del delme (107); el visitador, que qualifica l'església d' afeada i ruïnosa, sota l'amenaça de prohibir-hi el culte -la qual cosa anava en perjudici dels seus habitants els quals no quedaven pas per això deslliurats, clar està, de les seves obligacions religioses que haurien d'acomplir lluny de les seves cases- mana restaurar la teulada, repintar el retaule major, reparar el presbiteri, construir de bell nou la paret de ponent, fer un nou cor, adobar la volta, tancar el cementiri i fer una nova capella a la part de migdia; un veritable, s'haurà de convenir, programa rehabilitador.

I.4.3. QUI DECIDEIX EMPENDRE UNA OBRA ? CARACTER ENDOGEN O EXOGEN DE LA DECISIÓ.

A través de les visites pastorals sembla que majoritàriament fos el visitador, element extern a la comunitat rural, el qui decidia, després d'haver fiscalitzat l'estat material del temple, quines obres calia empendre. Tanmateix, la mateixa font documental, a voltes, deixa entreveure que no sempre era així; que podia ser fruit d'una decisió interna de la comunitat rural, ja fos presa de manera col·lectiva o per algun dels seus membres més qualificats i que actuessin -com seria el cas dels rectors- d'enllaç i d'intermediaris amb l'exterior. Així, per exemple, a Vallmaralla (1738) el visitador ordenà construir nova església dins la vila -per evitar robatoris i facilitar l'assistència a les funcions religioses- tal com l'havien ideat "los de dit poble"; a Jafra (1739) , també els seus habitants volen fer una nova església per ser la que tenen "petita, fosca y angustiada"; i a Corçà (1739) el visitador constata que "los habitants estan en lo animo de fer lo retaula [major] , y que tenen ja fusta tallada per dit efecte".

La decisió d'empendre una obra d'importància -com la d'edificar de nova planta un nou temple- podia haver estat precedida, també, d'una missió de caràcter extraordinari (pràctica força extesa en el món rural d'ençà la Contrareforma i eina important de "restauració eclesiàstica" després de conjuntures conflictives de postguerra) (108) ; uns dies intensius en què els predicadors o missioners -amb l'ajuda del rector local- intentaven

trasvalssar, "convertir" i despertar l'esperit religiós dels parroquians i que podia concloure demanan-los-hi, com a prova de llur "conversió" un "sacrifici" important, com podia ser emprendre l'edificació d'un nou temple (es per això que anteriorment havíem afirmat que a més de la conjuntura demogràfica i econòmica en la construcció i renovació de temples intervenen factors religiosos i polítics que l'historiador ha de saber explicar en funció del seu propi context històric). Prèviament els missioners havien preparat l'ambient propici per això: reduir les tensions i conflictes interns creant una atmòsfera i un ambient d'optimisme, cohesió i solidaritat local (109); atmòsfera absolutament necessària des del punt de vista financer -en la mesura que les despeses recauri en la seva major part damunt els habitants del lloc davant l'eixutesa dels ingressos ordinaris de les obrieres i la "sortida" majoritària del delme fóra de la parròquia- si es volia que l'empresa arribés a bon port. Aquest fou el cas del nou temple parroquial de Vilobí d'Onyar començat a edificar el 1758, després que "en una misión que huvo (...)amonestaron los predicadores en el Púlpito la necesidad de reedificar o fabricar de nuevo la dicha iglesia"; edificació que, segons la font documental que ens en dóna notícia fou viscuda pels habitants de Vilobí "como en escrúpulo de conciencia" (110). L'entusiasme i la cohesió inicial, però, a mesura que s'anaven allargant les obres podia anar-se esvaïnt i convertint-se en divisions i lluites a l'interior de la comunitat rural o reforçar-se encara més per a pledejar contra els delmadors (com fou el cas de

Vilobí d'Onyar el 1789) per tal d'obligar-los-hi a contribuir en les despeses de les noves construccions (111).

Així, doncs, s'haurà de concloure, que a l'hora de decidir emprendre una obra, sembla que el paper més destacat el tenia l'Església, ja fos a través del bisbe - o en delegació seva, el visitador general del Bisbat- i el rector local, amb la possible ajuda dels missioners que els preparaven el terreny. Podien intervenir-hi, tanmateix, la pròpia comunitat rural, de manera més autònoma, en la mesura que a l'interior seu o en alguns dels seus membres (especialment si ostentaven el càrrec d'obres o pabordes) s'haguessin interioritzat les directrius i inquietuds eclesiàstiques que convertien en veritable necessitat i imperatiu l'adecentament i renovació dels temples (especialment de Trento ençà).

I.4.4. ENTRE LA PREVISIÓ I LA REALITAT

Els bisbes o els seus visitadors quan visitaven una parròquia sovint comprovaven que els seus anteriors mandats o previsions, o el dels seus antecessors havien quedat en paper mullat, sense realitzar-se o bé a mig fer: a Canet de Verges, per exemple, el 1739 es comprova que els mandats del 1734 - fer teulada i comunidor sobre la porta del campanar, alçar el paviment de l'església i fer un rec de desguàs al cementiri i construir una nova porta- no s'havien portat a terme; a les Encies (1736) es constata que les obres de la sagristia nova estaven paralitzades, "per falta de medis o tibiesa dels ànimos"; a Masarac (1740) els

habitants tenen "poc zel" en acabar l'església; a Vilarnadal (1740), per la pobresa de l'església i els seus habitants "no tenen esperança de acabar la retaula [major]". Aquest fenomen, el de la resistència al compliment dels mandats episcopals, ha estat destacat i comprovat a bastament per tots aquells historiadors que han fet ús de les visites pastorals com a font documental (BADA, 1970: 58-59, 77-79; BURKE, 1979; FONTANA, 1988: 37, 38; PUIG, 1984; GUILLERÉ, 1983; i GIRBAU, 1990, entre molts d'altres). Com interpretar aquesta resistència a complir amb els mandats episcopals? Possiblement responguin, la majoria de vegades, a la precarietat crònica de les hisendes parroquials o, simplement, al desinterès dels parroquians, derivada, en gran part, de la primera. D'aquesta precarietat en deuria quedar una memòria històrica precisa a molts llocs; així, per exemple, el rector de la petita parròquia de Bolós de l'Ardiaconat de Besalú (el 1787 tenia amb Creixenturri 185 habitants [VILAR, III, 1975: 162]), el 1855 a l'hora de descriure quina era la situació financera abans de l'abolició del delme, el 1837, és prou clar: "en nada consistia la renta, los donativos voluntarios no eran suficientes segun veo. Siempre que el obispo hacia visita mandaba se hiciese tal o cual cosa del contrario mandaba cerrar la iglesia" (112).

Els visitadors eren prou conscients de les limitacions, derivades d'unes condicions materials precàries, en què es trobarien els seus projectes. Aquesta consciència, ben segur, deuria ser una conseqüència directa de la resistència secular a complir amb els seus mandats. Amb tot, no necessàriament això els

portava a tirar-se enrera en les seves previsions. Així, per exemple, a Garrigoles (1739) als seus habitants, el visitador "los persuadeix y exorta" que construeixin una nova sagristia "encara que (...) no deixa de compendrer y de fer-se carrega, que vui en dia, o a estos temps de tanta misèria los habitants s troban ab pochs aversos per empendrer de fer nova sagristia capaç" ; malgrat aquesta situació, però, es demanava als feligresos que fessin rosecs en els seus precaris excedents per tal de tirar endavant el projecte.

Aquesta situació de penúria ja havia estat destacada, també, per el bisbe Josep Taverner el 1725 (més endavant veurem com en aquests anys -dècades dels 20 i 30 del segle XVIII- els comuns encara arrosseguen deutes a les obreries i bacins parroquials , a rel dels manlleus efectuats en temps de la Guerra de Successió), a l'esmentar la manca de sagristies arreu del Bisbat de difícil, constatava, "poder remediare ab la gran esterelitat y miseria del temps" (114). I si la penúria en molts casos no evitava que el bisbe o el seu visitador manessin empendre alguna obra, també podien utilitzar situacions locals més falagueres per a justificar els seus mandats: aquest és el cas de Vallmaralla on es proposa que per a construir la nova església s'imposi un quinzè o vintè de tots els grans durant uns anys "attés lo poble no se troba empenyat".

A voltes, però, la consciència de la precarietat econòmica portava als visitadors a anar adequant i readaptant els vells projectes (utòpics des des la perspectiva de la fràgil "economia pública" de la comunitat rural ?) a la realitat de les

condicions materials en què s'havien de desenvolupar. Aleshores, el que es proposa és reduir distàncies entre la previsió i la realitat de les bases financeres, quedant-se, modestament, a mig camí. Així a Castanyet, el visitador constata que "los habitantes de est poble estan en lo animo de allargar la iglesia y fer dos capellas novas y sagristia"; desig que per la pobresa de la seva obreria no podran portar a terme: "se veu ab evidencia [conclou el visitador] que diferiran per algun temps la execució", i de moment els mana emblanquinar el temple i adobar i tancar el cementiri, tot esperant una millor conjuntura. I a Vilarnadal (1740) on, tal com hem vist, s'havien acabat les esperances d'acabar el retaule major per "lo molt que costaria si se inseguia y continuave la idea del que ja és començat" a resultes de la la pobresa de la seva església i "y dels habitants de dit poble" el visitador, per a reduir "gastos", els proposà "salomònicament" modificar el projecte inicial (retaule escultòric) i acabar-lo "en forma de perspectiva". Substituint l'escultura per la pintura es minimitzaven els costos econòmics considerablement ("desta manera [argumenta el visitador general] ab poch cost lo farian fer") a l'hora que es contribuïa, a través d'una il·lusió òptica - el "trompe-l'oeil" fou una pràctica prou extesa en l'art barroco - crear la sensació d'obra definitivament acabada; i fent-ho així no s'impedia que en el cas d'arribar temps millors, ("multiplicant-se los réddits de la obra"), es pogués decidir "acabar-lo de fer d'escultura". Un exemple, aquest de Vilarnadal, que no pot pas ser millor per a comprendre fins a quin punt les velles previsions d'obres extraordinàries

(teòriques i sovint utòpiques a la llum de les febles bases financeres locals i a les fluctuacions econòmiques freqüents en la societat agrària d'Antic Règim), si no volien romandre dins la categoria d'obra estroncada, s'havien de readaptar, intentant abaratir els seus costos; minimització que podia ser fruit d'haver optat per processos i tècniques de treball artesanal a més bon preu (com és el cas descrit de Vilarnadal o el de Sant Pere Pescador -1740- on el visitador també manà fer nou retaule "a lo menos" en "perspectiva" substituïnt l'escultura per la pintura) o bé per materials menys dignes i menys costosos (així a Sant Miquel de Cladells -1736- es manà fer una trencapassa al cementiri "a lo menos de fusta", en substitució del ferro, tot i que era amb aquest material que la instrucció pastoral del Bisbe Josep Taverner -1725- recomanava que es construïssin -115-).

Hem pogut constatar, doncs, com les obres extraordinàries que s'emprenien a les parròquies estaven molt condicionades, en general, per les seves febles bases financeres. Els projectes inicials sovint eren dificultosos de portar a terme; aleshores quedaven dues alternatives: deixar a mig fer una obra -seria el cas dels "campanars inacabats"- tot esperant temps millors (que a voltes, en unes altres condicions sòcio-religioses, ja no s'aprofitaria per a finalitzar-la); o bé readaptar la previsió inicial a l'economia precària de les obrieres, intentant minimitzar els costos, triant tècniques de treball i materials més barats.

I.4.5. "QUE ES CONGREGUIN ELS HABITANTS I ARBITRIN ALGUN MEDI"

Un cop el visitador havia comprovat in situ l'estat material de conservació i del temple i els seus objectes i havia planificat quines obres calia emprendre, calia trobar la manera de com finançar-les. A pràcticament tots els llocs (vegi's, de nou, l'apèndix 8) s'encomana als obrers que convoquin als caps de casa i que juntament amb el rector i els cònsuls decideixin emprendre l'obra i deliberin com havien de costejar-les. Així, per exemple, a Les Encies (1736) on el visitador ordenà fer nova sagristia s' "exorta y encarrega [ens diu l'acte de visita] al reverend rector , obres y caps de casa, que lo més prest que pogan se congreguan, y ab la més christiana unió resolgan lo acabar una obra tant necessària". A Sant Feliu de Pallarols (1736), el visitador comprovant "que los habitants de dit lloch estaban en lo desig de fer daurar lo altar maior" , "insinuà" al batlle i regidors "que convindria convocar los principals de la vila pera pendrer resolució" ; insinuació que fou d'immediat portada a terme davant la presència del mateix visitador: el Batlle, els regidors i "també los principals caps de casa, tant de la vila com de la parròquia y ab la més christiana unió han acordat y convingut en pendrer lo medi que està expressat en lo acte de consentiment y convenció estipulat per lo notari de la present vila". Cal destacar, com sovint la documentació es fa ressò de la necessitat d'unió i cohesió per emprendre una despesa extraordinària; no sempre, però, això s'assolia. A mesura que les despeses s'anaven allargant i fent més gravoses podien aparèixer conflictes, divisions i enemics que desitjaven aturar les obres (116) o bé que volien reconduir la manera de finançar-les de

manera que afectessin especialment als delmadors dels lloc (més endavant, veurem, el cas paradigmàtic de Vilobí d'Onyar) i , també, els propietaris foranis. En el cas esmentat abans de Sant Feliu de Pallarols, el mateix visitador es fa ressó (de manera metafòrica, a "us i costum" de bon eclesiàstic) dels possibles conflictes que podien aparèixer durant la dauració de l'altar major: "los exorta [als habitants] que sens atendre a las illusions ab que lo dimoni tal vegada procurará destorbar obra tant santa, continuen tots en proseguir lo medi tant fácil y poch costós, que tant christianament han elegit fins a acabar de daurar" . Conflictes i tensions que, com veurem més endavant, cal saber interpretar com a un signe més de resistència antifiscal de la comunitat pagesa (resistència a pagar la talla, un redelme, etc) i , fins i tot, com a resistència antisenyorial , en la mesura que haver guanyat un plet contra els delmadors obligant-los a participar en les despeses extraordinàries significava , d'alguna manera, reconduir i reinvertir part de l'excedent extret pels delmadors en benefici de la comunitat rural, veient aquesta minimitzar els costos d'una obra extraordinària i alliberant-se - en diversos graus- de la sobrecàrrega que representava (117).

En qualsevol cas, pel que fa al finançament extraordinari es reproduïx el mateix que ja havíem destacat en el cas del finançament de caràcter ordinari: els visitadors controlen i manen quines obres cal empendre i només insinuen o "proposen" a deliberació els mitjans de finançament que cal arbitrar . En definitiva, és la pròpia comunitat rural -i de manera destacada

els rectors, batlles, cònsuls i "principals" de la parròquia- que ha de decidir la millor manera d'afrontar la despesa. Veiem, ara, quins són els mitjans financers que es proposem, i a quin volum de despeses es podia arribar.

I.4.6. LES VIES DE FINANÇAMENT EXTRAORDINARI

Segons els mandats del manual de visites pastoral es proposa una diversificada gamma de vies de finançament per a les obres que calia emprendre. I pràcticament arreu no es proposa una única via, sinò varies. Aquestes són les 105 propostes de finançament que feu el visitador, que hem classificat segons fossin de finançament col.lectiu o individual.

propostes de finançament extraordinari segons mandats de visites pastorals del Bisbat de Girona (1736-40)

<u>vies de finançament col.lectiu</u>	<u>nombre</u>	<u>%</u>
bastrets, tragines i jornals de franc	39	37,14
almoines i donatius	18	17,14
talls o repartiments (en blat o diners)	10	9,52
imposició de redelmes (20èns o 15èns)	8	7,61
capta general en temps de collita	7	6,66
retorn manlleus del comú a l'obreria	5	4,76
venda blat de l'hospital de pobres	1	0,95
aportació del comú	1	0,95
aportacions dels bacins	1	0,95
 <u>vies de finançament individual</u>		
aportació dels rectors	8	7,61
aportació dels patrons	2	1,90
aportació dels "terratinents"	2	1,90
aportació dels devots	1	0,95
aportació possessors capelles	1	0,95
aportació possessors sepultures	1	0,95
 totals	 105	 99,94

Font: A.D.G., P 123 (elaboració pròpia).

a) vies de finançament col.lectives:

Es pot comprovar que de les 105 propostes, la major part d'elles (noranta) es refereixen a vies de finançament col·lectives. Sobre la imposició de treball als habitants, en forma de batrets, tragines, i jornals, proposta de finançament més freqüent, dedicarem un apartat específic a parlar-ne; ara ens interessa destacar com a més de la forma genèrica d'almoines i donatius, es proposava imposar als habitants impostos de caràcter directe: ja fossin talls, en funció de la riquesa dels habitants (cal pensar que a moltes parròquies es deurien establir a partir dels llevadors dels censos de l'obreria que, tal com hem vist, registraven l'estructura social diferenciada de la població); o els redelmes (en 6 casos vintens i en un parell, quinzens) que gravaven la producció agrària (a Cabanes -1740- el visitador per edificar nova església mana als curats, batlle, regidors i caps de casa que es congregui i "discorrian los media per a fer-la, com seria lo convenir en fer un vintè, redelma o quintçe de tots fruits, per espay de tres o quatre anys"). La pràctica dels redelmes sembla que fou força freqüent. Zamora per les darreries del segle XVIII registrà que l'església nova de Tossa es financià amb la imposició d'un trentè; la de Malgrat (inacabada) amb un quarantè sobre els fruits i el comerç, amb llicència del Consell de Castella (vegi's referències a l'apèndix 7). També cal fer esment a les captes de blat en temps de collita: en el cas de Rabós (1740) el visitador per a finançar una nova teulada preveu que en temps de collita, per les eres i cases, els obrers "sian molt diligents" en recaptar "caritats y demás grans"; els quals, concreta, s'hauran de guardar (juntament amb els grans recaptats per d'altres administracions) fins el temps "que los grans se vendran més cars", per tal de treure'n un major benefici (les estratègies dels grans acumuladors de blat, haurem de convenir, també s' intentaven portar a terme a nivells molt més modestos com el de les obreries i confraries parroquials). Cal pensar, doncs, que durant els mesos de juny i juliol, i de manera especial en el moment de realitzar-se obres de caràcter extraordinari al temple, les cases i les eres deurien ser visitades a més dels procuradors d'amos i delmadors, o d'apotecaris, metges i ferrers a la recerca de llurs conductes, com d'ordinari, per obrers, pabordes, pabordesses, rectors i cònsuls (o bé els seus delegats o arrendataris del redelme) a la recerca d'una part de la collita que per via d'almoina, tall o redelme, havia d'anar destinada a les obres del temple.

També és destacable com en alguns indrets com La Cellera (1736), Casavells (1739), La Tallada (1739), Vilajuïga (1740), i Vilamalla (1739), una de les vies previstes de finançament pel visitador és que els comuns de dits llocs retornin deutes contrets amb l'obreria i altres bacins a resultes de manlleus efectuats en moments de dificultats. Així, per exemple, en el cas de Vilamalla (1740), on es mana construir nova sagristia "no ducta dit Sr. Visitador General [registra el manual de visites] que ho executaran promptament si tenen present que los habitants del present poble tragueren del bassí de la obra y dels demás bassins de dita iglésia la quantitat de cent sinquantu lliuras o encara més"; i que no havien retornat i "encara que dita quantitat

servy per eixir dels ahogos . en que estaban los habitants de dit poble , l'omisió en retornar-la ha provocat als ulls del visitador que quedessin "molt gravadas las conscièncias de tots". L'obligació de retornar els manlleus (que com veurem foren freqüents al llarg de les guerres del segle XVII i la de Successió) podia ser una arma en mans dels visitadors per empènyer a encetar alguna obra de caràcter extraordinari, si més no durant la segona, tercera i quarta dècada del set-cents.

Es contemplan altres vies de finançament extraordinari col·lectives: com la de manllevar fons del comú (Torroella de Fluvià -1740-); de l'hospital de pobres (com fou el cas de Peretallada -1739- on s'autoritza a vendre el blat de l'hospital i aplicar -en el cas de ser insuficient- la meitat del deute contret pel sastre Joan Frenc amb l'hospital); o els sobrants dels bacins parroquials (Palau Savardera -1740-). El fet de manllevar béns que en principi anaven dirigits a l'assistència pública en moments de despeses extraordinàries sembla que era una pràctica força corrent entre les institucions eclesiàstiques (118). Pel que fa al manlleu dels béns d'altres bacins i confraries parroquials, es tractava d'una pràctica recomanada d'una manera especial a la Instrucció Pastoral del bisbe Josep Taverner (1725): "sempre que en la iglesia se ofereix algun gasto general, que fer, podran los obrers, junt ab lo rector, valerse dels diners, que se trobaran en cada una de las administracions, puix és mol just, que tots los que participan de las almpynas de la Iglesia, contribuescan també als gastos della" (119); aquesta contribució dels bacins es podia fer, sempre que les seves pròpies obligacions (manteniment d'altar, capella i retaule) fossin ateses: "puix primerament se deuen emplear a est fi, y después, si es menester, per los gastos generals de la Iglesia" (120).

Hem vist diverses propostes de finançament col·lectives per a renonació i construcció d'esglésies i retaules, bàsicament. Tanmateix, per acabar de completar les despeses de caràcter extraordinari caldria contemplar les vies de finançament previstes per afrontar les despeses en roba litúrgica i en els objectes de culte (especialment de plata). Podien arbitrar-se mitjans similars; però també d'altres més específics que podem trobar en les visites pastorals o en els mateixos llibres d'obra: fer una aplega extraordinària de fil per les cases (121), aprofitar la roba d'ornaments ja en desús o en molt mal estat (122), fondre els objectes de plata massa vells i inservibles (123), vendre's les presentalles o ex-vots (124), venda de les deixalles de cera (125), venda de l'herba dels cementiris (126)... en definitiva tota una gamma de mecanismes que amplien encara més les formes de finançament descrites fins aquí i que ens mostren com la "microeconomia" de la major part d'obrerries i confraries parroquials, talment com a l'economia familiar pagesa -tal com reflecteixen els inventaris post mortem-, es basava en bona part en la capacitat d'allargar al màxim "la vida" dels objectes materials i de reaprofitar-los, en la mesura que fos possible, quan aquests ja eren del tot

inservibles, amb la finalitat de minimitzar els costos que representaria adquirir-ne de nous .

b) vies de finançament individual:

En cap de les 59 mandates analitzades i en cap de les 105 propostes de finançament hem trobat cap mecenes que es fes càrrec de la globalitat de les despeses d'una obra. Sembla, doncs, que són força indiscutibles les bases col·lectives d'aquest finançament extraordinari . Amb tot, coexisteixen amb elles fonts individuals. En primer lloc, cal destacar les aportacions dels rectors -a la que dedicarem un capítol especial , per la seva significació que va molt més enllà del simple finançament-. També és destacable la participació dels patrons de les parròquies: es tracta dels casos de Puigpardines (1736), parròquia sota el patronat del priorat de Sant Jaume de Pallàs, i la de Masarac (1740), sota dependència del Prior del Carme de Perelada . En el primer cas, després de constatar el visitador l'estat deplorable de l'església i d'encomanar que es realitzessin fer nous retaules, nova capella i altres objectes, foren els habitants del lloc que li digueren "que tots estaban promptes en contribuir a la tercera part dels gastos que importarian ditas cosas", en la mesura que el prior de Sant Jaume de Pallàs complís amb l'obligació de contribuir en les dues terceres parts restants, en virtut de "concòrdia feta als 9 de juliol de 1334 entre los habitants de est poble de Puigpardines d'una part y Prior y Religions de dit Priorat de part altre"; ens trovem, doncs, davant l'ús setcentista d'una vella concòrdia medieval per tal de sobstreure's de la major part de les despeses a que obligava la visita pastoral del 1736. I a Masarac (1740) fou el Bisbe que

obligà al prior del Carme de Perelada -que regentava o ho feia fer pels seus religiosos- a contribuir amb 12 quarteres de blat davant les dificultats en acabar la nova església. Altres formes de finançament individual podien ser: l'aportació dels terratinents (com a Canet de Verges -1739- i a Vilatenim-1740- on s'encarregà que fessin caritats a més dels habitants els "senyors de las heretats del present lloch"); que alguns particulars fessin a compte seu els altars de les capelles de la nova església de Port de La Selva ,sufragània de Selva de Mar (1740) - d'on es deuria derivar el patronat familiar damunt aquests altars-; l'aportació d'un devot (com fou el cas de Vilacolum - 1740-); o la contribució especial dels possessors de sepultures a l'atri de l'església (Cogolls -1740-). I és ben significativa (i no pas innocent) l'absència de referències, per part dels visitadors, als delmadors de les parròquies: sovint per tal que contribuïssin, com veurem, les parròquies havien de pledejar contra ells. I si bé a les visites pastorals no n'hem trobat referència, ens consta per altra documentació, de l'aportació que podien fer els possessors d'heretats importants, de la fusta d'alguns arbres de grans dimensions per a construir els retaules i talles dels sants: fins i tot, d'aquest fet, n'ha pogut quedar empremta i record a la toponímia de més d'una contrada; així, per exemple, a Vilobí d'Onyar podem trobar, encara avui, el camp esteva , que formava part de les terres, les més fèrtils del poble, de la Coromina del Castell (d'on segons la tradició procedia la fusta del perer amb la que es realitzà la talla de Sant Esteva, a les darreries del segle XVIII) i a Osor, el Sot

dels sants, dins dels dominis d'un dels grans propietaris de les Guillerries, els Iglésies, d'on es manlevà un gros cirerer amb la fusta del qual s'efectuà la talla -una talla immensa que a l'estiu del 1936, cremà, diuen, durant vuit dies seguits - del patró de la parròquia, Sant Pere (126 bis).

I aquest finançament individual deuria ser -com en el cas abans descrits del Noguer de Segueró- font de prestigi social per algunes famílies socialment destacades de les comunitats rurals: a l'interior de les seves esglésies, en contrapartida a la seva liberalitat, hi gaudien dels seus propis signes d'identificació social (capelles, altars, sepultures, bancs, tribunes), veritables testimonis arqueològics de la diferenciació social al si de la comunitat pagesa, aprofundida al llarg dels segles "moderns" (127). Així, per exemple, a la visita pastoral efectuada a la parròquia d'Espolla (1740) consta que s'otorgà llicència a "posar un banch dins la parroquial iglesia" a Bartomeu Castelló, pagès, i a "sons fills y successors"; aquesta llicència, ens diu l'acte de visita pastoral, li fou otorgada per constar que l'esmentat Castelló "ha tingut y té gran zel, y afficció a la iglesia"; el banc, doncs, és un privilegi i distinció a un benefactor: "y com sie molt just y conforme a la rahó [conclou el visitador] que los qui ab especialitat fan alguns serveys a la iglesia, mirant al maior culto y glòria de Déu, tingan també alguna especial distinció y preeminència entre los demás" (128). I que fos un clar signe de distinció social n'és la millor prova que en més d'una ocasió a l'entorn del bancs hi haguessin conflictes i divisions a l'interior de les parròquies (129). Signe de distinció social

també ho eren les sepultures: a Pineda, per exemple, el 1661 el visitador concedí a Francesc Cànoves, ciutadà honrat de Barcelona, poder gaudir de sepultura "ab sas armas esculpidas" davant la capella de Sant Salvador del temple parroquial; concessió que era la contraprestació als "serveis" de la casa Cànoves a la parròquia: ésser patrona d'un benefici fundat a la capella de San Salvador, i haver fet altres fundacions (130).

Podem concloure, doncs, a partir de les visites pastorals gironines, que el finançament extraordinari parroquial tenia una major base col.lectiva que no pas individual, tot i que ambdós coexistien (131). I sembla que això també deuria ser així en el cas de les catedrals; en aquest sentit resulta d'interès comprovar la proposta de finançament que feu el rector Damià Bolló per al seu projecte de la Catedral de Vic del 1736, obra que segons el rector de Centelles costaria unes 50.000 lliures:

proposta de finançament per a fer una nova catedral a Vic (1632)

- 1 Obtenció del Rei de la gràcia del quint que li paga la ciutat i del que reb sobre el Bisbat, "per lo temps de son beneplàcit".
- 2 Aportacions del Capítol de canonges i el clero.
3. Aportacions de la ciutat amb drets extraordinaris que imposarà.
4. liberalitats dels parroquians.
5. La renda anual de 600 lliures procedent de la deixa de més de deu mil ducats que feu el canonge Joan Reixac a favor de la fàbrica de la catedral.

Font: BOLLÓ, Damià: Trassa per reedificar la iglésia catedral de Vic..., 1632.

El rector Bolló creia que d'aquesta manera es podria arribar a reunir cada any la quantitat de 5.000 lliures , "amb las quals [afirmava convençut] ben administradas amb 10 anys s'acabaria la catedral". Observi's, que en el seu projecte de finançament a més de les aportacions dels eclesiàstics , dels donatius dels vigatans, i d'impostos extraordinaris de la ciutat, es contemplava, si la corona ho concedia, "reinvertir" a favor de la catedral allò que la fiscalitat reial, a través del quint manllevava dels ingressos municipals . Proposta, aquesta, que no deixa de ser significativa (tal vegada, era una mena de pressió antifiscal indirecte) ens uns moments (1632) en què els municipis catalans es resistien a pagar-lo (ELLIOTT, 1989: 135-138 [1966]; FERRO, 1987:172).

I.4.7. CONTRACTACIÓ D'OBRES I COSTOS ECONÒMICS

Una vegada s'havia pres la resolució o sanció col·lectiva d'empendre una obra - ja fos iniciativa provinenet "de baix" o "de dalt": i de com finançar-la, calia cercar els artesans per tal que la portessin a terme (mestres de cases, picapedrers, fusters, escultors, argenters, pintors, dauradors...) i signar , davant notari, les condicions del treball i establir el preu de l'obra. Aquesta és una qüestió, però, de la que nosaltres no hem

fet recerca directa i ens hem recolzat en les indicacions que han fet sobre el tema Joaquim Garriga (1987) i Joan Bosch (1986, 1990) i de manera molt especial en la riquesa d'informacions que ha aportat la recerca de Dora Santamaria (1988) a partir dels protocols notariais gironins. Interessar-se per qui és el client de l'obra d'art (el comitent), serveix als historiadors de l'art català per esbrinar -fent més comprensible l'obra en els seus aspectes iconogràfics i plàstics, o el seu caràcter més aviat modest - les bases socials i materials que sustentaven, en el context de la Contrareforma, "la vigorosa demanda de productes devots" (BOSCH, 1990:102); i pels historiadors del món rural aquest és un aspecte que ens forneix d'una informació preciosa en la mesura que veiem funcionar, com a clients d'obra d'art, en plena activitat, institucions de les comunitats rurals (especialment de caràcter parroquial, com obreries i confraries; però també comuns i universitats) o bé individus socialment qualificats de la mateixa (rectors o famílies amb certa posició social). I ben mirat, no és pas cap casualitat que hagin estat els historiadors de l'art els primers en parlar amb cert coneixement -ni que fos tangencialment- de la institució de l'obreria parroquial, mentre la resta d'historiadors no sentissin cap necessitat d'incorporar-la a la "història general" de la societat rural catalana, ni de les seves institucions. Així, doncs, si estudiar el comitent ajuda a fer més comprensible la producció artística a la Catalunya dels segles XVI i XVII, a l'hora, també es converteix indirectament en una innegable lliçò d'història política (en la

mesura que la "decadència" de l'art català d'aquests segles - decadència en relació amb les "avantguardes artístiques" del moment- l'explica en bona part la manca d'una cort, estable o itinerant, afegida a la fuga i a la castellanització de la noblesa d'ençà el canvi dinàstic dels Trastàmara- GARRIGA, 1987:126-127-); d'història social (ja que ens posa de relleu estructures organitzatives de la pròpia comunitat rural, la seva precarietat financera, aspectes del seu funcionament intern, de la seva estructura agrària i social diferenciada, de la representació del poder local i de les seves connexions amb l'exterior); i d'història religiosa i eclesiàstica (al ser la demanda d'art religiós en els segles XVII i XVIII un valuós indicador de l'aplicació de la Contrareforma en una societat, de manera paral·lela i interdependent amb el procés de consolidació dels nous models devocionals i la reorganització parroquial posttridentina, a través de les noves confraries i del nou "model" de rector que es va introduint). Davant nostre, doncs, sembla que s'albiren nous i fèrtils horitzons de recerca interdisciplinària; recerca que és d'esperar avanci més a través de l'intercanvi efectiu de coneixements, a partir dels propis mètodes i especificitats de cada disciplina, que no pas amb grandiloqüents declaracions de principis -a tall de foc d'encenalls-, pràctica malauradament massa frequent en el món acadèmic, més delerós a voltes de "cremar nous temes" que no pas de fer avançar i renovar el coneixement històric de manera sòlida i real.

La recerca exhaustiva de Dora Santamaria que abasta la totalitat de la producció artística -de la que n'ha quedat rastre documental en els fons notariais- dels anys 1600-1615 a la regió de Girona ens forneix de dades precioses sobre qui contracte l'obra, així com dels seus costos econòmics. Mancats com estem de recerques similars pels segles XVIII i XIX, ens interessa parar-hi atenció en la mesura que complementa i corrobora el que portem dit fins ara, a partir de les visites pastorals: la major importància de les bases col·lectives de caràcter col·lectiu en el finançament de les obres extraordinàries parroquials que no pas les de caràcter individual.

Els comitents de les obres d'art religiós a la regió de Girona (1600-1615)

nombre d'obres	comitent	%
15.....	obreria parroquial	24,19
9.....	confraria del Roser	14,51
7.....	ordre religiosa	11,29
7.....	laic	11,29
5.....	universitat	8,06
5.....	universitat + obreria parroquial	8,06
5.....	clergue	8,06
3.....	obreria parroquial + confraria del Roser	4,83
2.....	universitat + confraria del Roser	3,22
2.....	Hospital de Sant Llätzer	3,22
1.....	confraria de Sant Eloi (argenterers)	1,61

1..... Capítol de la Seu	1,61
-----	-----
62	100

Font: SANTAMARIA, 1988, I:63 (percentatges d'elaboració pròpia)

Es pot comprovar, doncs, com a l'hora d'anar a cal notari a signar el contracte (de fet, el comitent és el pagador oficial de l'obra) en els anys 1600-1615 a la regió de Girona es confirma plenament allò que deduïem a partir de les propostes de finançament extraordinari fetes pel visitador general del Bisbat en els anys 1736-1740. Si la major part del finançament previst requeria damunt la comunitat rural ja sigui de forma directe (prestacions de treball personal, redelmes, talls, captes d'almoines, etc) o indirecte (a través d'institucions locals, com les universitats, obreria parroquial, confraries i bacins... dotades per la pròpia comunitat rural en la major part) és lògic que consegüentment s'en derivi una major presència de comitents de caràcter corporatiu (en el 1600-1615, aquests arribaren a representar el 64,48 % del total) que no pas individual. Es pot concloure, doncs, que en els segles XVII -com ho confirma Dora Santamaria- i XVIII -a partir de la nostra pròpia recerca- al Bisbat de Girona foren les comunitats rurals que sustentaren, en la seva major part, la producció artística religiosa, a través dels seus variats canals institucionals, ja fossin civils o religiosos; i, en forces casos, en mútua imbricació . Predomini

del finançament col·lectiu que no exclou ,però, la presència d'una mena de "petit mecenatge local", expressió d'una comunitat rural diferenciada socialment i que protagonitzaven pagesos benestants, ciutadans honrats, cavallers i rectors; petit mecenatge que cal veure ,també, com a expressió d'una certa "aristocratització" que vivien alguns masos que havien sortits enfortits d'ençà el 1486.

Abans d'analitzar amb més detall algunes formes de finançament extraordinari després d'aquest intent de caracterització global, és convenient que ens plantejem quins costos econòmics podien arribar a tenir aquestes obres extraordinàries; qüestió essencial per a poder ponderar l'esforç econòmic que suposaren. El següent quadre ens hi pot ajudar (cal tenir en compte que hem fet una selecció on es contemplés la diversitat de costos, en funció de la grandària de l'obra i la seva major o menor qualitat que denoten diferències en les possibilitats de finançament).

Preu de diverses obres extraordinàries de caràcter religiós a Catalunya (segles XVII-XIX)

<u>construcció de temples</u>	<u>any</u>	<u>cost</u>
Catedral de Vic *	1632	50.000 ll.
Parroquial de Vilobí d'Onyar **	1758-1794	17.280 ll,6d
Parroquial de Barberà ***	1792-1795	14.760 ll.
Parroquial de S.Joan de Mollet****	1867	180.000 rv.
<u>construcció de capelles</u>		
Roser de Medinyà *	1602	120 ll.

Roser de Sant Martí Vell **	1604	110 ll.
Roser d'Aiguaviva ***	1612	200 ll.
<u>construcció de retaules</u>		
Roser de Cassà de La Selva *	1600	300 ll.
Roser de S.Martí de Llèmana **	1605	57 ll.
Roser de Medinyà ***	1614	60 ll.
Altar Major de Vilobí d'Onyar ****	1794	2.500 ll.
Roser de Vilobí d'Onyar *****	1794	300 ll.
<u>dauració i pintura de retaules</u>		
Roser de Sant Martí de Llèmana *	1606	80 ll.
Sant Pere de Vilobí d'Onyar **	1616	90 ll.
Altar Major de Vilobí d'Onyar ***	1847	1.800 ll.

Fonts: temples: * BOLLÓ, Damià: Trassa per reedificar..., s.p; ** A.P.V., Lligall de plets, 1732-1834; *** PORTA (1984: 139); **** Ressenya de la festa popular y religiosa que celebrà lo poble de Sant Joan de Mollet..., Girona, 1867, p. 16 / capelles: * SANTAMARIA (1988, III: 63-66); ** SANTAMARIA (1988, III: 90-91); *** (SANTAMARIA, 1988, III: 242) / retaules: SANTAMARIA (1988, III: 20-23); ** SANTAMARIA (1988, III: 135-136); *** SANTAMARIA (1988, III: 60); **** i ***** A.P.V., Lligall de Plets, 1732-1834; / dauració i pintura: * SANTAMARIA (1988, III); ** A.P.V., Llibre d'obra 1514..., s.f.; *** A.P.V., Lligall de Plets, 1732-1834.

a) reparació i construcció de temples: obra pública local ?

De les propostes de finançament extraordinari que emergeixen de les visites pastorals gironines estudiades predominen, per damunt de totes la prestació de treball personal dels parroquians. Era, sens dubte, la millor manera de minimitzar els costos, i una manera més de materialitzar-se la cooperació de la comunitat rural , entorn a obligacions comunes. De fet, es tracta d'un fenomen d'una gran continuïtat històrica; Pierre Bonnassie ha posat de relleu la participació dels veïns en la construcció d'algunes esglésies parroquials en els segles X i XI (1979, I: 270). I Jean-August Brutails , definidor de la comunitats d'habitants com a sindicat natural format per a executar els treballs d'interès públic i el seu finançament (1891:254-255), havia destacat com a una conseqüència més de les febleses de les fonts de "fortuna pública" en el Rosselló -en època medieval, moderna i contemporània: un problema, doncs, de caràcter crònic i de "llarga durada"- el fet que la gent ajudés "ab llurs mans a la construcció de les iglesies y ab aquest objecte s'imposaven prestacions personals voluntàries" (vegi's BRUTAILS, 1901:6-9).

La renda en treball a la societat rural "moderna" no era pas cap cosa ni extraordinària, ni aïllada (malgrat la inexistència de cap estudi específic sobre el tema) i formava part de la vida quotidiana de molta gent, especialment de les classes populars. Podia obeir a orígens i caràcters diferents, segons respongués:

a) a velles obligacions senyorials (joves, tragines, batudes,

reparació de castells, etc.) que ,si bé erosionades d'ençà el 1486, no havien pas desaparegut del tot en els segles XVI i XVII (vegi's exemples a SERRA, 1988:63 i SALES, 1989: 183-184) ; b) a obligacions de caràcter militar com el "tragi de fusta" per a les construccions navals (FERRO, 1987:67), l'obligació de "convocar" amb els propis animals -en concepte de bagatges- l'exèrcit fins una altre població (VIDAL, 1988: 41), o la construcció de fortaleses militars, com fou el cas de la de Sant Ferran de Figueres , on el 1756 s'obligà als pobles a aportar-hi homes "amb carros i juments" (GIGRE, 1987:32); c) a obligacions de masovers i parcers, estipulades en els contractes de parceria i masoveria dels segles XVII, XVIII i XIX, a favor dels seus amos -tragines de collites, reparació de camins i recs, fer de manobra en el cas de fer obres a la casa, sembrar i treballar la "reserva" de l'amo..- (exemples a SERRA, 1988:453-465; CONGOST, 1988, I:234-235; TALLER D'HISTÒRIA, 1988: 317-320); d) a obligacions de caràcter públic local com podia ser l'adob de camins, reparació i construcció de ponts, competència de les universitats (FERRO, 1987:169) (132); e) i la prestació de treball entre cases de pagès veïnes en concepte d'ajuda mútua en moments de necessitat de caràcter extraordinari (un exemple, referent al temps de sega, del 1746 a TALLER D'HISTÒRIA, 1988:344 ;vegi's, també, BLOCH, 1978:452-453).

A on incloure les prestacions de treball destinades a reparar i construir nous temples al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII ? Ens inclinem a considerar-les com a obres públiques ["malgrat" el seu caràcter religiós] de caràcter local (no fer-ho, no fóra

fer-ne una valoració excessivament presentista i condicionada per la nostra laïcitat actual ?). Ben poca cosa coneixem, però, sobre aquests treballs col·lectius aplicats a les necessitats públiques (que no contradiuen pas les fisures socials internes ni el caràcter fonamentalment individual o familiar dels processos de producció agraris de gran part de la Catalunya Vella) en el marc de la comunitat rural, que no sigui la seva persistència, abans i després de la Revolució Liberal, en relació a la crònica pobresa de les hisendes municipals (vegi's DEL MORAL, 1984) (133). És clar que aquestes necessitats públiques algú, a l' interior o a l' exterior de la comunitat rural, les definia més que no pas d'altres, en funció del seus propis interessos ; però també no deu pas ser menys cert que la noció de bé públic, (que no és ni exclusiva ni monopoli d' institucions polítiques "centralitzades" com la Monarquia Absoluta, l'Estat liberal, o la mateixa Església Catòlica) podia ser viva, amb les seves pròpies especificitats, en el marc de la comunitat rural i en les seves classes populars (fent-ne les seves pròpies readaptacions i esdevenint, a voltes, un arma "política" que legitimava més d'una protesta i conflicte); éssent, a l'hora, un factor no econòmic de cohesió social dins la comunitat rural a tenir en compte, si no volem caure en el més pur i tronat economicisme . Tindrem més d'una ocasió per a comprovar-ho (sobre la noció de bé públic, vegi's THOMPSON, 1979a: 66; i l'aplicació que en fa Tello -1990- en el cas de Cervera i Olivares -1990-).

b) imposició voluntària o forçada ?

Hem vist com Brutails parlava de "prestacions personals voluntàries" per a descriure la participació activa i "graciosa" dels parroquians en l'edificació dels temples parroquians. La veritat, però, es que amb la documentació de que disposem a les mans, és fa francament difícil escatir el seu caràcter de treball voluntari o forçós. Les visites pastorals semblen indicar amb força claredat que els visitadors si bé no la imposaven si que induien clarament que el consell d'habitants ho fés (a Sant Feliu de Buixalleu, per exemple, després de constatar la necessitat de fer allargar l'església -1736- el visitador, ens diu el manual de visites, "exorta a tots los habitants y caps de casa que se congreguan" i resolguin fer-ho, la qual cosa, els diu "se pot fer ab poch cost maiorment, si los habitants del present poble contribueixen en aportar los bastrets y treginas de franch"); sota la vella promesa d'un premi espiritual (talment com es fomentaren les almoines per a la construcció de la basilica de Sant Pere del Vaticà) com el de la concessió episcopal de 40 dies d'indulgències "a quin treballarà per fer las sobreditas cosas, las quals indulgèncias guanyarà tantas y quantas vegadas se aplicará en ex treball" (Les Encies, 1736); i un altre de caràcter temporal: "podran quedar amb la esperansa [afirmà el visitador també als parroquians de Les Encies (1736)] que lo Senyor en premi los donarà més abundància de fruits en la terra, los deslliurarà de padregadas y los donarà moltas benediccions sobre ses personas y famílias". Es tracta, doncs, d'una clara imposició episcopal indirecte de renda en treball

damunt la comunitat pagesa. Tota una altra qüestió és si era viscuda i percebuda com a tal pels parroquians. Tot depenia d'on (a l'exterior o interior de la comunitat rural) , de qui, de quans havia partit la decisió, del moment (si era una bona o dolenta conjuntura econòmica) i del grau de cohesió que havia despertat "la proposta" que fos viscuda com a imposició voluntària o forçada. I també és possible, és clar, que no tota la comunitat pagesa la visqués de la mateixa manera, tal com comprovarem. No ens hem pas de creure, al peu de la lletra la deferència, la unanimitat i la "cristiana unió" a que fan referència les actes de visites pastorals o les resolucions escrites dels consells d'habitants quan donen compte de la decisió col·lectiva d'empendre una obra de caràcter extraordinari: Amb tot, ens inclinem a pensar que ,en la mesura que fos viscuda com a necessitat pública ,els treballs a prestar no es deuriem contemplar com a una simple imposició de caràcter forçat (la qual cosa no vol pas dir, però, com esdevingué, en la construcció de l'església de Ribesaltes a mitjan segle XVII, procés que descriurem detalladament, que no hi hagués en aquests treballs un alt nivell d'organització i disciplina col·lectiva , amb els propis mecanismes de vigilància i càstig, que l'allunyen d'un mer acte lliure i espontani de "voluntarisme social"). Així, doncs, de les prestacions de treball personal a favor dels temples possiblement sigui convenient fer-ne una triple lectura que proposem, de moment, com a hipòtesis explicatives: a/podia tractar-se -així se'n deriva de les visites pastorals- d'una imposició indirecte de renda en forma de treball a la comunitat

rural provinent del bisbe o el seus visitadors; b/ era la millor manera de minimitzar "estratègicament" els costos de l'obra, reduïnt considerablement el seu valor en diners, a canvi de no pocs sacrificis i esforços col·lectius (es tractaria d'una mena d' "autoexplotació col·lectiva"); c/ i en la mesura que fos una obra viscuda com a necessitat pública a l'interior de la comunitat rural el seu caràcter, com ha dit Angel García Sanz pels treballs col·lectius d'aquesta mena, era ben diferent, per tractar-se d'un acord veïnal, a les prestacions gratuïtes de treball a favor dels titulars de senyoriu ("Introducció" a GARCIA SANZ-GARRABOU, 1985:55). Entendre, doncs, aquestes prestacions de treball com una simple pervivència en època moderna i contemporània de la la renda feudal en treball seria reduir considerablement la seva complexitat.

c) Condicions

En què consistien aquestes "fatigues corporals" (Madremanya, 1739) ? Bàsicament en fer tragines de materials i deixar-los a peu d'obra -els bastrets- i fer de manobra per als mestres de cases. Així, per exemple, a Casavells (1736) on el rector es comprometé "a sos gastos de fer teulada seca sobre la boveda de la iglesia" es demanà que "lo comú y los particulars d'ell" aportessin "los bastrés com és las teulas, bigas, cairats, pedras y lo demás"; a Sant Iscle d'Empordà (1739) els treballs que havia de fer la població per a construir nova sagristia eren els de "las treginas de pedra, cals y arena y altres serveis"; a

Jafre (1739) els jornals que es demanaven es destinarien en fer la calç necessària per a la construcció de la nova església; a Saldet (1740) per tal d'aixecar el paviment de l'església el visitador sol·licità de tothom que si apliquessin i anessin "previnguts ab los instruments necessaris"; i en el cas de Garrigoles (1739) s'arribà a concretar que les tragines anirien a càrrec dels pagesos "que tenen bestiar" i a compte dels demés veïns -es deuria tractar dels petits menestrals- anirien els jornals (observem, doncs, com en aquests processos de treball comunitari es reproduïen les diferències socials existents a l'interior de la comunitat pagesa, en funció de la possessió o no de determinats mitjans de producció, com podien ser els animals de tir; i, possiblement, els carros). I aquests moments de treball es deurién alleugerir amb alguns tiberis o refrescos; així, per exemple, en el llibre d'obra de Vilobí d'Onyar el 1783 - moment en que continuaven les obres de la nova església- s'anotà com a despesa la compra d'"un pa per donar refresch als carreters" (134).

d) qui treballa ?

La decisió de contribuir amb el propi treball a la construcció o reparació del temple parroquial afectava a tots els veïns i caps de casa d'una parròquia sempre i quan s'hagués pres una resolució col·lectiva en aquest sentit (d'on deuria derivar el persistent interès episcopal en "congregar" els caps de casa). D'una decisió d'aquesta mena es desprenia, sens dubte, l'obligació moral de contribuir-hi; obligació que a voltes, fins

i tot, podia arribar tenir caràcter jurídic (com es veurà en el cas de Ribesaltes) i formulació notarial (135). És molt possible, però, que els sectors més benestants de la comunitat pagesa se n'alliberessin pagant les soldades corresponents per tal de llogar, a compte seu, jornalers o pobres (les obres de caràcter públic a nivell d'una comunitat rural també deurien contribuir d'alguna manera a fixar i a mantenir els pobres dins els límits parroquials) que els substituïssin en el treball (vegi's l'exemple de Ribesaltes que es decriu més endavant); o que traspassin llur obligació als seus masovers, no pas sense conflictes, ja que aquests, com a parroquians, tenien obligacions independents a la dels seus amos vers la parròquia; aquest fou el cas de Vilobí d'Onyar on al bell mig d'un plet interposat el 1789 conjuntament per les autoritats municipals, el rector i els obrers contra els delmadors al Consell de Castella per tal d'obligar-los a participar en les despeses de construcció de la nova església, aquests no consideraven pas que les almoines que havia fet un parcer d'un dels delmadors (en Josep Batlle i Alrà), posessor d'un dels masos més importants de la parròquia i co-particip del delme de Vilobí en un 17,85% (136), "de su parte colónica supliese las que correpondían a su dueño por su parte dominical" i que les tragines que aquest "con su ganado o cavallerias" havia fet ho eren en concepte de "limosna y voluntad propia y no por cuenta de dicho amo, ni por obligación por este impuesta" (137). El treball del masover, doncs, no suplia pas les obligacions de Josep Batlle i Alrà, que no deurien pas ser poques als ulls de la major part de la gent

del poble, si considerem que en ell coincidia la doble condició d'amo i delmador.

I entorn aquests treballs col·lectius no tot, però, eren actituds unànimes; així a Vilobí d'Onyar el 1858 - data que ens demostra la seva persistència-, el rector deixà anotat "per memòria dels vivents" que s'havia finalitzat la cornisa de la façana del temple "fent los pagesos las treginas y de manobra la maior part dels parroquians", denunciant però que "alguns ni hagué que ni se oferiren per treballar-hi, ni tampoch donaren que se ho valgués per mantenir als pobres que se oferiren a fer-hi algun jornal" (138).

Que les classes més benestants d'una parròquia podien escapolar-se'n de treballar amb els seus propis braços pagant perquè ho fessin els d'altri -fossin jornalers o pobres- deuria ser una pràctica força extesa ; tanmateix des de la perspectiva eclesiàstica això no deuria pas ser massa recomanable, al fer massa evident als ulls de tothom les pròpies contradiccions derivades d'un projecte de treball "unitari" al bell mig d'una comunitat rural socialment diferenciada; projecte que si volia arribar a bon port havia de caracteritzar-se per la màxima unitat i cohesió entre la població; i la millor manera d'expressar-se aquest desig era, sens dubte, en el mateix moment del treball, doblgant l'esquena tots, rics i pobres . És per això , que el visitador a la petita parròquia de Castanyet (1736) insisteix "als qui Déu ha donat maior convenièncias [s'haurà de convenir que les maneres d'expressar-se documentalment la diferenciació social de la comunitat rural no s'esgoten pas en els documents

que ens informen de la seva estructura agrària !] que sien los primers en contribuir per los gastos se offeriran y en treballar personalment perque ab lo exemple de estos los demás se animien a fer lo mateix". Si el visitador ho recomanava cal pensar que és un indici més de la tendència dels més benestants a escapolir-se de prestar-se com a força de treball; la proposta del visitador cal veure-la com una proposta interclassista i "populista" en una societat jerarquitzada econòmicament , però també en les seves funcions socials : el treball dels rics a favor del temple, ens ve a dir , interessa com a exemple i mirall per a les classes inferiors de la comunitat rural i com a penyora d'unitat.

Ni les visites pastorals, ni els llibres d'obreria, ni les deliberacions dels consells generals de veïns -com el de Ribesaltes: vegi's els apèndixs 9 i 11-, ens informen, però, de la participació activa de les dones en les tasques de reparació i construcció dels temples. Són les dones absents en aquests treballs comunitaris ? Brutails ja havia destacat (1891: 91) la seva participació en les prestacions de treball gratuïtes, malgrat la seva absència en la documentació,: "qui tiraient [referint-se a les dones del Rosselló] de l'eau et qui ne figurent pas sur les comptes" [es pot veure un altre exemple (1732) en aquesta mateixa direcció a les memòries del rector de la parròquia valenciana de Montaverner publicades per Emili Casanova (1989:57-58)]. Per la nostra banda, només disposem d'un testimoni documental (com han dit, però, Ginzburg i Poni

un document estadísticament infreqüent a voltes pot ser igual o més revelador que mils de documents estereotipats -1979:188-) ; es tracta d'una nota escrita pel rector de Vilobí el 1758, el gallec Domingo Gañete, en què al donar compte -amb una clara consciència històrica, talment com a les "notes" o "diaris" dels arxius de les masies, com han destacat Terradas (1984:337) i Marfany (1987:6)- dels treballs dels fonaments de la nova església (de 21 pams de profunditat i de 15 a 16 d'ample), destacà - de manera grandiloqüent i amb no poques dosis de masclisme - que en la seva realització havia sobresortit el "fervor de las mugeres del pueblo, tanto solteras como casadas, pues -como valientes amazonas- han trabajado con tanto esfuerzo, que excedía a lo que se podía prometer del sexo, y parese seria agraviarlas el dexar en silencio acción tan heroyca en las matronas de este tiempo, pues además de ser tan meritoria para con Dios eternizará su fama en siglos venideros"(139). Cal pensar, doncs, que a l'hora d'empendre una obra col·lectiva de caràcter extraordinari d'interès local les dones també hi podien participar activament (a voltes, l'historiador es veu abocat a afirmar evidències per a contrarestar una historiografia que n'ha condemnat més d'una a l'oblit): ja fos amb feines similars a la dels homes -com fou en la construcció dels fonaments de l'església de Vilobí- o bé amb tasques específiques: a Borrassà, per exemple, per a les obres a l'església els anys 1762-1767, mentres els homes carretajaven la pedra, les dones aportaren caritats de fil -el que denota, com a mínim, una producció tèxtil femenina de consum familiar- (140) i d'ous (MARQUÈS, 1989:22).

Participació activa femenina que s' ha de saber descobrir malgrat el silenci dels documents -majoritari- o la tendència a l' exageració i forta intencionalitat que ens ofereix l'escassa documentació que en fa referència ; i és que ambdues coses han de posar en estat d'alerta a l'historiador si no vol distorsionar la realitat social. Els treballs col·lectius podien ser, doncs (com en els moments de revoltes i avalots, on les dones hi tenien un paper ben actiu, tal com ens ha ensenyat Accati - 1972-), ocasió de mobilització general de la comunitat rural; de les seves dones i del seus homes, és clar.

d) treball col·lectiu versus treball individual ?

De quina manera incidien aquestes prestacions de treball col·lectiu en el ritme de treball familiar -en el cas d'explotacions agràries o d'obradors i tallers- i individual -bracers i jornalers- ? En primer lloc, aquesta mena de treballs, a la Catalunya dels masos, cal pensar que mai deuriem coincidir amb els moments de màxima concentració de feina en el camp (sembres, segues, batudes i veremes, especialment); deuriem ser els mesos d'hivern, quan el treball al camp es relenteix, els més adequats per emprendre aquestes tasques. De testimonis documentals sis-centistes o set-centistes que ens ho demostrin de manera directe, però, no n'hem localitzat. I per a subsanar aquesta mancança haurem de recórrer a testimonis d'altri i a exemples molt més recents en el temps. Pere Gifre, amb un exemple molt significatiu, referent a Torroella de Montgrí a mitjan

segle XVIII, ha demostrat la resistència dels regidors - preocupats de què es produïssin avalots-, propietaris -temerosos de no disposar de força de treball per a sembrar- i jornalers - necessitats de soldades- en complir l'ordre d'anar a treballar per a la construcció del castell de Sant Ferran de Figueres, el 1756, per coincidir amb l'època de la sembra de l'arròs (GIFRE,1987:33); un exemple , aquest, que ens demostra quan important era el moment, dins el cicle agrari anual, per entendre els possibles èxits o fracassos dels treballs de caràcter col·lectiu. Podem veure, també, com els veïns de Sant Dalmai decidiren l'1 de gener del 1940 començar aviat (amb no poca pressió político-religiosa al darrera,tot just acabada la guerra civil espanyola) amb prestació de jornals i tragines, la reconstrucció del temple parroquial "por no existir en el campo trabajo que urja en la actualidad" (vegi's apèndix 13) (141) ; i, fins i tot, l'actual llei reguladora de les hisendes locals de l'Estat espanyol (1988), en el seu article 118, contempla que en el cas de la imposició municipal obligatòria de prestació personal i de transports als veïns es tingui en compte que no coincideixi amb la major època de major activitat laboral (142). El cas de Sant Dalmai del 1940 i aquest article de la llei d'hisendes locals -esdevingut pur anacronisme jurídic a pràcticament arreu- ens serveixen a més de demostrar un fenomen de continuïtat històrica -la crònica precarietat dels recursos públics locals, en condicions socials i polítiques diferenciades - , per a plantejar-nos interrogants i preguntes al problema històric que estem tractant. Interpreti's , doncs, aquest feed-

back efectuat entre el el passat més recent i el passat més allunyat com un intent d'aplicar a la nostra recerca el mètode regressiu amb la finalitat d' augmentar la nostra comprensió de fenòmens històrics i superar les limitacions de la documentació utilitzada (per a les virtuts i defectes d'aquest mètode en història vegi's BLOCH, 1978:32-34,44-45).

Les visites pastorals analitzades no ens donen pas informació del moment dins el cicle agrari anual de realització d'aquests treballs col·lectius. Tanmateix, cal pensar - a partir de l'exemple aportat per Gifre i des dels testimonis més recents aportats per nosaltres - que no deuriem pas interferir en els moments de l'any de màxims treballs en el camp. De les visites pastorals el que es deriva amb claredat és la voluntat dels visitadors de no interferir en el ritme de treball setmanal dels parroquians. Com es cospa aquesta voluntat? Sobretot a través de les llicències que el visitador concedeix per a poder efectuar aquests treballs en diumenges i altres festes de preceptes -de manera similar als pobles de la costa del Bisbat on s'autoritzava treballar en diumenge a canvi de donar una part de la pesca a favor de l'obreria, tal com ja hem vist- trencant la prohibició bíblica de no treballar en aquest dies: així consta explícitament en els casos de Castanyet (1736), Sant Amans (1736), Vilanna (1736), Cogolls (1736), Sant Privat de Bas (1736), Vilademat (1739) Saldet (1740) i Vilajuïga (1740). Així, tal com digué el visitador a Castanyet (1736), "per que pugan [els parroquians] ab major conveniència aplicar-se al treball podran

fer-ho en dias de festa" (per llicències similars setcentistes en els bisbats de Barcelona i Vic, vegi's, respectivament: TORT, 1978: 250 i GIRBAU, 1990: 56). Aquesta voluntat d'interferir mínimament en els ritmes de treball de la població també es comprova al 1792 a Barberà de la Conca on l'arquebisbe de Tarragona concedí que els parroquians poguessin treballar a favor del nou temple en diumenges i festius per evitar "el grave perjuicio que a los feligreses resultaria si para cumplir sus piadosos deseos tuvieran que ocupar en la obra de la nueva iglesia los días propios de sus necesarios trabaxos" (document reproduït a PORTA, 1984: 141). Algunes actes de visita arriben a concretar fins i tot el moment precís en què s'havien d'efectuar aquests treballs: a S. Amans (1736) abans i després de la missa i a Saldet (1740) durant dues hores després de la missa matinal o bé per la tarda.

Podem concloure, doncs, que no sembla pas que en el segle XVIII les prestacions de treball gratuïtes i col·lectives, ja fossin en major o menor grau voluntàries, induïdes o forçades, a favor dels temples -que no deuriem pas ser poques si considerem la "febre constructora" d'aquest segle arreu de Catalunya -, interferissin gaire en el procés de producció articulada a l'entorn del mas. Com tampoc, sembla, hi deuriem interferir gaire altres treballs de caràcter civil: deu ser per això que quan el viatger Francisco de Zamora el 1787 passa per Llavorsí comprova que el camí s'està adobant "por cuenta del común, trabajando mujeres, viejos, cojos, mancos y niñas" (143).

I el fet de treballar en diumenge a favor del temple és un exponent clar de la sobreexplotació o autoexplotació que suposaven per a la població aquelles obres. La qual cosa no vol pas dir, però, que no fossin ocasions que coadjuvessin a retardar la desintegració de la comunitat rural -en uns moments que la formació del mercat interior i l'aprofundiment de la diferenciació social hi contribuïa considerablement- reforçant les solidaritats verticals i la seva capacitat organitzativa entorn a projectes i obligacions col·lectives (i això deuria ser tan o més important en els llocs on mancaven els comunals com a base principal de cohesió social, podent actuar, tal vegada, com a factor cohesionador "substitutori"). Perquè com va observar Marc Bloch (1978: 452-453) seria del tot erroni pensar que només a les regions de camps oberts o allà on fos molt important la presència de béns comunals podia existir una àmplia base d'organització comunitària; en els llocs on es practicava una agricultura de caràcter més individualista, com és el cas de gran part de la Catalunya Vella dels segles XVII, XVIII i XIX, tal vegada de manera més feble, també es poden trobar exemples, tal com està investigant Jordi Olivares (1990), d'organització i de certa "disciplina social" comunitària. Ens caldria disposar d'una geografia de la sociabilitat i dels lligans comunitaris de la societat rural catalana; i ens caldria, també, investigar, descriure i identificar-ne les seves diversificades manifestacions. Les prestacions de treball a càrrec del veïns a favor dels temples, n'és una d'elles.

e) la memòria històrica d'aquests treballs: entre la realitat i el mite

"Qui va contruir Tebes, la ciutat de set portes ?

Als llibres hi ha el nom dels reis.

Van arrossegar els reis els blocs de pedra ?

I Babilònia, tantes vegades destruïda...

Qui la reconstruí tantes vegades ?"

(Bertolt Brecht)

Dèiem que els sectors més benestants de la comunitat rural , ja fossin pagesos grassos o ciutadans honrats, a canvi de la seva liberalitat vers l'església (que com ens han ensenyat Llorenç Ferrer i Ignasi Terradas beneficiava de retruc no pas poc a llurs famílies), obtenien signes materials -amb els seus noms i cognoms cisellats damunt una pedra o la fusta d'un banc preferentment col.locat- amb els quals reforçaven llur prestigi social - que forma part del que Levi (1985) ha definit com a "eredità immateriale"- projectant-lo al futur, davant tota la comunitat rural. I de les fatigues corporals de les classes populars i de moltes dones que contribuïren a aixecar els temples i cloquers de llurs pobles -en sentit real i no pas eufemístic-, ens podem preguntar, quins "signes de distinció" i quina memòria històrica n'ha restat més enllà de l'arquitectura que ajudaren a bastir ? La seva contribució ha quedat en el més pur anonimats històric ? En el millor dels casos, hem pogut trobar documents que en donen testimoni; sempre, però, com a col.lectivitat (les "dones", el "poble", els "veïns"); mai ,o ben poques vegades, els

382

trobem com a individus, amb la dada particular i qualitativa del seu nom (de la necessitat d'estudiar les classes populars de manera biogràfica amb la metodologia particularitzada i qualitativa amb que s'han estudiat les èlits socials, vegi's , les interessants reflexions de Ginzburg i Carlo Poni -1979-). I, tanmateix d'aquesta tasca col·lectiva i anònima -ja sigui a través de treballs o almoines- també n'han restat alguns testimonis materials que es poden contemplar en algunes esglésies parroquials del Bisbat de Girona: a l'església de Medinyà es pot llegir, per exemple, esculpida amb pedra la inscripció "charitas me fecit, 1763"; a Sant Andreu de La Barroca en els muntants de la porta es llegeix: "sia eterna memòria que la pagat lo juvent/ Déu los nedo C per cent en laltre món la glòria" (transcripció de MONTSALVATGE, 1908-10, I: 275); i a la casa del vicari del Mallol -les rectories sovint també es construïen amb prestacions de treball gratuïtes dels parroquians (144)- , a la Vall d'en Bas, a la llinda del seu portal, podem llegir una clara apologia populista del treball : "el obispo Palmero [bisbe de Girona, 1756-1774] la concedió y el pueblo zeloso la construyó". I aquestes prestacions de treball gratuïtes (que no s'han considerat a l'hora d'estudiar els mecanismes d'extracció d'excedents de l'Església d'Antic Règim) deuriem fer molt difícil o pràcticament impossible calcular els costos globals de les obres; així a Borrassà en el document que dóna memòria d'haver-se finalitzat les obres del campanar (1777) s'adverteix "que lo import no se pot saber: lo cert és que se es fet tot de caritat y lo poble no se es empenyat en res y tot se es fet a major glòria

de Déu" (MARQUÈS, 1989:23). Ben segur que les aportacions gratuïtes de treball contribuïren considerablement a minimitzar els costos, contribuint a l'hora a maximitzar els resultats: que el nou campanar de Borrassà es finalitzés sense cap mena d'endeutament deuria ser des de la perspectiva de la comunitat rural tota una victòria - assolida, però, a base de no poca "autoexplotació col·lectiva" - digne de ser transmesa a la posteritat; "orgull de campanar", doncs, en sentit real i no pas figurat. I la memòria històrica d'aquests treballs col·lectius es deuria anar transmetent dins la comunitat rural oralment amb l'ajuda de les petites notes commemoratives dels arxius parroquials (donant d'aquesta manera a la tradició oral nova vida) redactades pels rectors setcentistes, les inscripcions dels picapedrers, i els treballs dels erudits i poetes locals de les darreries del vuit-cents o les primeries del nou-cents fetes, ja, en tot un altre context sòcio-polític (145); erudits i poetes locals que en reconstrueixen, sovint, una imatge reductiva i ideologitzada -en uns moments en què la parròquia ja havia perdut gran part del seu antic paper cohesionador, i el laïcisme i l'anticlericalisme anaven fent forat-, que cavalca entre la realitat i el mite. I el nostre objectiu ha estat redimir-los, de manera prosaica i més real, per a la història social de les comunitats rurals catalanes. Al fer-ho, ben mirat, no hem fet res més que intentar, malgrat l'eixutesa de les fonts documentals escrites, respondre als ja vells -però renovadament vàlids- interrogants de Bertolt Brecht amb els que encetàvem

aquest subcapítol: velles preguntes, per a nous àmbits i horitzons de recerca històrica encara poc explorats.

I.4.9. L'APORTACIÓ "MODÈLICA" DELS RECTORS

Hem comprovat com en els casos de finançament extraordinari de caràcter individual eren els rectors els que predominaven per damunt de tots. A través de les actes de visites pastorals gironines dels anys 1736-1740 hem constatat que costajaren (o al menys, demostraren el seu desig de fer-ho davant el visitador) part de les despeses extraordinàries planificades en llurs respectives parròquies, els rectors de Sant Feliu de Buixalleu (1736), Sauleda (1736), Les Planes (1736), Sant Miquel de Cladells (1736), Casavells (1739), Sant Iscle de l'Empordà (1739), Canet de Verges (1739), Ciurana (1740) i Sant Pere Pescador (1740). En alguns d'aquests casos, consta documentalment que la seva aportació s'avança a la dels parroquians - podriem dir a tall de petit capital inicial- per tal d'esdevenir exemple i incentiu per a despertar la generositat dels seus feligresos. Així, per exemple, a Sant Feliu de Buixalleu (1736), fou un ex-rector d'aquell poble que davant el visitador prometé donar dues-centes lliures "si los habitants d'esta parròquia allergaban la iglesia per ésser xica en ocasió que y ha concursos numerosos en ella"; davant aquella generosa oferta el visitador exhortà i amonestà als habitants i caps de casa de Buixalleu que no deixessin "perdre l'ocasió de tenir las dos-centas lliuras per ajuda de cost que ofereix lo reverend rector passat", aportant-hi

ells els bastrets i les tragines de franc i fessin un repartiment; a les Planes (1736) també el visitador insisteix que els habitants "s'animen" a fer daurar l'altar major (cal tenir en compte que un retaule podia passar-se anys i panys sense daurar a causa de la migradesa de recursos: el famós retaule barroc de Cadaqués, per exemple, s'acabà el 1729 i no s'arribà a daurar fins al cap de cinquanta-nou anys, el 1788 - GUITERT/RAHOLA, 1954: 33) , no desaprofitant el donatiu que ha promés el rector si ho porten a terme: "y ja que lo reverend rector [afirma el visitador a l'acte corresponent] los ofereix quantitat molt conciderable sempre que resolgan lo daurar dit retaula , no dupta, dit senyor visitador dels zel dels regidors, obrers y demás habitants que prendran la resolució molt prompte en fer-lo daurar per no mal lograr la ocasió de una dadiva tan crescuda"; a Ciurana (1740) el visitador després de constatar la necessitat fer nova teulada i altres obres i comprovar "los pochos reddits que té la obra de dita iglésia" expressa el seu convenciment que els caps de casa s'imposaran un vintè sobre tots els fruits "attenent [afirma] que lo reverend rector [Narcís Carreras] se ha offert en pagar vinté dels fruits de la sua heretat y en contribuir ab altres cosas" com donar diners per a fer un nou retaule de Sant Antoni, amb la condició que s'hi posés, també, la imatge de Sant Narcís, el seu patró; a Castanyet (1736) s'havien d'alçar les parets del cementiri, fent els feligresos les tragines i de manobres ja que el rector "tant lliberalment se ha offert [constatà el visitador] en fer la vida a dits mestres cases".

A través d'aquests exemples es dedueix que l'aportació dels rectors era un mitjà idoni força generalitzat per a incentivar, actuant com a model, a la població a emprendre unes despeses extraordinàries a favor del temple; al fer-ho, els rectors actuaven de manera similar a l'episcopat "pastoralment responsable" posttridentí dels segles XVII i XVIII (146), demostrant a l'hora que el model de rector "planificat" a Trento anava fent forat entre la baixa clerecia catalana (147).

Tanmateix, la iniciativa dels rectors, ni sempre partia d'ells ni sempre era tan "espontània" : a Canet de Verges (1739), on el seu rector era un dels pocs rectors gironins que era delmador universal (148), foren els seus parroquians "terratinents" que davant el visitador prometeren aportar cadascun 25 lliures o "major quantitat su fos necessari" amb la condició que el seu rector participés amb la mateixa quantitat. En aquest cas doncs, és el rector que resta "presoner" de les condicions que li imposen alguns dels seus parroquians. I sembla que el finançament extraordinari a la parròquia de Canet de Verges resultà, sempre, molt problemàtic: el 1819, poc després de la Guerra del Francès, quan el visitador arriba a Canet troba el temple absolutament desolat (es poden veure els detalls a l'apèndix 12) "no obstante de ser el curato [ponderava el visitador] uno de los mejores del obispado, por percibir el cura todo el diezmo y primicia de la parroquia, a excepción de un pequeño vecino llamado de Santa Coloma" i mentres els graners de la rectoria eren plens de blat forment, mestall i d'altres grans

(segons els parroquians ,en concepte de delme i primícia el rector no recaptava pas menys de 250 quarteres de grans a l'any). Davant aquella situació tan poc exemplar, el visitador condemna al rector, el reverend Josep Frigola, pel fet de considerar que era "el más obligado [a sufragar les despeses del temple] teniendo los graneros llenos de frutos" a una tanda extraordinària d'exercicis espirituals als agustins de Torroella per tal que plori "su decidia", i embarga els grans per a que es reinverteixin, en part, a reparar l'església; al mateix temps que enceta una investigació entre els seus feligresos. D'aquesta investigació es dedueix uns enfrontaments constants entre parroquians i rector ("tiene [el rector] agriado a casi todo el pueblo"), que denoten que els primers es desentenien de contribuir al manteniment del temple al considerar que no rebien cap mena de contraprestació (ni material ni d'atencions espirituals) del segon : així, per exemple, el parcer Josep Collero del mas Canet declarà que feia dos anys que el rector li negava la confessió i la comunió per no pagar-li el delme -per ser l'esmentat mas escollit com major casa delmera a favor del rei- i que deixà morir la seva dona sense viaticar-la . Un exemple, aquest de Canet de Verges (que en definitiva, cal veure com una forma indirecta que podia pendre la resistència al delme, prou viva especialment d'ençà la guerra del francès, tal com han mostrat Josep Fontana i Esteban Canales) que ens demostra que a les parròquies del Bisbat on el rector era un delmador important; aquest si no es mostrava generós (reinvertint "socialment" els excedents procedents del delme i essent

diligent en el compliment de llurs deures rectorals) vers els seus feligresos ho tenia un xic difícil que fos acceptat i la seva tasca legitimada per la comunitat rural, quedant obertes moltes escletxes per a possibles conflictes. I és que les relacions entre el rector i la comunitat pagesa transitaven per els complexos i subtils camins de les obligacions recíproques. I, tal vegada, deu ser per això, que a les obrieres on hem documentat que rebien aportacions dels rectors abans del 1837 corresponguin, majoritàriament, a curats força ben dotats.

Contribucions de rectors gironins a l'obreria de les seves parròquies en funció de la seva dotació

<u>parròquia</u>	<u>contribució</u>	<u>dotació (s/quinque- ni 1829-33)</u>
Begudà	oli i cera, quan escassegen donatius.	4.500 r. (primícia de frans, cànem i carnelatges).
Oix	cera, oli i escolà	13.000 r. (primícia i part delme).
S. Miquel de Pera	donatius, cera i presta el mosso com a campaner	10.000 r. (primícia i part delme).
S. Tomàs de Fluvià	cera	10.666 r. (primícia: 1600r.; censos: 533r.; finques: 8.533r.)
Sors	donatius	"pingüemente dotado"

Font: A.D.G., Arreglo Parroquial, varis lligalls, s.f.

I.4.10. DOS EXEMPLES "MICROHISTÒRICS" DE FINANÇAMENT
EXTRAORDINARI

a) Vilobí d'Onyar: un poble que pledeja contra els delmadors per a finalitzar el seu campanar (1789-1794) (150)

El dia de Sant Pere del mes d'agost del 1758, de bon matí, s'emplanà de vilatans la sala principal de la rectoria de Vilobí. D'aquell consell, presidit pel rector Domingo Gañete, -i amb l'ajuda d'una missió extraordinària que s'havia fet no feia pas molt- en sorgí la decisió de d'enderrocar el vell temple medieval -ja força ruïnós-, adossat i unit al castell dels senyors del poble, una branca coleteral dels Cruïlles, (però sense jurisdicció sobre el poble, si més no d'ençà el segle XVII). La decisió, ens diu el rector cronista, es va pendre malgrat l'eixutesa dels cabals. A aquella convocatòria general, però, no hi assistiren, amb excepció del rector i del beneficiat de La Sarreda, el prevere Joan Mateu, cap dels altres cinc delmadors de la parròquia, tot i que hi foren "estratègicament" convidats. Es començava l'empresa, doncs, amb la incertesa de si col.laborarien o no aquells que, als ulls del poble, estaven més

obligats a fer-ho; eren ells que, any rera any, s'emportaven una part substancial de les seves collites (el delme de Vilobí a les darreries del segle XVIII es valorà en unes 2.688 lliures anuals), sota el pretext de ser un impost religiós volgut ja pel Déu de l'Antic Testament i el cinquè manament de la santa mare església. Abans de tot, identifiquem-los amb la part del delme que els pertocava a cadascú:

Partíceps del delme de Vilobí (1750)

Ardiaca de La Selva.....	19,05
Rector de Vilobí.....	9,54
Benefici de les Puelles.....	17,85
Benefici de La Sarreda.....	17,85
Josep Batlle i Alrà.....	8,93
Hospital de Sta. Caterina.....	8,93
Pia Almoïna.....	8,93

Total.....	100

Font: MARQUÈS (1978, s.p.)

Els pagadors del delme a Vilobí, deuriem saber per pròpia experiència que era una renda feudal més, que ni tan sols anava a parar en la seva totalitat en mans de l'Església i que en cap cas obeïa a la seva funció "original" i que també d'ell en treien una bona tallada els molts arrendadors que actuaven d'intermediaris. El partícep que es beneficiava menys del delme

era el rector del poble, de l'únic que rebien, per contra, més contraprestacions i serveis ; i els altres delmadors eclesiàstics, amb la excepció del beneficiat de La Sarreda (tradicionalment enfrontat amb els rectors i bona part dels parroquians, si més no d'ençà el segle XVII) vivien fora del poble, com també hi vivia el copartícep laic, en Josep Batlle i Alrà, important hisendat de Parets i posessor del mas Alrà de Vilobí (151). I els vilobinencs mai, com a la resta de parròquies del Bisbat, havien vist que de les moltes quarteres de grans que es recaptaven pel delme s'en fessin quatre parts (quarta episcopali, quarta cleri, quarta pauperum i quarta fabricae), tal com estipulaven les lleis canòniques del segle Vè (VICECONTE, 1963: 65). Del seu record "immemorial", sempre havien sigut els propis vilatans que havien carregat amb les despeses del manteniment del temple a través de l'obreria i no pas a través de la quarta part del delme. D'aquesta experiència històrica en deuriem haver resultat unes actituds amb tons barrejats de lucidesa i desengany, però també de capacitat de resistència i organització col·lectiva, per tal de minimitzar-ne els costos. I malgrat aquella incontestable realitat històrica el mossèn cada cop que els explicava la doctrina els repetia (contra tota evidència), una vegada i altra, l'origen religiós d'aquell impost i la seva obligació de pagar-lo "religiosament". I en el moment de decidir (deixem ara de considerar el grau d'autonomia d'aquella resolució) construir una nova "casa de Déu", els deuria semblar que era un bon moment, amb les lleis canòniques a les mans (més ambigües i

"teòricament" més favorables a ells, malgrat tot, que no pas la duresa de la realitat històrica en què els havia tocat viure), per intentar modificar i capgirar el curs de la història del delme i obligar als delmadors a retornar a favor del nou temple la quarta part del que havien extret de les seves collites. I no pas en concepte d'almoïna sinó com a obligació derivada de la justícia. L'ocasió s'ho valia: si ho aconseguïen s'estalviarien, al menys en bona part, de gravar, encara més, les seves hisendes, davant el munt de despeses extraordinàries que s'albiraven; i, ben mirat, per a molts, seria una forma més de resistència a afegir a la lluita secular (a voltes manifesta i quasi sempre callada) contra el delme. I això deuria interessar i aglevar a tots els parroquians: als possessors dels masos, als masovers i als més petits menestrals, en la mesura que eren ells que, en proporció a llurs riqueses, mantenien el temple. Començaren aviat les peticions als delmadors, amb l'ajuda intermediària del Rector Gañete, sense cap mena de resultat positiu, tal com era d'esperar davant la seva majoritària i significativa absència a la junta de veïns de l'estiu del 1758. Només els rectors foren constants en donar donatius (contemplats pels feligresos com a obligació que tenia el rector vers ells) fins el punt de deixar registrat en el llibre d'Obra notes com la següent : "jo lo infraescrit [Francisc Capedevila, rector de Vilobí, 1781-1783] continuaré per est any en rentar al roba per estar la Obra en tans gastos" (152) ; del beneficiat Joan Mateu n'obtingueren 100 lliures i del seu successor, el reverend Llorenç Coll, algunes vegades autoritzà al

seu mosso o criat per a fer de manobra a les obres del temple; l'ardiaca de La Selva donà a l'obreria 10 lliures; i Josep Batlle i Alrà, a més donar blat en ocasió de les aplegues extraordinàries després de la collita, concedí un parell d'arbres de crescudes dimensions, de les seves heretats, per a fer el nou altar major alhora que pretenia que les almoines, jornals i tragines a favor del nou temple que havia fet el seu masover eren a compte seu i no pas fruit del seu propi albir; i, finalment, en algunes ocasions els arrendataris del delme deixaren "los solages que no llegaron a medida". Tot plegat, ben poca cosa, si considerem que el delme de Vilobí es valorava en unes 2.688 lliures anuals. Amb uns delmadors tan gasius no n'hi havia ni per començar.

Les obres, malgrat que els vents bufaven en contra, s'encetaren ben aviat. El 21 d'octubre del 1759 es posava, solemnement, la primera pedra, amb la presència del canonge Nesplés, en representació del Bisbe Palmero (153). Davant la inhibició de la major part dels delmadors i la migradesa econòmica de l'obreria de Vilobí, de la que ja n'hem parlat en un altre lloc d'aquest treball, a l'hora d'encarar les noves obres, no hi deuria pas haver gaire optimisme. Només cal retenir que en el període més immediat a aquella decisió, l'any 1746 i entre 1748 i 1756, l'obreria arribà a ingressar 507 lliures, 4 sous i 5 diners, amb un promig de 50 lliures anuals, del tot necessàries per les despeses ordinàries del culte. I dos anys abans de prendre aquella resolució, el "capital acumulat" o estalviat només sumava 32 lliures, 4 sous i 6 diners. La iniciativa,

doncs, no deixava ser econòmicament arriscada, per no dir "racionalment" inviable, davant l'eixut del "soc de l'obra" (nom que rebia la caixa on s'hi guardaven els seus diners a l'interior de l'església) i la inhibició dels principals delmadors. Aviat, però, el llibre d'obra enregistra un augment considerable d'ingressos : entre 1758 i 1791 sumen 3.793 lliures, 10 sous i 2 diners, amb un promig de 140 lliures i 10 sous anuals, que gairebé triplica el promig del període anterior a començar les obres. Hi deuria contribuir, també, l'alça dels preus del blat del període (vegi's VILAR, 1975, III: 378).

A més de les fonts d'ingressos ordinàries (censos de blat i en diner dels parroquians, pensió de censal a càrrec del comú, i almoines) s'hi havien sumat els diners procedents d'altres bacins i confraries, aplegues extraordinàries de blat, les almoines del rector i les ja esmentades d'alguns delmadors ; a més de les prestacions de treball dels homes i les dones (constatades pel rector, però no comptabilitzades en els llibres d'obra). El 1772 (data que llueix la portalada del nou temple), l'interior del temple, despullat, però, de retaules i ornaments, ja estava acabat; i, poc temps després, el 7 de setembre del 1773, s'obria al culte. Els treballs continuaren pel campanar ; el 1787 s'acabava el primer pis, emprant com a base una de les torres del castell medieval, amb les corresponents balustrades. Els ànims dels vilobinencs, però, s'anaren refredant davant un projecte que no s'acabava mai i els xuclava tan els seus recursos . La decisió unànime presa aquell agost del 1758 era a punt d'anar a

mal borràs; i el campanar corria el perill de restar, com tants d'altres n'hi havia al bisbat, inacabat. A la pèrdua de forces hi contribuï la reiterada negativa dels delmadors i, també, la imposició d'un repartiment entre la població. I tal vegada, aquest darrer fet actuà de detonat provocant un salt qualitatiu a l'hora de plantejar el finançamen de les obres que restaven per fer : "se hizo un repartimiento entre los vezinos, que fue preciso despues cesar, porque les era sensible esta contribución forzosa". És aleshores, el 19 de desembre de 1789 (coincidint amb un període de males collites i malestar social com ho palesen els diversos "rebomboris del pa" repartits per la geografia catalana), quan prenen la decisió de recórrer a la justícia i denunciar la negativa dels delmadors a participar en els costos.

Al capdavant de la iniciativa hi trobem el rector Esteve Hortoll; els obrers parroquials, en Josep Rodó i en Fèlix Gener, tots dos, pagesos benestants (154); els regidors Narcís Agustí i Sal.lustí Llorens; i com a síndic procurador, en Dalmau Martí. Es tracta doncs, d'una aliança entre el comú, els administradors laics de la parròquia i el rector (que als ulls dels parroquians sí havia acomplert amb les obligacions que tenia com a codelmador) contra els restants delmadors. En primer lloc, es dirigiren al rei Carles III, a través del Consell de Castella, exposant, que una vegada s'havia començat a reedificar de bell nou l'església de Vilobí, les obres foren costejades pel rector i els veïns del poble; aquests, esperaven, però, "que su generoso exemplar estimularia a contribuir en el coste de tan santa obra"

a los decimadores de aquella parroquia (...) puesto que en ellos reside la principal obligación por las partes de diezmo que perziben, insiguiendo las disposiciones de los sagrados cánones y concilios". Esperança que aviat feu fallida: "pero les ha desengañado la experiencia [continuen afirmant] pues se han negado estos constantemente a la contribución por más que se haya solicitado por repetidas veces". A continuació, expressen al Rei, la impossibilitat de finalitzar ells tots sols les obres, afegint "que mirarian con dolor la suspensión de una obra en que tienen sacrificados tantos caudales"; estroncament que fóra inevitable, en el cas de no precisar la contribució dels delmadors ("que deben de justicia").

El Consell de Castella, a resultes d'aquella petició, instà al corregidor de Girona, Ladislao Havor, que un arquitecte que gaudís de l'aprovació de les Reials Acadèmies de Sant Ferran o de Sant Carles de València, realitzés un informe on constés els diners invertits fins aleshores en la reedificació del temple de Vilobí, i projectés el que faltava per a realitzar, indicant-ne el pressupost. I que un cop fet això reunís a les parts en litigi per comprovar si existia voluntat per part dels delmadors de contribuir voluntàriament en proporció als delmes i primícies que percibien, i deixar resolta la qüestió. De l'informe i projecte (vegi's la reproducció del plànol que hem efectuat) de l'arquitecte en qüestió, Francesc Soriano, i de l'escultor de Girona, Gerard Martí, es desprenen aquestes dades:

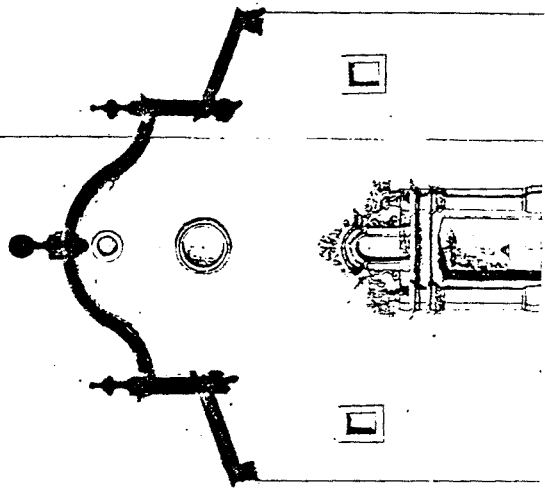
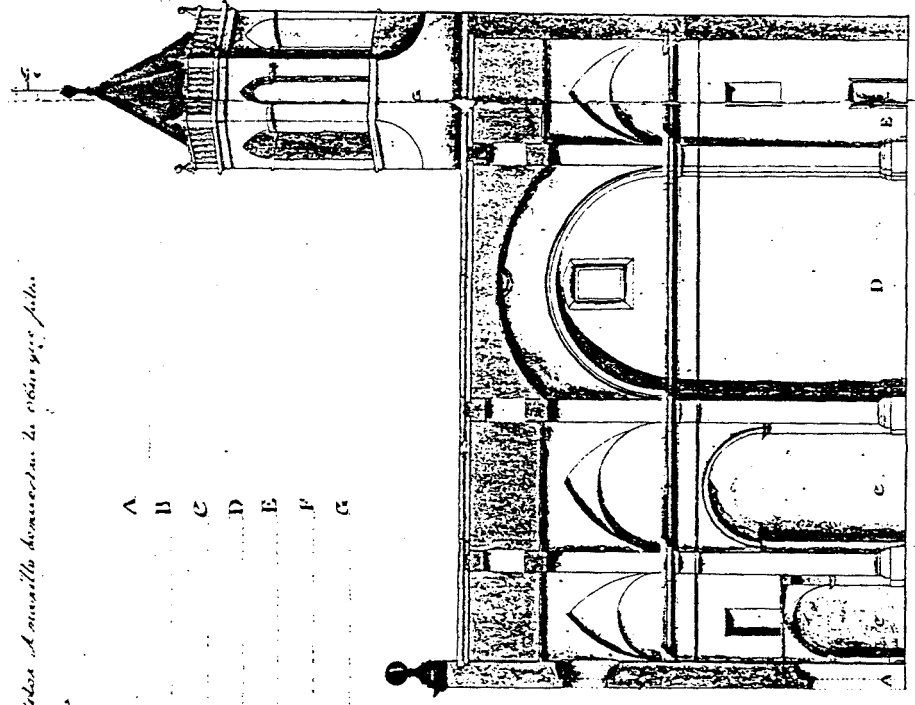
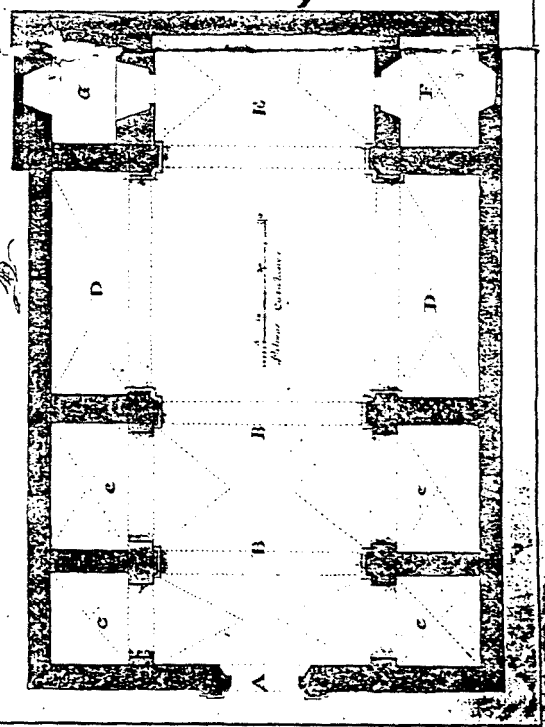
Plano y Perfil de la Iglesia de Vilobí del Caballero
Para recibir

Plano y Perfil en que se demuestran la Iglesia parroquial de Vilobí el Caballero de un solo templo. La obra que se hizo para la conclusión de la Iglesia.
Explicación

- Presbiterio principal
- Nau de la Iglesia
- Capilla
- Capilla Mayor
- Presbiterio
- Sacristía
- Campanario

Diseñado por el Arquitecto Juan de Soria

A
B
C
D
E
F
G

Font: A.H.C.S.F., fons família de Prat (plànol). [llegenda: "Plano y perfil en que se demuestra la Iglesia parroquial de Vilobí. El color amarillo (*) demuestra la obra que falta para la conclusión de dicha iglesia"] (*): a la reproducció en negre.

Informe sobre els costos econòmics realitzats i per efectuar a
l'església de Vilobí d'Onyar (1790)

Inversió realitzada d'ençà el 1758 16.542 ll., 9s., 9d.

Càlcul del cost de l'obra arquitectònica
que restava per fer (cornisa de la façana,
cúpula o segon pis del campanar, i arrebo-
sar parets exteriors del temple) 737 ll., 10s., 9d.

Càlcul del cost de l'obra escultòrica

que restava pendent (retauls):

- Altar Major	2.500 ll.
- Roser.....	300 ll.
- 2 retauls capelles laterals.....	900 ll.
- 2 retauls capelles sotacor.....	600 ll.

Total de les despeses que faltaven..... 5.037 ll., 10s., 9d.

Font: A.P.V., Lligall de Plets..., s.f.

Segons aquest informe , doncs, la major part de les despeses eren ja fetes, faltant per cobrir un 23,34 % del cost global de l'obra (temple + campanar + 6 retauls = 21.580 lliures)). El rector, obrers i regidors de Vilobí, a la reunió convocada pel corregidor a Girona el dia 17 de juliol del 1790, sol.licitaren

dels delmadors la quantitat de 6.000 lliures, petició que fou rebutjada. Sis mil lliures que segons els demandants era "muy baxa y diminuta, pues si segun la relación del arquitecto han desembolsado los vezinos 16.542 libras,9 sueldos ,9 dineros, sin tener obligación siendo los adversantes los obligados , es tratarles barato, el passarles por la cantidad de 6.000 libras". Els delmadors, però, desastimaren l'oferta sense arribar a cap reconciliació. El contenciós, doncs, continuaria, retornant a Madrid, i s'allargaria durant quatre anys més. A partir dels lligalls del plet, custodiats a l'Arxiu Parroquial de Vilobí, és possible resseguir les argumentacions d'uns i altres, per boca del seus respectius advocats defensors: en Miquel Costa, representant dels interessos de Vilobí i Benet Castellar i Carles Aulet a compte dels delmadors. Serà d'interès fer-ne la síntesi:

Els delmadors, a través dels seus advocats i testimonis, al·leguen:

1. Que no havien rebut cap mena d'avís i no s'havia comptat amb ells a l'hora de decidir la construcció del nou temple.
2. Que l'obra empresa era innecessària i supèrflua: "seria mayor su grandeza [constaten] que la de los templos de las villas de Sta. Coloma Y Llagostera, siendo estas de más extenso vecindario".
3. L'obreria de Vilobí disposa de "muchos censos y limosnas de crecidas cantidades" com ho palesa el fet d'haver-se acabat el temple i tota una sèrie de despeses extraordinàries efectuades en

els darrers anys (construcció de l'estudi de minyons adossat a les parets del nou temple, la calaixera nova de la sagristia, les noves robes litúrgiques de "seda rica", el nou retaule de la capella de Sta. Margarida, etc.)

4. Que mai s'haviem imposat un repartiment "ni impuesto entre los vezinos venteno o trenteno" a favor de la fàbrica.

5. Que la pràctica consuetudinària del Bisbat de Girona "quando los pueblos han intentado semejantes fábricas, las han echo de puras limosnas, sin precisar a los decimadores y primicieros a la contribución, pidiéndoselas solamente de favor, a' que por lo regular no se han negado".

6. Que l'actitud de l'Ajuntament de Vilobí és "mui voluntariosa, por no decir maliciosa, ya que solo la han movido aquellos en despique, segun es de creher del pleito susodicho [un plet que havien interposat els delmadors a la Reial Audiència per reivindicar el pagament dels fruits menuts, com raïm i llobins] que se sigue contra su universidad".

7. Que el codelmador reverend Joan Coll, beneficiat de La Sarreda, necessita la seva part del delme per a la seva còngrua sustentació.

8. Que abans de la partició del delme, ells havien contribuït més d'un cop.

I les objeccions dels veïns de Vilobí foren:

1. Que ells avisaren a tots els delmadors a l'hora de prendre la decisió de construir un nou temple "por ser los más obligados" i

que estaven convençuts que "al haverse adelantado a la construcción de la iglesia no presta a los adversantes inmunidad de pagar lo que les corresponde como a decimadores".

2. Que la reedificació de bell nou del temple era una necessitat, per ser el vell insuficient per a la població, a més d'amenaçar ruina; i no creien que fos una obra supèrflua, ni per la seva capacitat, ni per la construcció. Pel que fa a la comparació amb esglésies de viles veïnes, consideren que la de Llagostera és molt més capaç i constaten que la de Santa Coloma de Farners en aquells moments ja l'estaven engrandint i allargant per ser insuficient. I recorden que abans de prendre la decisió havien estat amonestats i animats a fer-ho "en misión pública".

3. Que no és cert que les rendes de l'obreria siguin crescudes, com ho testimonien els seus llevadors i el llibre d'Obra. Només disposen d'unes 13 quarteres de blat a l'any i les prestacions de 8 diners que es recullen d'alguns veïns que donen aproximadament unes 70 lliures a l'any, en prou feines suficients per atendre a les despeses ordinàries de cera i neteja de roba, la qual cosa feia necessari sovint "echar mano del sobrante de algunas cofradias, con beneplácito de sus mayores". I que les despeses efectuades eren del tot necessàries (la calaixera de la sagristia) i que l'estudi no l'havia pas sufragat l'obreria, ni les casulles (donació de particulars), ni el retaule de Sta. Margarida (sufragat per l'administració "de las minyonas").

4. Que s'havien imposat un repartiment que més endavant suprimiren per resultar massa gravós als veïns.

5. Que no és cert que el costum del Bisbat sigui que les esglésies es reedifiquin a costes dels feligresos, sense la contribució del delmadors, com ho prova que el Consell ha lliurat les provisions "para compellerles a ella" i que, en qualsevol cas "no perjudicaria el derecho de los demás, el que los feligreses de alguna parroquia, huviessen querido usar en este punto de una generosidad extraordinaria".

6. Que el beneficiat de La Sarreda no necessita tot el que cobra del delme per a viure, com ho prova el fet que darrerament havia reedificat llur casa pràcticament de bell nou, prova evident de la seva salut econòmica.

7. Que les úniques contribucions en diner rebudes havien estat les 100 lliures del beneficiat de La Sarreda, Joan Mateu, ja difunt i 10 lliures de l'Ardiaca de La Selva; i que mai havien rebut del cúmul dels fruits decimals cap porció a favor de l'obreria abans de fer-ne la partició "en tanto que ni los arrendadores que han tenido arrendadas sus partes de diezmo impusieron obligación alguna a los arrendatarios de contribuir a la fábrica".

Les bases jurídiques i doctrinals que adduïa l'advocat dels veïns de Vilobí per a fonamentar les sol·licitacions dels seus clients foren:

a/ A més de la raó natural, per ser els delmadors els que treuen més profit de les rendes de les esglésies, la contribució dels delmadors a les reedificacions d'esglésies "deriva ya de los

primeros estilos de la Iglesia", ja que és una una obligació i càrrega provinent "de la más remota antigüedad" , com ho demostren diversos fragments bíblics que fan referència a la construcció del temple i el seu manteniment per part dels israelites (ho abala citant el llibre 4 dels Reis i els capítols 4 i 12 del Paralipòmens).

b/ L'obligació fou també reconeguda pels romans pontífexs i en les disposicions canòniques de varis concilis.

c/ També foren reconegudes pels legisladors del Regne , tal com ho recull la Recopilació (tit.5. lib.1), que obliga als partíceps del delme a contribuir a la reparació d'esglésies no disposant les seves fàbriques de suficients rendes.

d/ Aquesta obligació fou renovada al Concili de Trento (Ses.XXI, de reform., cap.7): "disponiendo que debía costearse la fabrica primeramente 'ex fructibus ipsius Ecclesia' y no bastando por los patronos y todos aquellos 'qui fructus aliquos ex dictis ecclesys provenientes percipiunt' y en defecto por los parroquianos e insiguiendo las posteriores disposiciones de la superioridad los decimadores deben contribuir annualmente a semejantes fábricas . todo el tiempo que duran, a lo menos, con la quarta parte de los frutos decimales, que se llaman comunmente la quarta decima" .

La base principal, doncs, en què fonamentaven les pretensions el rector, obrers i regidors de Vilobí era en el fet que jurídicament els delmadors fossin els primers obligats a participar en les despeses, al ser les rendes de l'obreria del tot insuficients per afrontar-les, tal com ho havien demostrat

presentant proves documentals. I els delmadors, en contra, qüestionaven la necessitat de les obres i consideraven que, en qualsevol cas, l'obreria tenia prou rendes per afrontar-les. I després de tot aquest reguitzell d'al·legacions i contra-al·legacions el Consell de Castella havia de dictaminar la sentència. Mentrestant un dels delmadors, en Josep Batlle i Alrà, havia reconegut justa la pretensió dels querellants, arribant a una concòrdia. La Sentència, finalment, es signà a Madrid el 4 de juliol de 1794, dictaminant:

1. Que les obres calia continuar-les "con la mayor brevedad".
2. Que el cost del que faltava (5.037 ll., 10s., 9d.) havia de recaure en els partíceps dels delmes i primícies, a excepció del rector: "para lo qual les embarguéis la tercera parte de su quota respectiva".
3. Es mana prendre a préstec el diner necessari, com a mínim per a finalitzar la fàbrica material, retornant-lo amb el que es vagi produïnt amb les aportacions dels delmadors.

Trenta sis anys després d'aquella junta de veïns a la sala de la rectoria de Vilobí, per via judicial, s'obligava als delmadors a participar en les despeses per a reedificar l'església. La veritat, però, és que ja era un xic tard. El 1794 el gruix de la inversió, ja era feta i havia recaigut damunt la població. Tal vegada més d'un vilobinenc es deuria preguntar si no calia haver optat per la via judicial tan bon punt els delmadors es varen mostrar reticents a participar; si ho haguessin fet d'ençà

l'estiu del 1758, obligant-los a contribuir amb la tercera part, tal com estipulà el Consell de Castella, amb 24 anys, les obres s'haurien acabat. Malgrat el retard, la sentència els permetia, com a mínim, acabar les obres empreses, sense necessitat, semblava, de gravar-se més. Els problemes a l'entorn del finançament del temple, però, continuarien. Si les obres s'havien encetat en un moment de creixement econòmic ara s'allargarien, malgrat la sentència favorable del 1794, a causa de la crisi econòmica de bona part de les primers dècades del segle XIX (Guerra del Francès, crisi agrària del 1817-1830), i les guerres civils (1822-23; 1833-1840; 1848). Malgrat tot, el campanar i els retaules es realitzarien abans de la Guerra del Francès (155) si bé quedà pendent la dauració de l'altar major i la cornisa del frontispici. La dauració, amb un cost de 1800 lliures, es realitzaria, després de reunir-se "els principals propietaris i masovers" entre el 1847 i el 1851 amb més d'una interrupció per causa, diuen els documents, de "la guerra civil [la segona carlinada] que ens devora" (156); i la façana no es veuria coronada amb les seves copes de pedra fins el 1858: així, doncs, tot i "la victòria" del 1794 sobre els delmadors el projecte de l'arquitecte Soriano del 1790 no es va realitzar del tot fins cent anys després que fos començat el nou temple (1758). S'ha de considerar que les tropes franceses causaren no poques destrosses al nou temple, destruint el nou - o més aviat "novíssim" - retaule del Roser. Calia, altre cop, plantejar qui el costejava. Aquest cop l'estratègia local no passà per dirigir-se als delmadors sinó al senyor (territorial) del poble, el

Comte de Solterra; el 13 de novembre del 1815, els obrers de la parròquia, el paborde del Roser i tres regidors (de nou veiem actuar conjuntament administradors parroquials amb autoritats municipals) aprofitant l'avinentesa de l'estada del comte al poble el visitaren al seu castell presentant-li "la pretensió de tot lo poble de que devia fer lo retaule de Nostra Senyora del Roser", a la qual cosa "respongué que no tenia tal obligació"; de nou els vilatans ho intentaren: "li ferem vèries reflexions: ell las soltà totas". El document que ens dóna notícia, conclou, que el comte, finalment els convencé "que era falsa o mal fundada la persuació del poble y que dit Il.lustríssim Senyor y sos antepassats eran llibres de tal obligació" (157). Davant aquell intent fallit (¿ prova d'una memòria històrica viva del destacat paper que havia tingut el 1614 la senyora del poble, Helena de Cruïlles, en la fundació de la confraria del Roser ?), els costos del nou retaule (315 lliures) varen recaure damunt la població. Amb la descripció del plet contra els delmadors i aquest incident immediatament acabada la Guerra del Francès, hem comprovat com davant la crònica feblesa de recursos la comunitat rural de Vilobí, a través dels seus canals institucionals - municipals i parroquials- intentava disminuir llur contribució a les despeses extraordinàries de caràcter religiós desviant-les vers aquells (ja fossin els delmadors o el senyor del castell) sobre els quals, als ulls de la vila, requeien càrregues i obligacions socials diverses; temptatives que passaven per la negociació i que podien arribar a emprar els ressorts que els oferia el marc jurídic.

A través del cas descrit podem extreure'n varies conclusions:

a) El plet interposat pel rector, obrers i regidors de Vilobí d'Onyar contra els delmadors (1789) s'ha de veure com una forma més de lluita i resistència col·lectiva -per via judicial- contra la renda feudal a les darreries del segle XVIII i a les portes de l'inici de la crisi de l'Antic Règim i com un mecanisme d'"erosió parcial" del delme; en aquest sentit, és ben significatiu que entorn els problemes de finançament del nou temple anessin cristal·litzant i sortint a la llum diverses vies preexistents i latents de conflictivitat social: en primer lloc, és prou rellevant que els delmadors interpretessin el plet descrit com a revenja de la universitat de Vilobí pel plet que els delmadors obriren contra seu a la Reial Audiència en reivindicació de poder delmar el fruits menuts, en base a una Reial Sentència del 1587; i en segon terme, expressa les tensions (ja presents al llarg del segle XVII) existents a l'interior de la comunitat rural entre el beneficiat de La Sarreda (codelmador resident a la vila del qual els veïns rebien ben poques contraprestacions) amb el rector, l'obreria i la universitat (158).

b) És destacable l'aliança del rector amb els obrers parroquials i els regidors de la universitat. És un exemple (absolutament invers al cas descrit de Canet de Verges, la qual cosa ens mostra la gran pluralitat de situacions possibles, en funció del no poc variat mosaic parroquial gironí) de com el rector dins la

comunitat rural podia veure legitimades i reforçades les seves funcions i, fins i tot, no ser qüestionat el seu paper de codelmador.

c) És un exemple més de com a les acaballes de l'Antic Règim i en el marc d'una comunitat rural diferenciada econòmicament de la Catalunya Vella restaven ocasions que contribuïen a cohesionar-la socialment, mostrant la solidesa dels seus ressorts institucionals i organitzatius (comú, obreria parroquial...) que, de manera activa i estratègica intentaven condicionar i modificar tota mena d'adversitats. Que l'obreria parroquial i el mateix comú fossin "institucions de classe", ocupades oligàrquicament per la pagesia benestant i que aquesta, juntament amb el rector, adoptessin -al servei dels seus propis interessos- un rol de lideratge en aquesta mena de conflictes, no comporta que no estiguessin en joc una colla d'interessos comuns que ajudaven a travar socialment la comunitat rural. Per entendre'n's: la sentència del Consell de Castella afavoria, certament, a la pagesia benestant i al rector que d'aquesta manera no es veurien tan compel·lits a contribuir amb els seus propis béns a l'acabament del nou temple (recordem com tradicionalment el finançament del culte i el temple es feia en proporció a la riquesa dels habitants i de com les classes populars deurien considerar que després dels delmadors eren els sectors més benestants els que eren més obligats a ser generosos amb el temple) però també connotava no pas pocs beneficis a la

petita pagesia i als menestrals igualment obligats a participar en les despeses extraordinàries, segons el seu tall respectiu.

d) És destacable, també, l'ús estratègic de les fonts doctrinals i jurídiques (de manera especial el concili tridentí), així com de les referències històriques als primers temps de l'Església, per a legitimar les reivindicacions : es fa una crítica al delmador pel fet d'incomplir amb les obligacions que segons la Bíblia, les lleis canòniques i civils els pertocava (recordem com els habitants de Canet de Verges justificaven, així mateix, els conflictes amb el seu rector pel fet d'incomplir aquest amb les obligacions del seu càrrec). Aquesta mena d'argumentacions contra els delmadors i rectors també es troben amb força freqüència en els cahiers de doléances (159) francesos, a la vigília de la Revolució Francesa, la qual cosa és un indicatiu clar que en la lluita contra el feudalisme, deuriem ser força indestriables els aspectes socials, ideològics i econòmics. Altrament, les referències a un certs "orígens purs" del delme a les darreries del segle XVIII, per part de les comunitats rurals, s'ha d'interpretar com una crítica a com havia cristal·litzat o "degenerat" històricament i una manera de legitimar, amb els referents de la cultura dominant del moment, la resistència al dret feudal més oneros. Els arguments que presenta l'advocat Miquel Costa són, d'alguna manera, força similars als dels sectors eclesiàstics, com el cas del Bisbe Climent de Barcelona (en aquest cas, però, la crítica a la infeudació del delme es deu a motivacions estrictament pastorals

i no pas de crítica al feudalisme) que en el set-cents desitjaven la reforma interna de l'Església (vegi's TORT, 1978:142-143) o, fins i tot, en les formulacions del primer liberalisme a Espanya. No deixa de ser significatiu -i ben coherent amb la concepció religiosa de la societat del primer liberalisme, mal que els pesi als seguidors de Menéndez Pelayo-, que les Corts de Cadis, en comptes de plantejar l'abolició del delme, projectessin el retorn a la seva funció "original", tal com ha mostrat Emilio La Parra: "se convendrá [s'afirma en el projecte de convocatòria del "Concili Nacional" fet per la comissió eclesiàstica de les Corts del 1811] que volviendo a la Iglesia toda la masa de diezmos y primicias, en la división de estas rentas se guarde la antigua distribución de ellas para los obispos, para los ministros, para las fábricas y para los pobres" [reproduït per Emilio LA PARRA (1985: 284)]. El recurs a un mític origen històric "just" del delme podia ser emprat, a les acaballes de l'Antic Règim, doncs, per uns i altres, amb diferents finalitats: des dels sectors eclesiàstics reformistes i dels primers liberals podia obeir a raons de política religiosa; i des de les comunitats rurals com a legitimació doctrinal i jurídica de la seva secular resistència al delme. I en qualsevol dels casos, s'ha de considerar si volem explicar-nos històricament el procés de la seva erosió abans de la seva abolició per la Revolució Liberal, el 1837.

e) Finalment, destacar el paper formalment "arbitral" jugat per la monarquia borbònica a través del Consell de Castella per

a resoldre el contenciós entre veïns i delmadors. En primer lloc, caldria preguntar-nos el perquè no es va recórrer a la Reial Audiència de Barcelona: ¿ una prova més del seu caràcter marcadament favorable als amplis i diversificats interessos senyoriais de la societat catalana set-centista ? Possiblement. Però tampoc la monarquia estava al marge, lògicament, dels seus propis interessos: al condemnar els delmadors (i no sembla que el cas de Vilobí d'Onyar fos l'únic: a la vila veïna de Santa Coloma de Farners també es donà una sentència similar), indirectament en sortia beneficiada la fiscalitat reial ja que frenant i limitant les càrregues extraordinàries que requeien damunt la població es coadjuvava a assegurar la seva base impositiva (sobre la pressió fiscal de la monarquia borbònica vegi's DELGADO, 1987).

b) El procés de construcció de l'església de Ribesaltes (1663-1683), del Bisbat d'Elna (160).

L'onze de març del 1663 la universitat "dels hòmens singulars" de Ribesaltes fou convocada i congregada a so de campana a l'interior de l'església que s'havia començat a construir el 1657. La convocatòria s'havia fet per ordre del batlle del lloc, l'honorable Josep de Cabaner, pagès, a instància dels cònsuls i amb el permís del procurador jurisdiccional de l'Abad de Nostra Senyora de la Grassa, baró de Ribesaltes. El consell d'habitants, presidit per l'esmentat batlle i els cònsuls Miquel Blanquer i Antoni Cardiu havia de deliberar dues qüestions: la continuació

de la construcció de la nova església i adobar el pont. Sobre la primera qüestió el cònsul Miquel Blanquer manifestà la necessitat de continuar l'edificació del nou temple parroquial "puix la maior part del poble no pot assistir en la iglesia vella los dies festius de precepte en la celebració dels oficis divins, ni tampoc en la predicació evangèlica com és tant notori i s'experimenta en la present quaresma, deffecte notable de aquest poble". El problema, però, era que l'obreria de l'esmentada església "no hi ha renda alguna". Calia, doncs, "deliberar com y de que manera s'anirà de fer o si s'anirà de deixar per ocasió més pròspera", ja que els habitants s'haurien d'imposar algun dret sobre els seus fruits anuals. Finalment, el consell prengué la resolució que per un període de tres anys s'imposaria un "redelme o quaranté" sobre tots els fruits "que los habitants del present lloch presents, absents y esdevenidors durant dit temps culliran en llurs terres, honors y possessions que dits habitants tenen y tindran tant en los termens de dit lloch de Ribesaltes com en los termens de Spira, del Angli, Salses, Cura y Hortalans"; redelme que seria arrendat al més donant. Al mateix temps, el consell autoritzava que l'Ardiaca del Conflent (Miquel Tomàs), el rector de Ribeslates (Fco. Tardia), el noble domiciliat a Perpinyà (Anton Pi) (161) , el Batlle (Josep Cabaner) i el pagès Jaume Soli fossin els administradors i arrendadors de l'esmentat redelme i gestionessin la construcció de l'església.

Al maig del 1663 ja s'havia fet pública la taba de l'arrendament del quaranté; es feia constar que afectava tots el

productes del quals es pagava delme: blats, ordis, civades, mills, raïms, olives, carnelatges, "y les demás coses que s'acostuma a pagar delme"; El conductor del redelme tenia l'obligació de cobrar els grans a l'era, les olives al molí olier i els raïms a una casa que s'assignaria on els habitants havien d'aportar-lo "a llurs gastos"; i de collir el que podria, ja que no se li rebaixaria el preu de l'arrendament fossin quines fossin les causes que podien malmetre les collites: climatològiques ("no se li estará [consta la taba] a perdua alguna ni menos a pedra neula, matabra, inundacions d'aigües, severitat de temps"), de conflictivitat social ("ni a cremas, robos"), militars ("ni a menjaments de soldats", "ni a guerra de Rey a Rey y camp parat y banderas estesas" o epidèmiques ("ni tampoch a peste"). A la mateixa taba es fa constar l'esperança que els "militars homens de Perpinyà y demás exemps de la jurisdicció del Batlle de dit lloc" s'adheriran a la resolució del consell general obligant-se a pagar redelme dels fruits de les seves heretats, "moguts de devoció" per la finalitat del redelme. El preu que s'acordi el conductor l'haurà de pagar "en diner comptant fora bach y taula" en tres pagues iguals: el primer de setembre del 1663, l'1 de gener del 1664 i l'1 de maig del 1664 i així successivament. L'arrendament d'aquest quaranté per a finançar les obres de l'església es prorrogà dues vegades més, en consell general, el 1666 i 1669: així, doncs, tenim documentada si més no durant nou anys seguits la imposició de redelme.

Altres deliberacions dels consells generals d'habitants de Ribesaltes denoten la insuficiència del quaranté per a fer front a les despeses, arbitrants altres mitjans. Un consell del 1666, decidí traspasar a l'obreria l'arrendament del pou de gel de la universitat per un període de deu anys; a la qual concessió seguí la que feu el noble Anton Pi "ab la acostomada devoció", també per deu anys, de "tota la aygua serà menester per emplanar las bassas de dit pou. franca de qualsevol dret". En aquest mateix consell del 1666 el batlle Josep Vabaner i Bonaventura Pi presentaren la sol.licitud de disposar cadascun d'ells d'una capella a la nova església pagant una entrada de 20 dobles per cada capella.

La construcció anà avançant; un nou consell celebrat el 21 d'agost del 1667 anunciava que per a prosseguir les obres calia enderrocar les parets de l'església vella, "y per axò és necessari [constaten les seves actes] la ajuda y assistència dels habitants del preent lloc per causa de la pobresa de la obra de dita iglesia". Calia, doncs, deliberar com s'havia d'organitzar la prestació personal dels parroquians; finalment, es va concloure que els obrers parroquials elegissin una dotzena de persones. A cadascuna d'elles se li havia de donar "una esquadra repartint tots los caps de casa en dotse esquadras"; dos dies abans que toqués treballar a una determinada esquadra el seu respectiu cap havia d'avisar "a tota sa gent", essent també responsable de les feines que haurien de realitzar, per la qual cosa li era obligat "fer personal residència y assistència fent treballar sa esquadra". En el cas que algú no anés a treballar,

els caps d'esquadra gaudien , així mateix, del poder de cercar-li substituït, llogat "a gastos del qui faltava"; de la mateixa manera que si ells no complien amb les obligacions de cap serien els obrers parroquials que cercarien els seus substituïts, també "a gastos seus".

Fou en el mateix consell del 21 d'agost del 1667 que el noble Anton Pi comparagué de nou davant seu, fent pública, al mateix temps, una petició i una donació. Començà recordant al consell els seus desitjos que la nova església aviat tingués fi, per la qual cosa ja havia donat 1200 lliures; ara els oferia una casa de la seva propietat, al costat de l'església, de la qual els concedia tot l'espai que necessitessin. A canvi, suplicava al consell general que li concedís la possibilitat de "fer sepultura sua en dita iglesia y també una tribuna puga oir missa en dita iglesia y fer les devotions li apareixerà". L'esmentat consell acceptà la donació , otorgant-li la seva petició "attenent los serveys per dit don Anton Pi fets a dita iglesia mogut de sa liberalitat y devotio", no només per l'esmentada donació o les 1.200 lliures, sinó també per l' "assistència ab son carro treginant pedra y altres coses". La tribuna i la sepultura li foren otorgats, pel consell, a perpetuïtat per a ell i els seus.

L'any 1675 l'edifici del temple ja deuria restar acabat: ja s'havia instal·lat el nou retaule del Roser (CORTADE,1973: 128) i al cap d'un any els cònsuls encarregaven el retaule major que es finalitzaria el 1680 (CORTADE,1973: 132). Mentrestant, els consells generals de la universitat continuaven plantejant la necessitat de continuar arbitrants mitjans financers que ajudessin

a dotar al nou edifici de tots els paraments necessaris (retalles per a les capelles, orfebreria, robes...). El consell del 22 d'agost del 1677 es tornà a fer ressò de la pobresa de l'obreria; per ajudar a remeiar-la es deliberà la possibilitat d'obligar als habitants que no disposessin de premses per a premsar el raïm a les seves cases, a anar a fer-ho a les premses de l'obreria. És prengué aquest acord pactant, però, que l'obreria tindria l'obligació de "tenir quatre premsas que rajan continuament y en cas que non tingue quatra serà lícit a qualsevol de dits habitants de premsar ab qualsevol altre premsa"; i a aquells que utilitzessin les seves premses per a premsar per altri serien multats amb 3 lliures de plata, a més d'haver de pagar la premsada a l'obreria.

En un nou consell, celebrat el 1681, els obrers recordaven que a la nova església encara restaven quatre capelles "sens que en ellas hi haja algun altar ni altres ornaments", demanant autorització "per assenyalar y donar las ditas capellas a algú per la entrada com s'acostuma de vint doblas per quiscuna capella", ja que havien rebut més d'una demanda. Es pot comprovar, doncs, una certa analogia d'aquest procediment amb l'establiment emfitèutic; a canvi d'una entrada no pas simbòlica, fruit de la necessitat immediata de diner per part de l'obreria, es concedia el domini útil de la capella a perpetuïtat [recordem com Anguera de Sojo (1934: 309) recordà la impossibilitat que un temple parroquial esdevingués de propietat privada, fos quin fos el seu patró] a canvi d'efectuar les "millores" (construcció de l'altar, retaule, paraments diversos,

etc). Des de la perspectiva de l'obreria, era una bona manera d'estalviar-se la inversió d'un capital considerable a canvi de concedir un certs drets d'ús a certes famílies que solien convertir aquestes capelles en el seu panteó. Entorn a aquestes capelles podien donar-se, tanmateix, alguns conflictes. Aquest fou el cas de la capella que fou establerta a la senyora Francisca Guanter i als seus el 1681. El problema sortí a la llum en el consell general del 30 de maig del 1683, on es considerà que aquell establiment havia resultat incorrecte, ja que l'esmentada capella havia estat assignada, al mateix temps, a la confraria de la Sang de Jesucrist. Es tractava, doncs, d'un conflicte entre ús privat i col·lectiu d'un mateix espai a l'interior del temple, ja que l'assignació d'aquella capella a l'esmentada confraria implicava "servir per lo públich y aver-se de fer en ella sepultura comuna" i que els seus regidors "tenen de ser los que tenen lo govern de dita capella"; i d'aquella coexistència es podien derivar "molts encontres ab dita senyora o sos successors". Davant aquella situació la família Guanter demanà al consell poder renunciar a l'esmentat establiment, renúncia que li fou acceptada. No fou fins el 1707, però, que la Confraria de la Sang no disposà d'altar (CORTADE, 1973: 191-192).

A través de la reconstrucció del procés de finançament del temple de Ribesaltes realitzada a través de les actes del consell general de l'esmentada població, es fa més comprensible la complexa dinàmica que es podia obrir en una comunitat rural a l'hora d'empendre una gran obra pública. D'aquest procés cal

remmarcar, especialment, el paper directiu que adopta el consell general de la població, així com la imbricació entre el finançament de bases col·lectives (redelmes, prestacions personals de treball, concessió de l'arrendament del pou de gel a l'obreria per part de la universitat, concessió del monopoli de premsar la brisa del raïm, confraria de la Sang) amb el de caràcter privat (donacions fetes pel noble Anton Pi i establiments de capelles a famílies socialment destacades de la població). I si hem sentit la necessitat de descriure aquest "cas" amb detall, ha estat, sobretot, pel fet de poder disposar de la sèrie d'actes dels consells generals de la universitat de Ribesaltes, que de manera ben diàfana donen entendre, el destacat paper que podien arribar a tenir les universitats i les prestacions personals de treball per part dels seus habitants durant l'Antic Règim en el finançament parroquial, així com la complexa dialèctica que es podia establir entre la comunitat i els seus membres socialment destacats a l'hora de fer "donatius" a canvi de l'obtenció de no poc signes d'identificació social a l'interior del temple. Certament, aquestes conclusions ja es desprenen de les mateixes fonts eclesiàstiques, com les visites pastorals, o els mateixos llibres d'obra, tal com hem pogut comprovar; tanmateix, ens semblava metodològicament important poder confirmar-ho a partir de fonts generades des de la pròpia institució civil de la universitat que, al mateix temps, ens han permès millorar i ampliar el coneixement d'alguns aspectes importants (com és l'organització i la disciplina de les

prestacions de treball collectives o els establiments de les capelles).